

Protivofanziva divizije u proleće 1943.

Vojna situacija u Lici marta 1943.

Po završetku operacije »Vajs I« u Lici, Komanda italijanske 2. armije u Sušaku bila je u prilici da sprovede svoje namere i davno sročene planove o povlačenju svojih trupa iz Like i prepuštanja ove oblasti pod kontrolu ustaško-domobranskih, a delimično i četničkih snaga.¹⁷⁶ U sprovođenju svojih namera ovoga puta nije oklevala. Još dok su borbe bile u punom zamahu, Komanda 2. armije je naredila da se divizija »Re« odmah, po završetku operacije »Vajs I«, povuče s prostorije Gospić - Otočac i razmesti po garnizonima na području između puta Senj - Josipdol i pruge Rijeka - Ogulin, a diviziji »Sasari« da se povuče u zonu Knin - Drniš, gde je trebalo da se privremeno zadrži - do upućivanja u Italiju. Odluka je bila neopoziva. Uzaludni su bili naponi i molbe visokih ustaško-domobranskih štabova da se povlačenje za izvesno vreme odgodi ili da u Otočcu zadrže bar jedan svoj bataon - popuštanja nije bilo. O italijanskim namerama i odlukama Glavni stožer domobranstva (generalštab) bio je blagovremeno obavešten od vojnog poverenika NDH kod 2. armije u Sušaku.¹⁷⁷

Marta 1943. italijanske trupe počele su da napuštaju Liku: već 4. marta poslednji delovi divizije »Sasari« napustili su Gračac i sva uporišta do Knina. U Gračac je bez otpora 5. marta ušao bataljon »Marko Orešković« 1. ličke brigade. Sa Italijanima se povukao i gro četnika, dok ih je manji deo pobegao u Velebit. Povlačenje divizije »Re« išlo je znatno sporije, verovatno zbog izvesnog ustupka zahtevima ustaško-domobranskih štabova. Mada su Lovinac, Raduč i Medak napustili 4. marta, prepuštajući ova mesta 32. ustaškoj bojni, 1. bojni 12. domobranske pukovnije i četnicima, Italijani su Gospić, Lički Osik i Perušić napustili tek 21. marta. Gacku dolinu sa Otočcem napustiće u prvoj polovini aprila.¹⁷⁸

Oko 1. marta ustaško Zapovjedništvo operativnog područja Lika imalo je na raspolaganju četiri i po ustaške delatne (aktivne, operativne) bojne, jednu ustašku pripremnu bojnu (regruti) i četiri domobranske bojne, tri samostalne domobranske satnije 12. pješačke pukovnije, jedan oklopni sat u jednu gorsku bitnicu (brdsku bateriju). Osim toga, po mestima i selima koja su kontrolisali bio je ne mali broj oružnika i ustaške milicije pod oružjem. Ovim ustaško-domobranskim snagama

r76-zb V-9~d. 162, 180, 183; Zb. V-10, d. 146; Zb. V-11, d. 129, 189; Zb. V-12 d. 150- Zb XIII-2, 120; k. 96, br. reg. 5/19-3.

177 Zb. V-12, d. 150, 158, k. 21. br. reg. 11/1-30.

178 Zb. V-13, d. 198; k. 421, br. reg. 26/1-2/II; k. 20, br. reg. 3/1-9, 4/1-3, 13/1-19, 14/1-13, 14/1-43; film 3/159-165; k. 118a, br. reg. 4/5.

u odbrani poverenog im prostora trebalo je tesno da sadejstvuje znatan broj četnika oko Otočca i u Metku. Krajem marta 1943. u Gackoj dolini je bilo oko 2000 četnika (Otočac 100, Vrhovine 130, Rudopolje 150, Škare oko 500, Doljane 200, Zalužnica oko 200, Staro Selo 113, Brlog oko 328, Ponori 105, Prokike 70). Zapovednik operativnog područja Lika, ustaški pukovnik Vjekoslav Servaci, bio je uveren da će ovim snagama moći ne samo uspešno braniti i držati preuzete garnizone i uporišta, već i proširivati prostor pod svojom kontrolom. U tom cilju energično je sprovodio sve potrebne mere, među ostalim i potpunu mobilizaciju ljudstva za popunu postojećih i stvaranje novih ustaških bojni, u skladu sa svojom još u februaru donetom odlukom. Već 4. marta on izveštava da je, pošto Italijani za nekoliko dana odlaze, izvršio sve pripreme za preuzimanjem pruge od Sinca do Lovinca, da bi dva dana kasnije javio da »vrši u Otočcu novačenje (regrutovanje) ljudstva od 18 do 45 godina.¹⁷⁹

U prvoj polovini marta, dok su Italijani još čvrsto držali i branili Vrhovine i Otočac, snage Operativnog područja Lika bile su ovako raspoređene:

- u rejonu Otočca: 2. lovačka bojna, 19. i posadna satnija 12. pukovnije, mesno zapovjedništvo i zapovjedništvo osnutka (base) doknadne (dopunske) bojne 12. pukovnije (sve u mestu). U Švici je bila 20. satnija 12. pukovnije, a u Sincu pohodna satnija 12. pukovnije;

- prugu od velikog tunela Sinac do železničke stanice lanče obezbeđivala je 3. lička železnička stražarska bojna;

- prostor Studenci, Perušić, Lički Osik, Široka Kula pokrivala je 34. ustaška bojna i polovina (dve satnije) 33. ustaške pripreme bojne;

- u Gospiću: 9. ustaška bojna, 6. pripremna ustaška bojna, tenkovski sat i 4. gorska bitnica. Pored ovih snaga u gradu se još nalazilo: zapovjedništvo Operativnog područja Lika sa stožernom satnijom, zapovjedništvo ustaškog 4. zdurga sa stožernom satnijom, zapovjedništva 2. oružničke pukovnije i oružničkog krila Gospić sa svojim jedinicama;

- prostor Bilaj - Ribnik - Medak pokrivala je 31. ustaška bojna, dok se 1. bojna 12. pukovnije sa glavninom nalazila u rejonu Gospić - Bilaj, a sa jednom satnijom u Raduču i Lovincu;

- put Gospić - Karlobag obezbeđivala je 1. lička železnička stražarska bojna sa posadama u Ličkom Novom, Brušanima u Baškim Oštarijama;

- rejon Lovinac - Sveti Rok držala je 32. ustaška bojna sa tamošnjim oružnicima i delovima 1. bojne 12. pukovnije.¹⁸⁰

Mada u ovo vreme nije učestvovala u borbama, radi potpunijeg uvida u stanje i situaciju neprijateljskih snaga valja pomenuti da se u sastavu ZAPOLI-a nalazila i 17. ustaška pripremna bojna iz Senja, reorga-

¹⁷⁹ AVII, k. 86, br. reg. 6/15-1; k. 20, br. reg. 4/1-23, 6/1-22, 12/1-3, 14/1-13; k. 22, br. reg. 2/1-4, 2/1-6.

¹⁸⁰ Zb. V-13, d. 140, k. 20, br. reg. 4/1-23, 15/1, k. 22, br. reg. 1/1-20. Prema izveštaju 5. armijskog korpusa od 15. marta u Lovincu se nalazila 31. ustaška bojna, ali prema izveštaju ZAPOLI-a od istog datuma, iz kojeg potiču ovi podaci, kao i svih ostalih dokumenata, u Lovincu se nalazila 32. ustaška bojna od prvih dana marta pa do prve polovine aprila, kada je povučena. Ovde su uvaženi podaci ZAPOLI-a kao verodostojni.

nizovana u 19. ustašku djelatnu bojnu. U to vreme, marta 1943, ustaško-domobranske i četničke snage brojale su oko 9.000 ljudi pod oružjem.¹⁸¹

Nasuprot neprijateljskim jedinicama u Lici su se početkom marta 1943. zatekle glavne snage 1. korpusa Hrvatske: 8. kordunaška divizija sa dve brigade (5. i 15), 6. primorsko-goranska brigada 5. operativne zone Hrvatske (potčinjena 8. diviziji), 6. lička divizija i Lički partizanski odred sa četiri bataljona od oko 1000 boraca. Uverivši se da Italijani definitivno napuštaju Liku Štab 1. korpusa Hrvatske usmerio je 8. diviziju sa 6. primorsko-goranskom brigadom, preko Babina Potoka i Crne Vlasti u Gacku dolinu sa zadatkom da u prvom redu potuče četnike, a 6. diviziju na ustaško-domobranske snage na pruži Gospić - Lovinac.

Posle razbijanja ustaško-italijanske grupacije u području Ploča - Mogorić - Vrebac - Ostrvica od 1. do 3. marta 1943, 3. i 1. lička brigada su se 4. marta našle prikupljene na navedenom području. Upravo toga dana su Italijani evakuisali garnizone jugoistočno od Gospića, a poseđale su ih ustaško-domobranske snage čvrsto rešene da ih brane. Četnici su, međutim, evakuisane garnizone napuštali bez borbe (Gračac). U selima oko pruge južno do Gračaca zadržala se grupa od oko 400 četnika, koja je bila potpuno demoralisana i dezorjentisana, zrela za rastrojavanje i uništenje. U to vreme na prostoru od Gračaca do Otriča bile su male partizanske snage, svega dva bataljona (2. udarni i 4. partizanski) Ličkog partizanskog odreda, nedovoljne za ozbiljan obračun sa četnicima. Stoga je Štab 1. korpusa Hrvatske, blagovremeno uočivši demoralizaciju i zbunjenost četnika odlaskom Italijana, 7. marta naredio Štabu 6. divizije da hitno uputi u rejon Gračac 1. bataljon 1. ličke brigade sa zadatkom da sa tamošnjim bataljonima odreda razbija i uništava četnike. Ubrzo je za bataljonima prebačena i cela 1. brigada ka Gračacu. Pomenutim naređenjem Štab korpusa naredio je Štabu divizije i sledeće: »Najhitnije ćete izvaditi sve Dalmatince koji se nalaze u vašoj diviziji (*tada gotovo da ih nije ni bilo - D.O.*) i zajedno sa borcima koji su sa sektora Zrmanje (*takvih je bilo dosta - D.O.*), a koji se nalaze u bataljonu »Marko Orešković«, formirati jednu jedinicu od istih (*krajem aprila je od ovih boraca i nekih drugih manjih jedinica formiran severnodalmatinski NOP odred - D.O.*). Ova južnoličko-severnodalmatinska jedinica biti će pripojena Ličkom odredu i ona treba da bude jezgro oko koga će se okupljati novomobilisani i pridošli borci na tome sektoru.«¹⁸²

Iz 3. brigade, grupisane u selima Mogorić - Ploča, prebačeni su 10. marta 3. i 4. bataljon u sela Parčić i Vagan, severno od Lovinca, radi izviđanja i prikupljanja podataka o neprijatelju u Lovincu. Bataljoni su se prema Lovincu obezbedili mrtvim stražama i patrolama, a glavninu su držali po kućama, na odmoru. Već sutradan 32. ustaška bojna iz Lovinca napala je 4. bataljon u Vaganu. Pošto je bio iznenađen, bataljon se preko Vranika povukao na Kukavec (k. 984) i Gostušu (k. 934). Ustaše su u naletu uspele da zauzmu i Kukavec i tu su bile zadržane. Osetivši se ugroženim 3. bataljon se iz Parčića povukao na Kik (k. 772). Uveče je dobio zadatak da napadne u bok i pozadinu ustaša pred 4. bataljonom. Međutim, ustaše su se u sumrak povukle u Lovinac, pre nego

15 ^ n T 4 2 1 3 , br. reg. 31-1/5.

182 Zb. V-13, d. 17; ceX-3, d. 71.

je 3. bataljon stupio u akciju. Potom su oba bataljona noću demonstrirala napad na Lovinac i u zoru se povukli. Posle toga je 3. brigada zauzela novi raspored: Štab brigade sa jednim bataljonom u Ploči, jedan bataljon u Vaganu sa osiguranjem na Visočici (k. 780), jedan bataljon u Piplici i jedan bataljon u Parčićima, sa zadatkom da kontroliše put Lovinac - Ploča i prostor prema pruži i železničkoj stanici Raduč.¹⁸³

Početkom marta 2. lička brigada nalazila se sa tri bataljona u rejonu Čanak - Kuzmanovača, a sa jednim u selu Sertić-Poljana. Ona je po naređenju Štaba korpusa sa dva bataljona od 7. do 9. marta sadejstvovala 6. primorsko-goranskoj brigadi u napadu na četnike u Crnoj Vlasti i rušenju pruge Sinac - Janča. Naime, 4. bataljon je bio pridat 6. brigadi da joj prilikom napada na Crnu Vlast osigura bokove i leđa, posjedanjem položaja na liniji od k. 1074 do k. 1082 i da sa jednom četom demonstrira napad na italijansku posadu na Panosu (k. 1074), dok je jednim bataljonom rušila prugu između železničkih stanica Ličko Lešće - Janče.¹⁸⁴ Iako su bataljoni 2. brigade izvršili svoje zadatke, napad 6. brigade na četnike nije uspeo. Za to vreme 3. bataljon »Mićo Radaković« je u rejonu Sertić-Poljana osiguravao prelaz i prikupljao i sproveodio izbeglice u povratlu na Baniju. Ovaj bataljon je u tom rejonu ostao do polovine marta, očekujući smenu od delova 3. bataljona Kordunaškog partizanskog odreda. U toku 12. marta sadejstvovala je 4. kordunaškoj brigadi koja je napadala ustašku posadu u Saborskom, napadom na posadu u zaseoku Kuselj. Potom je smenjen i oko 15. marta je stigao u Vrebac¹⁸⁵ gde se prikupila čitava 2. brigada, delom i u Mogoriću.

Borbe na području Lovinac - Medak - Brušani

Posle evakuacije Italijana Zapovjedništvo operativnog područja Lika (ZAPOLI) uputio je u Lovinac 32. ustašku bojnu, jačine oko 460 ustaša, sa još nekim drugim delovima i nešto ustaške milicije - naoružanih civila. Štab 6. divizije tada je raspolagao podacima da se u Svetom Roku nalazi oko 80, a na železničkoj stanici Raduč oko 80-100 vojnika, pa je odlučio (zapovest od 12. marta) da najpre likvidira neprijatelja u Lovincu, a potom u drugim mestima. Međutim, zbog kolebanja u Štabu napad je obustavljen, a sutradan je izdata nova zapovest za zauzimanje Sv. Roka i železničke stanice Raduč, pri čemu je prema Lovincu trebalo postaviti samo osiguranja, kao i na pravcu Raduč - Medak.

Pomenutom zapovešću 1. brigada (bez 1. bataljona koji se nalazio u rejonu Zrmanje) dobila je zadatak da sa dva bataljona zauzme Sveti Rok, a jedan da rasporedi po četama u sela Vratce (na putu Gračač - Obrovac), Volaricu (k. 770) i Razvalu (k. 640) radi osiguranja od Lovinca; Drugoj brigadi, ojačanoj protivtenkovskim topom i protutenkovskim mitraljezom, naređeno je da obezbedi akciju iz pravca Metka na

¹⁸³ Zb. V-13, d. 60.

¹⁸⁴ Zb. V-13, d. 10, 42, 101, 118, 122, 129; k. 801, br. reg. 7/6; k. 796, br. reg. 25/2.

¹⁸⁵ Zbr. V-13, d. 33, 37; k. 421b, br. reg. 4/5, 32-1/5; k. 421c, br. reg. 15/6, 16/6. Izbeglog naroda iz Banije, sredinom februara, stiglo je u Glamočko polje oko 4.000, a u Livanjsko polje oko 2.000 duša. Prepušteni sebi, moreni gladu i tifusom, izloženi snegu, pod vedrim nebom, mukotrпно su se vraćali na svoja napuštena i uništena ognjišta, gde ih je na žalost, malo stiglo.

liniji Bogunica (k. 706) - reka Kruškovac, s tim da jednom četom prekinu prugu i postavi zasedu između Ribnika i Metka u rejonu Plantaža - k. 583, a ukoliko pristigne 3. bataljon iz Sertić-Poljane da ga zadrži u rezervi. Treća brigada,¹⁸⁶ ojačana vodom minobacača 81 mm i baterijom brdskih topova, trebalo je da jednim bataljonom likvidira neprijatelja u železničkoj stanici Raduč, a ostalim snagama da se obezbedi od Lovinca na liniji: s. Parčići - k. 602, držeći delom snaga Kik (k. 772) i Debeljak (tt. 822). Početak akcije određen je za 15. mart u 5,30 časova, a u slučaju kiše, akciju je trebalo odložiti.¹⁸⁷

Nedovoljno organizovano i znatno ranije nego što je bilo određeno, 1. brigada je 14. marta uveče napala sa 3. bataljonom na Sv. Rok sa istoka, ali kako nije usledio napad 2. bataljona, koji je trebalo da napada sa severozapada, 3. bataljon se morao povući. Četvrti bataljon držao je položaj u Vratcama, na Volarici i Razvali.

Treća brigada se 14. marta pripremala za osvajanje železničke stanice Raduč. Taj zadatak poveren je 4. bataljonu podržanom baterijom brdskih topova i vodom srednjih minobacača, dok je 3. bataljon trebalo da očisti selo Miletića gaj i tu postavi osiguranje prema Lovincu. Njen 2. bataljon poseo je k. 602, k. 608, s. Parčići, Kik (k. 772) i Debeljak (tt. 882) radi obezbeđenja od Lovinca, dok je 1. bataljon u rejonu sela Kika zadržan u rezervi uz Štab brigade. Železničku stanicu Raduč Italijani su bili dobro utvrdili rovovima punog profila, bunkerima i preprekama od bodljikave žice. Četvrti bataljon je stanicu napao sa dve čete a treću je zadržao u rezervi. Pod zaštitom mraka čete su se privukle blizu žice i tu očekivale dejstvo artiljerije i minobacača. Međutim, zbog zakašnjenja napad je počeo sat kasnije i neefikasno, a već je bilo i svanulo pa od napada nije bilo ništa. Jedinice su zadržane u blizini i blokirale stanicu tokom dana. U prvi sumrak su krenuli na juriš i upali u stanicu. Neprijatelj se posle kratkog otpora dao u bekstvo prema Velebitu. Istog dana neprijatelj je napao i 3. bataljon iz železničke stanice Lovinac sa oko 100 vojnika. Toga dana na poprištu je ostavio 28 mrtvih a 7 vojnika je zarobljeno; zaplenjeno je 2 puškomitraljeza, 30 pušaka, 3.000 metaka, 20 ručnih bombi, 22 čebeta i nešto drugog materijala. Treća brigada je imala tri lakše ranjena borca.

Prva brigada je 16. marta ponovo napala neprijatelja u Sv. Roku. Čim je 2. bataljon oko 6 časova napao tt. 637 neprijatelj je nakon kraćeg otpora napustio položaj i pobegao prema Lovincu. Opet je napad bio slabo organizovan tako da je 3. bataljon oko 7,30 časova ušao u prazno selo i spojio se sa 2. bataljonom. Oko 8 časova ustaše su ponovo izvršile protivnapad od Lovinca, iznenadile 3. bataljon i naterale ga na povlačenje. Tom prilikom poginuo je Rade Bubalo, zamenik komandanta 1. brigade, neustrašiv borac i primeran starešina.

Pošto su se od iznenađenja pribrali 3. bataljon i jedna četa 2. bataljona ponovo su prešli u napad na ustaše i proterali ih prema Lovincu. Istog dana je 5. mitraljeski bataljon 1. brigade ojačan jednom četom

¹⁸⁶ Zbog postignutih uspeh u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi, Glavni štab Hrvatske je 13. marta dodelio 3. brigadi naziv udarna, dok su 1. i 2. brigada taj naziv dobile još prilikom formiranja.

¹⁸⁷ 26. V-15, d. 33, AVII, k. 796, br. reg. 2/1.

4. bataljona odbio napad oko 250 ustaša iz Lovinca. Sutradan, 1. brigada se zadržala na prostoriji Sv. Rok - Ličko Cerje.

Pošto su Sveti Rok u železnička stanica Raduč bili očišćeni od ustaša a 2. brigada uspešno odolevala neprijateljevoj navali iz Metka, Štab 6. divizije je odlučio da razbije 32. ustašku bojnu i da zauzme Lovinac. Računalo se da neprijatelj u mestu i na železničkoj stanici ima oko pet satnija. Zapovešću od 18. marta zadatak je poveren 3. brigadi, ojačanoj korpusnom artiljerijom: baterija haubica, baterija brdskih topova i vod minobacača 81 mm. Pri tom je bilo određeno da haubice mogu upotrebiti svu raspoloživu municiju (imale su samo 12 granata, brdski topovi samo 20 granata, a minobacači 30 min. Bilo je planirano da brigada zauzme Lovinac sa železničkom stanicom, kao i brdo Cvitušu (k. 665). Druga brigada je ostala na istom zadatku dok je 1. brigadi naređeno da jednim bataljonom posedne položaj na liniji Sv. Rok - Žmelovača (k. 612) - Razvala (k. 640), a drugim Miletića gaj, da bi se ustašama iz Lovinca sprečilo bežanje u Velebit i prema Raduču. Umesto da ova dva bataljona direktno učestvuju u napadu i sadejstvuju 3. brigadi u osvajanju Lovinca, stavljeno im je u zadatak da pasivno očekuju hoće li ustaše bežati, pa da tek onda stupe u dejstvo.¹⁸⁸

Štab brigade primio je zapovest za napad 18. marta oko podne, a već u 18 časova trebalo je da krene u napad. U vreme prijema zapovesti brigada je bila daleko od Lovinca i veoma razvučena na liniji: Ljuta glavica (k. 647) - kod stanice Raduč - pa preko sela Kika do zaseoka Brkić Dolac (severoistočno od Lovinca). Bataljoni su na brzini prikupljeni i upućivani na određene pravce uz dosta improvizacije u organizovanju napada. Ni artiljerija i minobacači nisu uspeli na vreme da posednu vatrene položaje i pripreme elemente za gađanje. Drugi bataljon je dobio zadatak da iz Parčića napada u zahvatu ceste Ploča - Lovinac, 3. bataljon od sela Piplica i Vagana a 4. bataljon od Visočice (k. 780) prema crkvi u Lovincu. Prvi bataljon je obrazovao brigadnu rezervu uz Štab brigade u Parčićima, gde su bili vatreni položaji artiljerije i minobacača. Zbog njihovog kašnjenja napad je počeo sat kasnije. Dejstvo artiljerije i minobacača bilo je neprecizno i neefikasno. Nakon toga tri bataljona su krenula u napad. Ustaše su napad dočekale spremne pa su ga dobro organizovanom vatrom zaustavile još na prilazima mestu. Uistinu to im i nije bilo teško, pošto su bataljoni napadali krajnje neuskladeno. Nešto više energije pokazao je 2. bataljon koji se domogao nekih kuća kod mosta i u centru mesta, ali je tu zaustavljen, dok su 3. i 4. bataljon zadržani još na prilazima mestu. U zoru je napad obustavljen i brigada se povukla od Lovinca, s tim što je 3. i 4. bataljon zadržala severno od mesta u selima Parčići, Vranik i Smokrić, 1. bataljon je uputila u Mogorić, a 2. u Vrebac. Naredna dva dana brigada se odmarala.

Oko 3.30 časova 19. marta 3. bataljon 1. brigade odbio je ustaše koji su pokušali da se probiju u Sv. Rok, dok 2. bataljon nije uspeo da ih spreči u proboju prema Raduču. Tom prilikom poginuo je komandant ovog bataljona Bogdan Dukić. Istog dana je 1. brigada povučena u Gračac, da bi već 22. marta bila upućena na područje Zrmanje i angažovana u borbama protiv četnika.¹⁸⁹

¹⁸⁸ ZbT v ^ U d. 59.

¹⁸⁹ Zb. V-13, d. 86, 92.

Radi obezbeđenja napada od Metka i Gospića 2. brigada se noću između 13. i 14. marta prebacila sa 1. i 4. bataljonom prema Metku u sela Kruškovac, Papuču i Bogunicu. Još u toku noći posela je sa 1. bataljonom severozapadne padine brda Bogunica (k. 706) i rejon k. 605, zatim porušila oko 100 metara pruge i tu postavila zasedu. Levo od 1. bataljona, frontom prema Metku, na liniji: selo Papuča - k. 582 - k. 598 - k. 590 razvio se 4. bataljon, ojačan sa tri mitraljeza. Ujutro 14. marta, u pravcu sela Bogunica, na položaje 1. bataljona naišla je četnička patrola, koja je zarobljena. Približno u isto vreme prugom je prema Raduču naišla lokomotiva sa tri vagona, koja se pred porušenom deonicom zaustavila, i kako je na nju otvorena vatra odmah se vožnjom unazad povratila u železničku stanicu Medak.

Toga dana oko 11 časova na levo krilo 1. bataljona gde se kao osiguranje nalazila jedna njegova desetina, naišla je cestom iz Metka prema Raduču transportna kolona u pratnji oko jedne satnije ustaša i grupe četnika - svega oko 300 ljudi.¹⁹⁰ Kako su se ustaše neočekivano pojavile na bliskom odstojanju, neki borci su se pokolebali i počeli napuštati položaj. Vodnik Nikola Bešir, koji se tu zatekao, dobro se snašao: bez kolebanja je pripustio ustaše a onda ih zasuo sa nekoliko bombi i naterao u povlačenje. Podstaknuti podvigom svoga vodnika brzo su se povratili i ostali borci, a i drugi delovi su stupili u dejstvo, pa je cela ustaška kolona odbačena nazad, da bi se iste večeri transport vratio u Gospić. U toku noći 1. bataljon je zadržao posednute položaje, s tim što je delom snaga poseo i nove položaje u polju, između pruge i potoka Vedašica. Četvrti bataljon je takođe ostao na posednutim položajima i u rejonu Papuča, ojačan sa tri mitraljeza, protivkolskim topom i protivkolskim mitraljezom i odeljenjem minera sa tri mine. U toku 14. marta, iz VrePCA je u rejon Kruškovac - Papuča, prebačen i 2. bataljon sa dve čete, dok je jednom postavio zasedu u rejonu Plantaža - k. 583, između Ribnika i Metka.¹⁹¹

Ujutro rano 15. marta na zasedu od Ribnika prema Metku naišla je ustaška kolona, sa tri tenka na čelu. Pošto je jedan tenk naišao na minu i prevrnuo se, ustaše su se brzo razvile i prešle u napad, prisilivši četnu na povlačenje. Tog jutra iz Gospića je u Medak kamionima prebacivana 34. ustaška bojna radi prodora ka Lovincu. Prvi njeni delovi, čim su se iskrali ispred 1. bataljona, prešli su u napad ali su se posle kraće borbe povukli na polazni položaj. Nakon toga, kada se cela prikupila, 34. ustaška bojna je ponovo energično krenula u napad. U oštroj borbi obuhvatnim manevrom uspela je da ovlada vrhom Bogonice. Bataljon je poseo nove položaje ispod vrha Bogonice (k. 706) i na njenim

¹⁹⁰ Pomenuto je da su ustaše i četnici 17. XII 1942. u Otočcu sklopili sporazum o zajedničkoj borbi protiv partizana. U Gospiću je 6. marta 1943. došlo do sastanka zapovednika ZAPOLI-a, ustaškog pukovnika Vjekoslava Servacija, zapovednika 2. oružničke pukovnije, pukovnika Dragutina Mašeka i velikog župana Ferde Stilinovića sa grupom četničkih oficira: kapetan Dabović, kapetan Miodrag Kapetanović, Nikola Omčikus, Vladimir Tešlić, i drugi. Kao predstavnici više od 200 četnika u Medačkom četničkom odredu oni su izrazili želju da sarađuju sa vojnim vlastima NDH u zaštiti svoga područja od partizana, izjavivši da »priznaju vrhovništvo (suverenitet)« NDH. Po sklopljenom sporazumu četnici su mogli zadržati oružje i slobodno se kretati po svome području, a od NDH će za usluge dobivati municiju i novčanu naknadu kada odred sudeluje kao celina u borbi protiv partizana (Zb. XIV-2, d. 76).

¹⁹¹ Zb V-13, d- 33, 86, 92, 139; k. 20, br. reg. 14/1-38.

istočnim i zapadnim padinama. Na ovim položajima nastupanje neprijatelja je zaustavljeno. Pojačan jednom četom 2. bataljona, 1. bataljon je potom prešao u odlučan protivnapad i odbacio 34. bojnu na njene polazne položaje. Toga dana, prema levokrillnim delovima 4. bataljona koji su držali Rastovaču (k. 590), nastupalo je oko 100 neprijateljskih vojnika iz Metka, ali su i oni lako odbačeni nazad. Narednog dana nije bilo značajnijih okršaja; obe strane držale su svoje položaje uz povremena pripucavanja. U toku noći bataljoni 2. brigade su pregrupisani, s tim što je 2. bataljon i dalje ostao u rezervi. Na položajima su zadržani manji osiguravajući delovi, dok se glavnina odmarala po najbližim zaseocima. Oštre borbe 14. i 15. marta donele su 2. brigadi, uglavnom 1. bataljonu, gubitke od 7 poginulih i 31 ranjenog borca, od kojih 8 teže, dok je ustaška bojna, po vlastitom priznanju, imala 11 mrtvih i 21 ranjenog vojnika. O žestini borbe sa 34. bojnomo svedoči i činjenica da su bataljoni 2. brigade, najviše 1. bataljon, uz najveću štednju utrošili 5.100 metaka, 61 ručnu bombu i 26 minobacačkih mina. U ovim borbama, prema izveštaju Štaba 6. divizije, naročito su se istakli: 1. bataljon, 3. četa 4. bataljona i 1. četa 2. bataljona, a od pojedinaca vodnik Nikola Bešir iz 1. bataljona i kurir Pane Bubalo iz 5. bataljona »koji su svojom odvažnošću i ličnom hrabrošću pokazali kako treba udarati po neprijatelju«.

Oslonjena desnim krilom na rečicu Kruškovac, ujutro 17. marta, 2. brigada je držala liniju: selo Bogunića - k. 706 (Bogunica) selo Papuča - vis i zaseok Kuklić, oslanjajući levo krilo na severne padine Paleža. Frontom prema njoj na položajima: tt. 697 (bezimeni vis jugoistočno od ove kote) - k. 605, stajala je ojačana 34. ustaška bojna. Oko 9 časova ustaše su krenule u energičan napad, uz podršku 4 tenka, 2 topa 75 mm i 2 minobacača. Glavnim snagama su nadirale u zahvatu ceste preko Papuče, a pomoćnim oko seoskog puta između pruge i Bogunice. Spretno koristeći zemljište, ustaše su uz podršku tenkova zahvatile i ugrozile levo krilo 1. bataljona u rejonu Papuča. Dok je imao municije i bombi 1. bataljon je suzbijao i odbacivao ustaške nasrtaje, ali kada mu je ponestajalo municije, a naročito bombi, morao je odstupiti na položaje u visini Šušnjarice (k. 692) gde se zadržao do mraka i tokom noći. U ovome okršaju 1. bataljon je imao 4 mrtva i 7 ranjenih boraca.

Pravcem pored pruge ustaše su uz podršku tri tenka i dva topa u oštroj borbi odbacile 4. bataljon. Ali, pošto se bataljon povukao na prihvatne položaje, odustali su od daljeg napada. Iz rejona Kruškoveca, gde je bio u rezervi, 2. bataljon je izišao na položaje čim je neprijatelj počeo da napada. Radi pomoći 1. bataljonu jedna njegova četa je prešla u protivnapad južnim padinama Bogunice i u početku potisnula ustaše. Ali, pošto je 1. bataljon već bio odstupio i ova četa je bila prisiljena na povlačenje prema Šušnjarici (k. 692), uz gubitke od 2 mrtva i 8 ranjenih boraca. U ovom protivnapadu ostao je neprimećen teško ranjen borac Branko Brujić, koji se prikrio u grmu i tu ostao 36 sati, sve dok ga 4. bataljon nije pronašao. Bataljon je upućen u selo Raduč, na odmor. U toku dana jedan bataljon 3. brigade, po naređenju Štaba divizije, poseo je Gromaču (k. 594) s ciljem da bočnim dejstvom potpomogne borbu 2. brigade oko Bogunice.

Tokom 18. marta brigada je držala: severne padine Kozarišća - k. 785 - Okić (k. 683) - Dobrića glavica - k. 774 - k. 625 u nameri da spreči prodor ustaša preko Raduča prema Lovincu, oslanjajući se na delove 3. brigade koji su držali Bukovu glavicu (tt. 705). Kako je 3. brigada toga dana dobila zadatak da uveče napadne i zauzme Lovinac, to su njeni delovi sa Gromače i Bukove glavice posle podne povučeni. Pošto neprijatelj tokom dana nije napadao, Štab 2. brigade je resio da noću 18/19. marta pokuša zauzeti Bogunicu i ostale položaje izgubljene prethodnog dana, čime bi najbolje obezbedio napad 3. brigade na Lovinac. Prvi bataljon, ojačan sa 4 mitraljeza, upućen je da zauzme Kukljić i da posedne k. 590 (Rastovača) i k. 610 (Brezik). Ove položaje je poseo bez otpora, pa je na njima ostavio jednu četu a ostale snage povukao na odmaranje. Četvrti bataljon, ojačan mitraljezima i malim minobacačima, upućen je da zauzme Bogunicu (k. 706). Napad je počeo oko ponoći, oštra borbe je trajala oko 30 minuta i napad je odbijen. Realno procenivši snagu neprijatelja, Štab 2. brigade je obustavio dalje napade. Posle toga 4. bataljon se povukao na položaje k. 630 - tt. 670 (Luluša). Pošto neprijatelju nije uspeo prodor sa ojačanom 34. ustaškom bojnom, on je dovlačio 2. lovačku bojnu iz Otočca i prikupljao jače snage za odlučan prodor u Lovinac.

Istovremeno, noću 18/19. marta 3. bataljon 2. brigade, koji je u međuvremenu iz Sertić-Poljane stigao u Vrebac, napao je ustaško-domobransku posadu u Ribniku, po naređenju Štaba 6. divizije. Usled propusta u organizaciji, a naročito u izvođenju, napad nije uspeo i bataljon se u zoru povukao u Vrebac, uz gubitke od 2 poginula i 2 ranjena borca.

Ujutru, 19. marta, 2. brigada je sa 2. bataljonom držala rejon Šušnjarice (k. 692), sa 4. bataljonom rejon k. 630 - tt. 670 (Luluša) i sa 1. bataljonom rejon Mića glavica (k. 612) - Tomčaja (k. 644) - Palež. Oko 8 časova napale su je dve bojne ustaša, podržane topovima i minobacačima pravcem Bogunica - Šušnjarica i glavnim snagama u zahvatu ceste Medak - Raduč. Napad je zahvatio ceo 2. bataljon i desnokrilne delove 4. bataljona. Oni su pružili jak i organizovan otpor, ali su se u nedostatku municije pred mnogo nadmoćnijim neprijateljem morali povlačiti, što je uslovalo povlačenje čitave brigade na nove položaje. Drugi bataljon se najpre povukao prema Bukovoj glavici a zatim prema Žiru (tt. 852), dok su se ostala dva bataljona postavila frontom prema neprijatelju na liniji Visoko brdo (k. 688) - Kozarišće - Okić (683), produžavajući otpor. Neprijatelj je uporno napadao, a bataljonima 2. brigade posle \išednevnih borbi ponestajalo je municije, a naročito ručnih bombi. Pošto je i napad na Lovinac već bio propao, Štab 6. divizije je ocenio da je izlaganje jedinica daljim naporima i gubicima necelishodno, pa je naredio prekid borbe i njihovo povlačenje. Neprijatelj se do mraka spojio sa posadom Lovinca, ostavljajući usput jaka obezbeđenja oko komunikacije. Noću 19/20. marta 2. brigada se sa dva preostala bataljona sa područja zapadno od pruge prebacila u rejon Vrebac - Pavlovac, gde se cela prikupila. Ukupni gubici brigade u ovim borbama iznosili su: 21 poginuo i 58 ranjenih boraca.

U borbama na prostoru Medak - Lovinac od 10. do 24. marta 1943, 6. divizija je imala 37 poginulih, 108 ranjenih i 2 nestala borca. Ovako

veliki gubici bili su u potpunosti nesrazmerno sa minimalnim ostvarenim rezultatima. Zarobljeno je 10 neprijateljskih vojnika, dok o ostalim gubicima neprijatelja nema pouzdanih podataka. Zaplenjeno je: 4 puškomitraljeza, 51 puška, 5.570 metaka, 31 ručna bomba i ponešto odeće i obuće. Oštećena su tri neprijateljeva tenka, dva od nagaznih mina i jedan pogotkom protivtenkovskog topa.¹⁹²

Mada su u višednevnim borbama oko Bogunice - sa ustaškom navalom od Metka i osvajanjem železničke stanice Raduč - postignuti izvesni uspjesi, ipak je propali napad na Lovinac ostavio gorak pečat neuspjeha na celu 6. diviziju. Premda su postojali uslovi da ova akcija potpuno uspe - neprijatelj nije bio naročito jak niti se odlikovao visokim borbenim moralom - u svom izveštaju Štab divizije kaže: »Lovinac nijesmo uspjeli likvidirati zbog neupornosti i neergičnosti ovoga štaba, kao i štab IX brigade«. Mada se štab 3. brigade ne može pohvaliti svojim radom glavnu odgovornost za neuspjeh ipak nosi Štab divizije. -Snage su razbacivane bez jasno izraženog težišta dejstva na odlučujućim tačkama, a koordinacije dejstava i sadejstava jedinica gotovo nije ni bilo. Takav izrazito slab rad Štaba divizije nije mogao ostati nezapažen. U svom izveštaju od 20. marta politički komesar 1. korpusa Hrvatske izvestio je političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske da Štab 6. divizije »nije pripremio operaciju na Lovinac kako treba«. Posle iznošenja nekih konkretnih propusta on je konstatovao da: »Sam štab divizije nije sa voljom prišao izvođenju plana za ovu operaciju i takvo raspoloženje odrazilo se odozgo pa skroz prema dolje. Napad nije bio energičan i borci nisu išli onako kako bi trebalo ići«. Glavni štab je ovoga puta brzo i energično reagovao: već sutradan, naredbom broj 6 od 21. marta 1943, smenio je komandanta divizije Srećka Manolu i stavio ga sebi na raspoloženje, a za novog komandanta divizije postavio je Doku Jovanića, dotad pomoćnika komandanta Glavnog štaba Hrvatske.¹⁹³ Odluka se ubrzo pokazala opravdanom i celishodnom, a izbor ličnosti srećan i pravilan.

U vezi sa smenjivanjem Manole, Glavni štab Hrvatske je 24. marta 1943. primio od Vrhovnog štaba depešu: »Smenjivanje Manole obustaviti. Smatramo da je vaša odluka o smenjivanju nepravilna, jer je Manola u najtežim situacijama za vrijeme neprijateljske ofanzive izvršio sve zadatke i bio odličan komandant, Tito«. CK KP Hrvatske je odmah obavestio Tita da je Manola smenjen »zbog nediscipline« i »slabog rukovođenja jedinicama u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi«.¹⁹⁴

Partijska ćelija Štaba divizije pisala je 12. aprila 1943. Centralnom komitetu KPH, pored ostalog, i ovo: »Ove promjene trebale su uslijediti već mnogo ranije, jer je čitava divizija patila od kolebljivosti druga Manole, koja je došla do izražaja i u poslednjoj operaciji na Lovinac. Mi ćemo poduzeti sve pa da našim jedinicama vratimo elan i da ih vojnički sredimo«.¹⁹⁵ Može se reći da je ovo obećanje u potpunosti ispunjeno.

I divizijski komitet se u svome izveštaju Centralnom komitetu KPH od 23. marta 1943. godine osvrnuo na propuste u radu Štaba 6. divizije,

¹⁹² Z b . V-13, d. 86, 92.

¹⁹⁴ AX¹¹, kr. 10, br. 1 reš. - 31/1—1; k. 422, br. reg. 5/20. 17/2.

¹⁹⁵ J.B. Tito, *Sabrana djela*, tom 14, str. 174.

AVII, mikrofilm 4/193.

ali ukazuje i na propuste Štaba korpusa i komandanta GŠH (Ive Ru-kavine) u akcijama oko Lovinca. Za stanje u Štabu divizije kaže: »Dru-govi nisu organizovano radili i ako je politkomesar (Rade Žigić) nasto-jao da se postigne harmonija, po neki put komandant (Srećko Manola) je odlazio na neki posao bez da se je prethodno savjetovao sa kome-sarom i ostalim članovima šta treba konkretno uraditi«. O propustima oko Lovinca divizijski komitet kaže: »Štab korpusa i komandant Hrvats-ke pred akciju na Lovinac došli su u štab divizije, izdali su naređenje za akciju i odmah su otišli bez da su dali neku pomoć u toku akcije, što jedinica (ćelija) štaba divizije misli da je pogrešno i da su trebali za-držati se«.¹⁹⁶

Pošto se 19. marta ujutro povukla od Lovinca, 3. brigada je naredna dva dana provela u odmoru. Njoj je 22. marta naređeno da sa 1. i 2. bataljonom, koji su se nalazili u Mogoriću i Vrepcu razbije četnike na brdu Medak (tt. 697 - 2 km jugoistočno od mesta Medak). Raspolagalo se podacima da je na tt. 697 bila jedna četnička četa, a u mestu u že-lezničkoj stanici Medak bile su dve čete četnika i dve satnije ustaša. Na-pad je izvršen noću 22/23. marta tako što je 1. bataljon, ojačan jednim minobacačem 81 mm, upućen da razbije četnike na tt. 697, a 2. bataljon da postavi zasedu između Metka i Ribnika sa zadatkom da spreči in-tervenciju neprijatelja sa pravca Gospića prema Metku. Međutim, čet-nici su 1. bataljon dočekali spremni, odbili napad i primorali ga na po-vlačenje. Bataljon se povukao sa 1 poginulim i 6 ranjenih boraca, a sa njima je povučen i 2. bataljon.

Dana 23. marta izvršene su značajne promene u komandovanju 3. brigadom. Komandant Milan Kuprešanin je razrešen dužnosti i postavl-jen za načelnika Štaba 1. korpusa Hrvatske, a za komandanta brigade postavljen je Momčilo Novković, do tada njegov zamenik. Za zamenika komandanta brigade postavljen je Milan Dimić a za operativnog oficira Jovo Radaković.

Nakon dva dana odmora 3. brigada se prikupila u Vrepcu, i noću 25/26. marta prebacila preko pruge u Divoselo sa zadatkom da napad-ne ustaško-domobransku posadu u Brušanima. Tokom 26. marta jedi-nice su se odmarale, dok su štabovi izvidali neprijatelja i pripremali na-pad. Raspolagalo se podacima da Brušane brani oko 250 domobrana i 30 oružnika. Bile su to snage 1. ličke železničke stražarske bojne, koja je u to vreme obezbeđivala put Gospić - Karlobag preko Baških Ošta-rija. Obaveštajni kanali neprijatelja su, međutim, otkrili prikupljanje bri-gade u Divoselu i pravilno ocenili da predstoji napad na Brušane. Stoga je već posle podne iz Gospića u Brušane upućena jedna kompletna us-taška bojna kao pojačanje, koja je stigla na oko sat vremena pred po-četak napada, čime je situacija bila potpuno izmenjena.

Razume se, to se u štabu brigade nije znalo, pa je brigada uveče napala Brušane: 1. bataljon je dobio zadatak da sa dve čete u prvoj liniji napada sa južne strane isturivši dva bombaška odeljenja; 2. bataljon je trebalo da pređe cestu Gospić - Brušane i napadne sa severne strane; 3. bataljonu je naređeno da posedne položaj u rejonu Klanca između Ličkog Novog i Brušana i postavi osiguranje prema Gospiću; 4. bataljon

je dobio zadatak da jednu četvu uputi prema Oštarijama, a sa ostalim snagama obrazuje brigadnu rezervu; 5. mitraljeski bataljon je podeljen po četama 3. i 4. bataljona. Početak napada određen je za 22.15 časova 26. marta.

Prilikom prelaska ceste istočno od Brušana 2. bataljon je naišao na ustašku bojnu koja je bila pred ulazom u selo i bio odbačen sa svog pravca napada, izgubivši pritom vezu sa Štabom brigade. Kasnije, kada je veza uspostavljena, bataljon je u potpuno izmenjenoj situaciji dobio zadatak da napada sa istočne strane u zahvatu ceste Gospić - Brušane, ali od tog napada nije bilo ništa.

Prvi bataljon je prešao u napad na vreme. Njegova 2. četa je prodrla u mesto izgubivši pri tom vezu sa Štabom bataljona i ostalim četama, koje su ostale zadržane na ivici sela. Nakon dužeg vremena sa njom je uspostavljena veza i u pomoć su joj upućene dve čete 4. bataljona iz brigadne rezerve. Ali, čete su dockan stigle i mesto se više nije moglo zauzeti. Do tog vremena 2. četa je u mestu doprla do magacina sa oružjem i municijom. Da bi obeležila mesto do kojeg je stigla, ona je zapalila jednu kuću od koje se potom zapalilo i izgorelo oko dvadeset raznih zgrada. Ne mogavši učiniti više četa je izvukla 78 pušaka, 1 puškomitraljez, 1 automat (šmajser), 3 pištolja, oko 4.500 metaka i ponešto ostale opreme. Oba magacina su u povlačenju zapaljena. Zarobljena su 22 domobrana i 1 ustaša. Brigada je pretrpela gubitke od 5 poginulih, 7 ranjenih i 2 nestala borca. Pred zoru 27. marta brigada se iz Brušana povukla u Divoselo, da bi se naredne noći povratila u rejon Vrebac - Barlete, odakle se 29. prebacila u rejon Čanak - Kozjak - Kuzmanovača radi napada na neprijatelja na pruzi željeznička stanica Ramljane - Janjče.^{1*7}

Prema izveštaju od 31. marta 1943, brojno stanje i naoružanje 6. lične divizije izgledalo je ovako:

- 1. brigada: po spisku 1.208 muških i 115 ženskih boraca, u rashodu 407 muških i 40 ženskih, na licu 801 muških i 75 ženskih, pušaka 756, mitraljeza 9, puškomitraljeza 38 i 2 laka minobacača;

- 2. brigada: po spisku 1.370 muških i 125 ženskih boraca, u rashodu 510 muških i 42 ženskih, na licu 860 muških i 83 ženskih, pušaka 773, mitraljeza 11, puškomitraljeza 41, 5 lakih minobacača;

- 3. brigada: po spisku 1.385 muških i 63 ženskih boraca, u rashodu 448 muških i 14 ženskih, na licu 937 muških i 49 ženskih, pušaka 841, mitraljeza 12, puškomitraljeza 43, 7 lakih minobacača;

- Prateća četa divizije: po spisku 72 muških i 8 ženskih boraca, u rashodu 13 muških i 2 ženskih, na licu 59 muških i 6 ženskih, pušaka 31, 1 protivtenkovski top i 2 minobacača 81 mm;

- Inžinjerijska četa divizije: po spisku 46 muških, u rashodu 10 muških, na licu 36 muških, pušaka 27.

Ukupno divizija: po spisku 4.092 muških i 311 ženskih boraca, u rashodu 1.488 muških i 98 ženskih, na licu 2.704 muških i 213 ženskih, pušaka 2.529, mitraljeza 32, puškomitraljeza 126, 1 protivtenkovski top, 14 lakih minobacača i 2 minobacača 81 mm.¹⁹⁸

ИЗ, зб. в. 14. д. 86, 183. зб. в. 10/11. д. і. у.
AVII, к. 419а, бр. рег. 10/11.

Prema ovom izveštaju socijalni i nacionalni sastav 6. divizije izgledao je ovako:

- Štab divizije - 5 ljudi, od toga 1 seljak, 1 nameštenik, 3 intelektualca, svi 5 su Srbi i svi članovi KPJ. Pomoćno osoblje u štabu - 6 lica, svi Srbi a 5 ih je članova KPJ;

- 1. brigada - 923 borca, od toga radnika 78, seljaka 757, zanatlija 36, nameštenika 6, vojnopolicijskih lica 33, intelektualaca 13, Srba 847, Hrvata 75, Musliman 1, članova KPJ 169, vanpartijskih komunista 70, članova ostalih partija 180, bespartijaca 504;

- 2. brigada - 943 borca, od toga radnika 23, seljaka 831, zanatlija 45, nameštenika 8, vojnopolicijskih lica 26, intelektualca 10, Srba 935, Hrvata 17, članova KPJ 180, vanpartijskih komunista 62, članova ostalih partija 306, bespartijskih 391;

- 3. brigada - 1.032 borca, od toga radnika 31, seljaka 927, zanatlija 23, nameštenika 9, vojnopolicijskih lica 24, intelektualaca 18, Srba 1.021, Hrvata 11, članova KPJ 173, vanpartijskih komunista 333, bespartijnih 526;

- Prateća četa - 80 boraca, od toga radnika 9, seljaka 67, zanatlija 4, Srba 76, Hrvata 4, članova KPJ 1, vanpartijskih komunista 7, ostalih partija 13, bespartijskih 24;

- Inženjerska četa - 46 boraca, od toga seljaka 36, zanatlija 9, vojnopolicijskih lica 1, Srba 44, Hrvata 2.

Ukupno u diviziji 3.035 boraca, od toga radnika 143, seljaka 2.619, zanatlija 113, nameštenika 26, vojnopolicijskih lica 88, intelektualaca 44, Srba 2.924, Hrvata 109, Muslimana 1, članova KPJ 533, vanpartijskih komunista 479, članova ostalih partija 499, bespartijaca 1.489 lica.¹⁹⁹

Borbe 1. brigade i Ličkog partizanskog odreda sa četnicima u južnoj Lici i susednom delu Dalmacije

Poznato je da je ne tromedi Like, Dalmacije i zapadne Bosne, sa osloncem na Kninsku krajinu, bio centar oružanog uporišta, vojničkog ustrojstva i organizovanja četničkih odreda. Sa te tromede kao geografske i vojno-političke osnovice četnici su svoje aspiracije i akcije zrakasto širili prema Lici, zapadnoj Bosni i Dalmaciji. U četničkoj Dinarskoj diviziji imali su najjače i najbolje organizovane snage koje su, pored Kninske krajine, obuhvatale sve četničke jedinice iz južne Like i jugozapadnog dela Bosanske krajine - ukupno oko 4.200 ljudi (krajem februara 1943). Početkom 1943. snage Dinarske divizije reorganizovane su u korpuse kao najveće vojne jedinice. Iako su nosili nazive krupnih vojnih jedinica, ovi četnički »korporusi« brojali su najviše oko 1.500 ljudi. Na pomenutoj tromedi bila su ustrojena tri četnička korpusa: 501, nazvan Kosovski, i 502, nazvan Dinarski (Đujić je smatran glavnim komandantom) a u prvoj polovini marta formiran je novi korpus, »Velebit«, pod komandom kapetana Milivoja Vuksanovića, dotle komandanta četnika u Gračacu. Korpus je bio lociran u prostoru od Ervenika do Zatona i od reke Zrmanje do pruge prema Gračacu. U njemu se nalazio najveći

¹⁹⁹^vn71T~419a, br. reg. 6/12.

deo četnika iz Gračaca i okoline. Suočen sa gubitkom Gračaca, važnog punkta za poziciju četnika na tromeđi, Đujić 25. februara izdaje naredbu za pripremu evakuacije Gračaca. Sutradan na sastanku »svih vojvoda i starešina« ocenjena je novonastala situacija u svetlu povlačenja italijanskih trupa i zaključeno je da se uz pomoć Italijana evakuiše deo stanovništva iz Gračaca u severnu Dalmaciju, a četničke jedinice da se povuku u Velebit. Gračački četnici iz Velebita povremeno su upadali na slobodnu teritoriju. Oni su 19. marta napali Komandu mesta Gračac u Bruvnu i ubili komandanta Glišu Ćuka, a u Cerovcu su napali Kotarski komitet KPH za Gračac, zarobili 13 lica na čelu sa Nikolom Krajnovićem, sekretarom komiteta, i sve postreljali.²⁰⁰

Povlačeći se iz Gračaca Italijani su napustili Otrić 5. marta 1943. Ubrzo je u mesto ušao 2. udarni bataljon Ličkog partizanskog odreda. Tu su ga 7. marta napale dve jače grupe četnika iz korpusa »Velebit« (od Rastičeva i od Male Popine) i odbacile ga prema Srbskom klancu na Miškovića vrh (k. 1123). Bio je to znak da su četnici počeli da se sređuju. Da bi ih u tome sprečio, Štab 1. korpusa Hrvatske naredio je 7. marta Štabu 6. divizije da u pomoć dvama bataljonima Ličkog partizanskog odreda, u prostor južno od Gračaca, hitno uputi bataljon »Marko Orešković« iz 1. brigade. Sa bataljonom je istog dana upućen i Stevan Opsenica, operativni oficir divizije, određen da rukovodi dejstvima protiv četnika. Kada je bataljon »Marko Orešković« 8. marta stigao u Gračac zatekao je 4. bataljon Ličkog partizanskog odreda u Grabu (istočno od Gračaca), dok je 2. udarni bataljon posle povlačenja iz Otrića dve čete zadržao u Velikoj Popini, a jednu četvu je prebacio u Gornji Tiškovac (tada je 1. udarni bataljon Ličkog odreda bio na Drenovači, a 3. bataljon u severoistočnoj Lici). Ova grupa od tri bataljona određena da tuče i rastrojava četnike na sektoru Zrmanje brojala je oko 540 boraca.

Četvrti bataljon Ličkog odreda i bataljon »Marko Orešković« krenuli su iz rejonu Gračaca prema Otriću 8. marta, da bi se već sutradan ujutro u pokretu sukobili sa četnicima na prilazu Otriću, kod zaseoka Rotalji. Nakon slabog otpora četnici su napustili Otrić i povukli se prema Rastičevu. Narednog dana ovim se bataljonima u napadu na Rastičevo priključio i 2. udarni bataljon Ličkog odreda, nakon čega su četnici bili primorani da se povuku prema selu Veštice. Jača grupa od oko 400 četnika došla je kasnije iz pravca Viojla (tt. 875) i Male Popine i napala s leđa bataljone u Rastičevu, prisilivši ih da se povuku na Runjevicu.

Dana 10. marta obrazovan je Operativni štab za sektor Zrmanja u sastavu: komandant Stevan Opsenica, članovi Tomica Popović, komandant Ličkog partizanskog odreda, Ilija Radaković, šef obaveštajnog centra 1. brigade, Vlado Maričić, zamenik političkog komesara odreda i Miloš Uzelac oficir u štabu odreda. Pošto su četnici u rejonu Rastičeva prikupljali jače snage, Operativni štab je povukao uveče svoje bataljone iz rejonu Runjevica - Sučevići u Veliku Popinu, na odmor i sređivanje.

Saznavši da su četničke snage od oko 1.200 ljudi koncentrisane u širem rejonu Rastičeva, a da se u rejonu Plavno i vijadukta Bender na-

²⁰⁰ Zb. XIV-2, d. 1,62; Fikreta Jelić-Butić, *Četnici u Hrvatskoj*, str. 197-203.

laze samo manji delovi, Operativni štab je rešio da upadne u Plavno i sruši vijadukt Bender, da bi lička pruga bila trajno izbačena iz upotrebe. Sva tri bataljona su 13. marta u ponoć krenula iz Velike Popine preko Ljubine poljane i Međugorja prema Plavnu. Sa njima je išla i pristigla grupa minera sa eksplozivom za rušenje vijadukta. Oko 15 časova 14. marta bataljoni su stigli u Savića stanove iznad Plavna i tu zatekli jednu četu 10. krajiške brigade. Odmah je napravljen plan za akciju i utvrđen raspored snaga. Krajiška četa i dve čete 2. udarnog bataljona imale su da posednu Konjsku glavu (tt. 1337), Bobiju (k. 1248), Crni vrh (k. 987) i visove južno sve do tunela severozapadno od Bendera. Jedna četa 2. udarnog bataljona je zadržana u rezervi. Bataljon »Marko Orešković« je upućen da razbije osiguranje na Kiti (tt. 676) i da dejstvuje prema Benderu sa severne i zapadne strane, dok je 4. bataljon dobio zadatak da sa dve čete dejstvuje takođe sa istočne strane i postavi osiguranje prema Otonu i Pađenima. Jedna četa 4. bataljona trebalo je da pročisti Plavno a zatim da obezbedi napad od Strmice, Radljevca i Golubića. Početak napada određen je za 23 časa 14. marta.

U podilaženju Benderu 1. bataljon »Marko Orešković« 1. brigade naišao je na četničke predstraže na Kiti (tt. 676) a 4. bataljon u Plavnu. Ove predstraže su delom pobijene a većim delom zarobljene, dok je obezbeđenje Bendera i željezničke stanice Plavno od oko 40 četnika (italijanske posade nije bilo) uspelo pobeći. Nakon toga, minersko odeljenje je već u 2 časa 15. marta pristupilo izvršenju svog zadatka; bez ometanja je srušilo jedan stub vijadukta čime su pala dva raspona u dužini od oko 45 metara.

Oko 15 časova 16. marta jedan četnički bataljon, nastupajući u zahvatu pruge od Zrmanje prema Benderu, naišao je na položaje bataljona »Marko Orešković« i bio odbačen prema Zrmanji. Nastupajući za njima, bataljon je oko 20 časova ušao u Pribudić i Prljevo. Istovremeno je druga grupa četnika pokušala da iz rejonu Rastičeva izbije na Bobiju i Konjsku glavu, pa čim je osetila da su ti položaji posednuti, povukla se nazad. Tokom naredne noći 2. udarni bataljon je prebačen u rejon Bender - Plavno - Pribudić - Prljevo umesto bataljona »Marko Orešković«, koji je pred zoru 17. marta nastupao prema selima Mračaju, Nad Vrelom i Rastičevu i ujutro s juga napao četnike u Rastičevu. Sa severa je trebalo da sadejstvuje 4. bataljon, ali zbog njegove neodlučnosti četnici su bataljonu »Marko Orešković« pružali snažan otpor tokom dana, odbijajući njegove uporne napade. Tek oko 18 časova ovaj bataljon je uspeo razbiti četnike i naterati ih u povlačenje preko sela Nad Vrelom i Male Popine prema Viojli i Turovcu sa gubicima od 11 ubijenih, 20 ranjenih i 32 zarobljena četnika. Zaplenjeno je 28 pušaka i oko 3.000 metaka. Partizani su imali 6 mrtvih i 25 ranjenih boraca.²⁰¹

Sutradan, 18. marta, borbi nije bilo. Četvrti bataljon se zadržao u Otriću kontrolišući manjim delovima Sučeviće i Veliku Popinu, bataljon »Marko Orešković« nalazio se u Rastičevu sa isturenim delovima od željezničke stanice Pribudić do zaseoka Nad Vrelom, dok je 2. udarni bataljon bio u Pribudiću i Prljevu, odakle je manjim delom kontrolisao Plavno i Bender. Nasuprot bataljonima Operativnog štaba za sektor

Zrmanja nalazile su se dve četničke brigade, verovatno iz sastava korpusa »Velebit«, svaka jačine 700-800 ljudi. Jedna od ovih brigada je jednim batljonom držala uzvišenje istočnom stranom zrmanjske doline, od sela Nad Vrelom do Pribudića, ispred partizanskih položaja, jedan bataljon je imala na Vrbici (k. 1041), brdima oko nje, a jedan bataljon na Viojli (k. 875) i Debelom brdu do Popovih muda (tt. 851). Druga četnička brigada se nalazila oko Krupe i Golubića (obrovačkog), povezana sa gračačkim četnicima koji su se okupljali u Velebitu južno istočno od Gračaca. Četničke snage su bile brojno daleko nadmoćnije od tri njima suprostavljena partizanska bataljona.

U svom izveštaju od 20. marta Operativni štab navodi da četnici primenjuju taktiku sličnu partizanskoj, samo što ne prihvataju bliske sudare i obračune, već posednute položaje napuštaju bez otpora ili uz minimalan otpor. Kada bi partizani zauzeli neki sektor koji su držali četnici, ovi bi se jednostavno prebacili tamo dokle su partizani tek došli i tako bi nastalo vrćenje krug. Bilo je to bezizgledno ganjanje sa čuke na čuku po velikim strminama i kamenjarima, što je jako iscrpljivao borce a nije donosilo željene rezultate. Stoga je Operativni štab zatražio da mu se pošalje bar još jedan bataljon Ličkog odreda. Ovom zahtevu je odmah bilo udovoljeno.

U 21 čas 19. marta bataljon »Marko Orešković« napao je četnike na levoj obali reke Zrmanje, od Zrmanjskog klanca do Palanke, dok je 4. bataljon Ličkog odreda trebalo da zauzme Viojlu, pročisti Malu Popinu i posedne Debelo brdo i Popova muda (tt. 851). Četnici su, već po običaju, položaje napuštali uglavnom bez borbe i povukli se sa jednim bataljonom na padine Koma (tt. 1000), severozapadno od Palanke, jedan bataljon je pobegao na Vrbicu i obližnje visove, a jedan se povukao u Turovac i prema železničkoj stanici Malovan, oslonivši se na gračačke četnike.

Oko 8 časova narednog dana četnici su sa Vrbice i iz Turovca napali 4. bataljon na Viojli i Debelom brdu. Kada su se približili na oko 200 metara bataljon je prešao u protivnapad i četnici su pobjegli otkuda su i došli, ostavivši iza sebe 4 mrtva i 8 ranjenih. Tog dana je 15 prisilno mobilisanih četnika prešlo partizanima sa oružjem. Partizani su imali 3 mrtva i 5 ranjenih boraca, među kojima je bio politički komesar 4. bataljona Stevo Ilić. Tokom dana uspostavljena je veza sa 10. krajiškom brigadom u rejonu Bosanskog Grahova, ali nikakve koordinacije dejstava još nije bilo.²⁰²

Kako izuzetni danonoćni naponi grupe bataljona u borbi protiv četnika nisu donosili ni približne željene rezultate, rešeno je da se protiv njih angažuje kompletna 1. lička brigada. Ona je 21. marta upućena na sektor Zrmanja sa načelnikom Štaba divizije Mićunom Šakićem na čelu, koji je preuzeo rukovođenje i Operativnim štabom za sektor Zrmanja umesto Stevana Opsenice. Brigada se 23. marta spojila sa grupom bataljona u rejonu Otrić - Popina, a toga dana tu je stigao i 1. udarni bataljon Ličkog odreda sa Drenovače, tako da se na sektoru Zrmanja, pod komandom Operativnog štaba, skupilo osam partizanskih bataljona (tri

²⁰² Zb. V-13, d. 70, 83; Zb. V-14, d. 34; AVII, k. 419a, br. reg. 41/7.

bataljona Ličkog odreda, četiri pešadijska i mitraljeski bataljon 1. brigade).

Nasuprot četnicima na sektoru Zrmanje, gračaćki četnici su se tokom marta postepeno pribirali i prikupljali oko Gračaca, držeći se uglavnom vrhova i padina Velebita iznad pruge, odakle su pripucavali, upadali u sela i terorisali stanovništvo. Mada ih je bilo oko 150 sa jednim mitraljezom i jednim puškomitraljezom (prema podacima kojima se raspolagao), oni bi svako veće po velebitskim vrhovima palili mnoštvo vatri da bi dokazali svoju prisutnost i brojnost. To je unosilo nepokojstvo u narod, pa ih je trebalo što pre proterati sa tog prostora. U tu svrhu, da se ne bi odvlačile snage sa sektora Zrmanje, prebačena je iz Vrapca i Pavlovca u ovaj rejon kompletna 2. lička brigada. Stigavši 22. marta na određenu prostoriju, ona je jedan bataljon rasporedila u Gračac, jedan u rejon Ričice - Ličko Cerje frontom prema Lovincu, dok su ostala dva bataljona takođe smeštena u tom rejonu, sa zadatkom da odatle dejstvuju na cesti Lovinac - Raduč - Medak, kojom su se služile ustaše. U tom rasporedu brigada je ostala nekoliko dana, sve dok nije dobila zadatak da od četnika očisti Velebit iznad Gračaca.

Ujutru 27. marta 1. bataljon je jednom četom poseo Kitu (k. 1103), jednom četom držao je padine Velebita sa severozapadne strane, a jednom četom je rušio prugu. Potom je pretresao teren od Kite prema Šimlašici i k. 740. Četnici su bežali, bez ozbiljnijeg otpora koristeći se vrltima. Istovremeno, 2. bataljon je bez otpora upao u Vučipolje, pošto su četnici pobešli, dok je 4. bataljon proterao četnike od pumpe prema Malovanu, kod crkvice Sv. Marka i od vaktarnice između pumpe i Cerovca. Istog dana, 3. bataljon, koji je držao položaje u Ličkom Cerju prema Lovincu, sukobio se sa jednom satnijom 32. ustaške bojne iz Lovinca i odbacio je nazad.

Naredna dva dana 2. i 3. bataljon su ostali na pomenutom prostoru, s tim što je 2. bataljon bio orjentisan prema Lovincu, a 1. i 3. bataljon su upućeni na sektor Ploča - Vrebac sa zadatkom da stave pod kontrolu i dejstvo komunikaciju Gospić - Medak - Lovinac, Ali ubrzo su pomereni u rejon Vrebac - Barlete - Ostrovica, prema ustaškoj posadi u Širokoj Kuli. Ujutru 30. marta 4. bataljon je očistio od četnika zaseoke oko Gračaca ispod Velebita i u toku noći ušao u Jabukovac, pošto su se četnici, bez borbe, razbežali Velebitom. Ganjanje četnika po Velebitu i oko Gračaca nije donelo značajnije ni vojničke ni materijalne koristi; uhvaćena su dva četnika i zaplenjeno je 14 pušaka, 16 bombi i nešto preko 3.000 metaka. Posle ove akcije i 4. bataljon je prebačen za 1. i 3. bataljunom, s tim što je jednu četvu ostavio u Vraniku prema Lovincu, dok je 2. bataljon ostao oko Gračaca, kao osiguranje (takođe prema Lovincu).²⁰³

Na sektoru Zrmanje 1. brigada i Lički odred su se 22. i 23. marta pripremali za čišćenje prostora prema Turovcu i Dubokom Dolu. Četnici su često menjali mesta boravka što je jako otežavalo planiranje akcije, jer uvek je ostajala mogućnost da se izvuku iz planirane klopke i pobegnu. Međutim, u toku priprema akcije na Turovac i Duboki Dol, oko 400-500 četnika iz rejona Bendera preuzelo je inicijativu i prešlo

u napad. Oni su 23. marta napali 2. udarni bataljon na položajima Kita (tt. 676) - Šijanova glavica (tt. 633) i četni bataljona »Marko Orešković« iznad Mračaja, čime su donekle poremetili planiranu akciju. Oni su 2. udarni bataljon naterali na povlačenje, dok ih je bataljon »Marko Orešković« odbacio i zadržao svoje položaje. Tada je između 2. udarnog bataljona i bataljona »Marko Orešković« u borbu ubačen 3. bataljon 1. brigade. Sva tri bataljona su dobila zadatak da povrate izgubljene položaje - Kitu i Šijanovu glavicu. Kada su uveče bataljoni prešli u napad, četnici su brzo napustili svoje položaje i pobjegli prema Pađenima, ostavivši 13 poginulih na poprištu. Partizani su toga dana imali 2 poginula i 9 ranjenih boraca. Zaplenjeno je: 1 laki minobacač sa sandukom mina, 1 puškomitraljez, 14 pušaka, oko 1.500 metaka, 4 konja pod samarima, 2 kazana sa gotovom večerom, nešto bombi, šatorskih krila, čebadi i ostale opreme.

Sutradan, 24. marta, oko 200-300 četnika napali su 4. bataljon Ličkog odreda na položajima Viojla (k. 885) - Debelo brdo - Popova muda (k. 851) i zbacili ga sa tih položaja. Nakon toga u borbu su ubačeni 2. i 4. bataljon 1. brigade. Nastojanja da obuhvatnim manevrom uhvate četnike u klopku ispala su uzaludna, jer su četnici otkrili manevar i brzo pobjegli prema Turovcu.²⁰⁴

Naredna dva dana 1. brigada i Lički odred ostali su na zauzetoj prostoriji pretresajući teren, a u toku 27. marta pripremali se za ranije planiranu akciju na Turovac i Duboki Dol. Osim ova dva sela, planom je bilo predviđeno da se od četnika očisti više zaselaka i uzvišenja na južnim padinama Velebita, sve do železničke pruge. Akcija je počela noću 27/28. marta i produžila se i sledećeg dana. Četnici su gotovo bez otpora napuštali položaje i bežali. U Turovcu i Dubokom Dolu nije bilo četnika; na vreme su se sklonili u okolna kamenita brda. Nešto jači otpor pružili su na Plani (k. 951) i k. 950 a donekle i na Vučjaku (k. 766). Četvrti bataljon Ličkog odreda, koji se nalazio u rezervi na Viojli (k. 875), dobio je u toku dana zadatak da na njoj ostavi jednu četu, a da se sa dve čete hitno prebaci u rejon Bendera i da zaposedne Kitu (tt. 676). Tek što su pristigle na Kitu, čete je napalo oko 300 četnika i naterane su na povlačenje. Četnici su za njima stigli do Rastičeva. Protiv ovih četnika upućen je 2. udarni bataljon Ličkog odreda, da ih napadne bočno. Usled grube greške štaba odreda, bataljon je postavljen tako da su četnici došli u Otrić.

Tokom noći i ujutro 29. marta dva bataljona 1. brigade napali su četnike u Krupi (oko manastira Krupe). Posle kratkog okršaja, četnici su pobjegli prema Žegar, pod okriljem Italijana. Kada je, potom, italijanska artiljerija počela iz Žegara da tuče partizanske položaje oko Krupe, četnici su pokušali napad koji je bez većih poteškoća odbijen. Pošto se u to vreme situacija naglo i neočekivano pogoršala u rejonu Zrmanje upadom četnika u Otrić, odustalo se od čišćenja Golubića (obrovački) i bataljoni su povraćeni nazad. Četnici iz Otrića su proterani i prvobitna situacija je ponovo uspostavljena. U dvodnevni borbama (28. i 29.) zarobljeno je 13 četnika, a 17 se dobrovoljno predalo. Zaplenjeno je: 28

²⁰⁴ Zb. V-13, d. 81, 82, 86; Zb. V-14, d. 34; AVII, k. 419a br. reg. 17/9; k. 420a, br. reg. 31/15-30, 31/17-30.

pušaka, 1 mitraljezu, 1 puškomitraljezu, 5 lovačkih pušaka, oko 16.000 metaka i 81 mina za laki minobacač. Tokom 30. marta 1. i 2. bataljon 1. brigade upućeni su na odmor u rejon Zrmanje-Rujišta, dok su 2. i 4. bataljon Ličkog odreda upućeni u rejon Plavno i Bendera. Četnici su toga dana iz Krupe izbacili 1. udarni bataljon Ličkog odreda. Naredna dva dana nije bilo borbi. Predalo se 19 četnika sa oružjem, a nešto oružja je nađeno i po selima. Tokom 2. i 3. aprila četnici su bez napora proterani iz Krupe i Golubića (obrovačkog) prema Žegarar. I toga dana predala su se 23 četnika sa oružjem.

Tih dana na prostoru Strmice, severno od Knina, nalazile su se 4. i 10. krajiška brigada. Operativni štab za Zrmanju je sa njima utanačio plan o jednovremenom napadu na četnike na širokom području od Golubića (obrovačkog) preko Krupe i Otona do Golubića (kninskog) i Vrpolja. Krajiške brigade su imale da očiste sela Radljevac, Golubić i Vrpolje, 1. lička brigada Oton i Pađene, uključujući i železničku stanicu Pađene, kao i sve zaseoke oko njih. Računalo se da u tom rejonu ima oko 400 četnika, a na železničkoj stanici oko 200 italijanskih vojnika. Lički partizanski odred trebalo je da dejstvuje u rejonu Golubić - Žegar.

Napad je počeo 3/4. aprila. Prva lička brigada je sa 1. bataljonom napala na Pađene sa zapadne strane od Kravljeg mosta (k. 231). Na oko 500 metara istočno od mosta ovaj bataljon je naišao na prvi otpor, koji je brzo savladao i četnici su se povukli u zaselak Ilići. Tu su pružili jači otpori ali su nakon dvočasovne borbe pobjegli. Drugi bataljon se probio do sela Samardžije i Smuđe i sa dve čete bezuspešno napao železničku stanicu Pađene, a potom ju je blokirao. Oko 5 časova 4. aprila, oko 200 Italijana i oko 150 četnika iz stanice napali su ovaj bataljon i prisilili ga na uzmicanje prema Zrmanji. Treći bataljon ojačan sa jednim lakim minobacačem, napadao je Oton. Napad na Gradinu, na kojoj se nalazilo oko 80 četnika, ne uspeva pa je i ona blokirana. Međutim, čim je pao mrak, četnici su iskoristili neopreznost i pobjegli. Četvrti bataljon Ličkog odreda, pridodat brigadi, bio je angažovan za obezbeđenje dejstva brigade iz pravca Mokrog Polja, na liniji: k. 319 - k. 309, - k. 311 - k. 329. Ovaj bataljon nije imao nikakvih sukoba u toku dana.

Svi planirani objekti i sela zauzeti su tokom dana, izuzev železničke stanice Pađene. I pored svih napora, 1. i 2. bataljon 1. brigade nisu uspeli da osvoje stanicu, pa je uveče napad bio prekinut, a bataljoni su se povukli prema Zrmanji. Toga dana brigada je imala velike gubitke - 17 poginulih i 35 ranjenih boraca. Zarobila je 37 četnika i zaplenila 39 pušaka, 1 mitraljezu i 1 puškomitraljezu. Prema izveštaju Štaba 6. divizije zarobljeno je ukupno 230 četnika. U svim akcijama, bez ove 4. aprila, brigada je imala 13 poginulih i 33 ranjena borca, a ubila je 35, ranila 63 i zarobila 53 četnika. Osim toga, brigadi se dobrovoljno predalo 90 četnika sa oružjem. Zaplenjeno je 87 pušaka, 2 puškomitraljeza, 3 mitraljeza, 1 laki mitraljezu, 1 laki minobacač sa 65 mina i oko 21.750 raznih metaka.

Bila je to poslednja značajna akcija 1. ličke brigade protiv četnika oko tromeđe. Narednih dana nije bilo značajnih borbi. Brigada se 8. aprila nalazila na području Otona, držeći položaje od Gradine (u Otonu) do Kravljeg mosta (k. 231). Lički odred je zadržan u Krupi, sa delom

snaga na položaju prema Žegaru i Erveniku, dok su krajiške brigade držale Debelo brdo (iznad Pađena), Žagrović i Golubić, frontom prema Kninu.

Jedanaestog aprila brigada je izvučena na odmor, popunu i sređivanje. Položaje od Krupe preko Palanke do Otona preuzeo je Lički partizanski odred sa svoja tri bataljona koji se više neće vratiti u Liku. U gotovo neprekidnim, danonoćnim pentranjima po velikim strminama i oštrim kamenjarima radi ganjanja četnia, 1. brigada je imala znatne gubitke, jako se izmorila, a njeni borci su gotovo obosili. Ona se brojno značajno smanjila, i zbog izdvajanja boraca sa sektora Zrmanje koji su upućni u jedinice od kojih se pripremalo formiranje Severnodalmatinskog partizanskog odreda.

Pošto je 6. divizija uspešno dejsvovala na sektoru Gospića, pripremajući se za neposredan napad na grad, Štab 1. korpusa Hrvatske, je odlučio da joj vrati i 1. brigadu. On je 22. aprila naredio Operativnom štabu za sektor Zrmanja, da brigadu odmah uputi za sektore Zrmanja ka Gospiću, a da Mićun Šakić, načelnik Štaba divizije, ostane na tom terenu u skladu sa ranije dobijenim zadacima. Na putu prema Gospiću brigada je 25. aprila uveče domarševala u Gračac, odakle je noću 26/27. aprila stigla u Divoselo, i ujutru se razmestila u rejon Mali Kraj, vrativši se tako u sastav divizije posle više od mesec dana.²⁰⁵

JJspesi 3. brigade u Gackoj dolini

Dok je 6. divizija vodila borbe oko Gospića i u južnoj Lici, kompletna 8. divizija tukla se sa četnicima oko Vrhovina. Odatle je 1. aprila, napadom na četnike u Zalužnici, otpočela nastupanje kroz Gacku dolinu (porečje reke Gacke) orjentisana u prvom redu na razbijanje četnika. U to vreme su italijanske trupe već bile evakuisane iz svih mesta u Lici osim Vrhovina i Otočca, gde su se zadržavale duže na zahtev Nezavisne Države Hrvatske. Od njihovih trupa u Otočcu sv se 1. aprila nalazile: Komanda divizije »Re« sa prištapskim delovima i jedinicama, delovi njenog 23. artiljerijskog puka, glavnina 1. pešadijskog puka »Re«, čiji je jedan bataljon bio u Vrhovinama sa još nekim ojačanjima. Bez obzira na trenutno stanje, bilo je jasno da njihovo definitivno povlačenje iz Like više ne dolazi u pitanje. Stoga je Štab 1. korpusa Hrvatske rešio da, ne čekajući konačan odlazak Italijana, odlučno pređe u napad i da glavni udar u dejstvima u Gackoj dolini usmeri na tučenje i uništavanje ustaško-domobranskih i četničkih snaga, koje su želele da preuzmu napuštene garnizone od Italijana.

Ustaško-domobranske snage pred komandom Zapovedništva Operativnog područja Lika (ZAPOLI) bile su 1. aprila razdvojene na dva nedjednaka dela. U širem području oko Gospića nalazile su se glavne snage od oko osam raznih bojni (bataljona), dok su u rejonu Otočca bile razmeštene: 3 lička železnička stražarska bojna angažovana za obezbeđenje železničke pruge od stanice Sinac do stanice Janjče i u selu Ličko Lešće: most na Gackoj u Čovićima čuvalo je oko 40 domobrana; u Sinacu

205 Zb. V—14, d. 34, 96, 102, 109; AVII, k. 419a, br. reg. 41/7, 43/7, k. 800, br. reg. 3/6.

je bila pohodna satnija (četa) 12. pješačke pukovnije: u Švici 20. satnija iste pukovnije: u Starom Selu oko 85 domobrana; u Prozoru 70 domobrana. U Otočcu je ukupno bilo oko 500-600 vojnika iz 19. satnije 12. pukovnije, mesnog i ponidbenog zapovedništva i raznih drugih delova i jedinica, među njima i oko 100 vojnika 2. lovačke bojne zaostalih prilikom njenog prebacivanja sredinom marta u Gospić.²⁰⁶ Bilo je tu i dosta oružnika po oružničkim postajama.

U isto vreme raspolagalo se podacima da se u Vrhovima nalazi oko 130 četnika sa 4 brdska topa ali slabom poslugom i 2 puškomitraljeza, u Zaslužnici oko 200 četnika sa 2 laka minobacača, 4 mitraljeza, 6 puškomitraljeza i ostalo puške, u Doljanima oko 200 četnika sa 7 mitraljeza, 6 puškomitraljeza i ostalo puške, u Škarama četnički udarni bataljon od oko 500 četnika sa 1 minobacačem 81 mm i 1 lakim minobacačem, 5 mitraljeza i 5 puškomitraljeza u Kompolju oko 100 četnika sa 1 mitraljezom i 2 puškomitraljeza i u Brlogu 328 četnika sa 6 mitraljeza, 2 minobacača i 3 puškomitraljeza.

Za čišćenje Gacke doline Štabu korpusa su na raspolaganju stajale kompletna 8. divizija i 6. primorsko-goranska udarna brigada. Od štaba 5. operativne zone Hrvatske blagovremeno je zatraženo da sa 14. primorsko-goranskom brigadom napadne četnike u Brlogu, što je i učinjeno. Direktivom od 30. marta Štab korpusa je orijentisao 8. diviziju da očisti od četnika Zalužicu, Doljane, Škare, Glavace i Staro Selo. Tako je za dejstvo na prostoru Sinac - Janjče - Prozor ostala na raspolaganju samo 6. primorsko-goranska brigada, a to je očigledno bilo nedovoljno. Zbog toga štab korpusa uzima iz 6. divizije 3. ličku brigadu, koja se nalazila u rejonu Vrebca na odmoru i 29. marta je pomera u rejon sela Čanak - Kozjan - Kuzmanovača nadomak Gacke doline. Da bi objedinio komandovanje ovim dvema brigadama, Štab korpusa je privremeno formirao Operativni štab Gacka sa načelnikom Štaba korpusa Milanom Kuprešaninom na čelu kao komandantom i članovima štaba koje su činili politički komesari brigada: Milan Basta iz 3. i Ranko Mitić iz 6. brigade.²⁰⁷

Treća brigada, ukupno oko 1000 boraca, dobila je od Operativnog štaba zadatak da rastroji posade i osvoji železničke stanice Ramljane i Ličko Lešće. U tim uporištima su do tada bile italijanske posade koje su ih veoma dobro utvrdile rovovima, bunkerima i bodljivakom žicom i prilikom svog povlačenja neoštećene ih predali domobranima. Početak napada određen je za 24 časa 1. aprila 1943. godine. Istovremeno je 6. primorsko-goranskoj brigadi naređeno da zauzme Sinac i da uništi posade ovog velikog tunela, na stanici Sinac i kod vodovodne pumpe.

²⁰⁶ Pošto 34. ustaška bojna nije uspjela 14. i 15. marta savladati otpor 2. brigade oko Bognice, njoj je u pomoć 16. ujutro pokrenuta 2. lovačka bojna iz Otočca na italijanskim kamionima. Između Lešća i Janjče sačekala ju je 5. kordunaška brigada i odbacila nazad uz gubitke 2 mrtva i 10 ranjenih. Ujutru, 17. marta, uz pomoć jednog italijanskog bataljona i artiljerije probila se u Gospić i pomogla proboj 34. bojne prema Lovincu. Odluka je bila da se ona odmah vrati nazad, jer je bila predviđena za garnizon Otočac, pa je u Otočcu ostavila komoru i deo stožerne satnije, svega oko 100 ljudi. Međutim, ona se u Otočcu više nije mogla vratiti (AVII k. 21, br. reg. 2/1-13, 3/1, 4/1; k. 86, br. reg. 6/15).

²⁰⁷ Zb. V-13, d. 82, 93.

Štab 3. ličke brigade naredio je: 1. bataljon ojačan sa dva laka minobacača da sa dve čete napadne Gradinu (k. 710) iznad stanice Lešće a treću četvu da zadrži u rezervi; 2. bataljon ojačan sa dva laka i jednim srednjim minobacačem (81 mm) da sa dve čete napadne stanicu Lešće a jednom četom i vodom mitraljeza da se obezbedi od Perušića na Triblovačkom vrhu (k. 679); 3. bataljon ojačan jednim lakim minobacačem da sa dve čete napadne neprijateljsku posadu u Lešće (u rejonu škole), a jednom četom da se osigura od Otočca; 4. bataljon da sa dve čete napadne stanicu Ramljane zadržavajući jednu četvu u rezervi. Peti mitraljeski bataljon je dodelio svakom bataljonu po tri mitraljeza dok je vod lakih minobacača podeljen 1, 2. i 3. bataljonu. Štab brigade se nalazio na Čardaku (k. 789).

Kretanje jedinica noću ka objektima napada bilo je otežano zbog vrljednog i pošumljenog zemljišta, kiše i susnežice. Ipak su 3. i 4. bataljon napad počeli na vreme, dok su 1. i 2. bataljon malo zadocnili zbog neveštog vodiča. Neprijatelj je bio iznenađen i brzo savladan. U uporištima duž pruge posada se uglavnom predavala, mestimično uz slab otpor, osim kod 3. bataljona gde je posada iz škole pružala duži otpor ali se i ona ujutro predala. Četa 2. bataljona na Triblovačkom vrhu, u osiguranju prema Perušiću, čim je doznala za predaju domobrana u stanici Lešće, samoinicijativno je pre svanuća napala domobrana u stanici Janjče koji su se odmah predali. Time je čitava 3. stražarska lička železnička bojna do 13. časova 2. aprila bila zarobljena i razoružana. Zarobljeno je 438 domobrana, od toga 16 oficira i podoficira, na čelu sa bojnikom Ivanom Bumberom, koji je lično telefonom uticao na posade u stanici Ramljane i u Ličkom Lešću da obustave otpor. Poginula su 3 domobrana a više ih je bilo ranjeno. Treća brigada je imala dvojicu poginulih boraca. Zaplenjeno je: 543 puške, 11 puškomitraljeza, 8 mitraljeza, 8 automata (šmajsera), 1 pištolj, 365.000 metaka, 104 ručne bombe, 260 par cipela, 230 opasača, 348 fišeklja, 152 čebeta, 100 šatorskih krila, 1 poljski telefon, 2 bačve marmelade, 3 bačve benzina, 2 bačve petroleja i raznog drugog materijala.²⁰⁸

U isto vreme je 6. pomorsko-goranska brigada savladala pohodnu satniju 12. pukovnije u Sincu i posade kod tunela, stanice Sinac i vodovodne pumpe. U rejonu Sinac-Lešće - Janjča 3. lička i 6. primorsko-goranska brigada su ukupno zarobile 16 oficira, 3 podoficira i 640 domobrana i oružnika. Zaplenjeno je: 12 mitraljeza, 16 puškomitraljeza, 11 automata, 743 puške, 1 pištolj, 500.000 metaka i drugi materijal. Neprijatelj je imao ukupno 10 mrtvih i 15 ranjenih, a obe brigade 5 poginulih i 12 ranjenih.²⁰⁹

Ovaj poraz - izražen masovnom predajom domobrana - jako je uznemirio ustaške vrhove. Već 3. aprila ujutro pukovnik Servaci kreće iz rejona Perušića u intervenciju sa oko dve bojne (po oceni štaba 3. brigade), da povрати izgubljeno, da 3. i 6. brigadu izbaci sa komunikacija Janjča - Sinac i uspostavi vezu sa Otočcem. On se 3. aprila oko 8 časova, sa svojim bojnama sukobio sa 2. bataljonom 3. brigade u rejonu stanice Janjče. Iako neuporedivo nadmoćniji, neprijatelj je tokom po-

²⁰⁸ Zb. V-14, d. 11, 43, 126; AVII, k. 802, br. reg. 42/5; k. 799, br. reg. 7/10.

²⁰⁹ Zb. V-14, d. 6, 12, 43.

podneva jedva dospeo do Triblovačkog vrha, kada su u pomoć 2. bataljonu stigli 1. i 4. bataljon 3. brigade, koji su neprijatelja napali bočno i u sumrak ga naterali na brzo odstupanje. Bataljoni su po mraku krenuli u gonjenje, ali ustaše nisu mogli stići. U tom brzom odstupanju napuštena je i železnička stanica Studenci u koju su još u toku noći ušli bataljoni 3. brigade i obustavili dalje gonjenje. Odmah su poseli položaje frontom prema Perušiću, Bataljoni su u borbi toga dana pretrpeli gubitke od 2 poginula i 18 ranjenih boraca.²¹⁰

U toku 5. aprila, 1. i 2. bataljon 6. brigade (3. joj je bio u Sincu a 4. oko Vrhovina) smenili su bataljone 3. brigade u rejonu Studenaca koja se nakon toga prikupila u Ličkom Lešću, a zatim u daljem nastupanju proterala neprijateljske delove s mosta na Gackoj i iz Čovića. Ujutro narednog dana 3. brigada sa 3. bataljonom napala je neprijateljsku posadu od 60-70 ljudi u Prozoru, na Prozorini (tt. 648) i na Vitalu (k. 557). Neprijatelj je položaje napustio bez otpora tako da je 3. bataljon zadatak izvršio brzo i bez žrtava.

Šestog aprila Italijani su konačno napustili Vrhovine. Bataljon 1. pešadijskog puka »Re« sa ostalim jedinicama povlačio se pod pritiskom iz Vrhovina u Otočac. Da bi mu olakšao povlačenje, komandant divizije »Re« uputio mu je jedan bataljon iz Otočca u susret. Do susreta ovih dveju kolona došlo je u Špilničkom polju, pred sumrak. Uveče su kolone bočno napala dva bataljona 3. brigade i tako sadejstvovali jedinicama 6. brigade, koje su dejstvovali na začelje kolone, i delovima 8. divizije, koji su dejstvovali u desni bok. Ovom prilikom je 3. brigada zaplenila 5 lakih minobacača, mitraljez, nešto pušaka i razne opreme. Kada je borba okončana i kolona se probila u Otočac, brigada se povukla sa dva bataljona u Prozor (Prozorina, Vital), a sa dva bataljona u Čoviće i Ličko Lešće gde je prenoćila. Čim je italijanski bataljon napustio Vrhovine u njih je ušao 2. bataljon 6. brigade. U povlačenju preko Špliničkog polja Italijani su pretrpeli gubitke od 4 poginula, od toga 1 oficir, i 67 ranjenih, od toga 4 oficira.²¹¹

Štab 1. korpusa Hrvatske je ocenio napuštanje Vrhovina kao pripremu italijanskih snaga za povlačenje iz Otočca prema Senju. Računajući sa jakim italijanskim snagama u Otočcu, Štab korpusa je razumno rešio da direktno ne napada grad, već da 8. diviziju i 3. ličku brigadu uputi na dominirajuće položaje sa obe strane ceste prema Senju, između Otočca i Rapajinog Dola, radi stvaranja uslova za bočna dejstva na italijanske kolone kada se budu povlačile prema Senju. Štab korpusa je 6. aprila ukinuo Operativni štab Gacka (pošto je postao nepotreban) i potčinio 3. ličku brigadu Štabu 8. divizije radi efikasnijeg objedinjavanja dejstava. Shodno zamisli Štaba korpusa, 3. lička brigada je 7. aprila iz rejona Ličko Lešće - Prozor stigla u rejon Švica - Ponori - Srpsko Polje. Brigada je tada brojala 982 borca u četiri pešadijska i jednom mitraljeskom bataljonu, vođu lakih minobacača, odeljenju srednjih minobacača 81 mm i četi za vezu.

Istog dana ona je od Štaba 8. divizije primila zadatak da posedne dominirajuće visove južno od ceste Otočac - Kompolje (Švički vrh,

2W~TITv^M d. 11, 16, 43, 115; AVII, k. 799, br. reg. 7/10.

211 Zb' V - K d. 15, 16, 18, 27, 43, 115, 128, 130; AVII, k. 424c, br. reg. 28/6.

Vlaški vrh, Velika punta) i da sa njih u pogodnom trenutku napada neprijateljske kolone u pokretu iz Otočca prema Žutoj Lokvi, nastojeći da odseče zaštitnicu u visini k. 562. Ujutru 8. aprila brigada se na određenim položajima našla s 1. bataljonom na Velikoj punti (k. 591) i Crkvini (k. 473), 2. bataljonom na Rudini i Vlaškom vrhu (k. 589), 4. bataljonom na Švičkom vrhu (k. 630) i delom snaga sa obe strane ceste Otočac - Kuterevo, dok je 3. bataljon obrazovao brigadnu rezervu pozadi Vlaškog vrha. Štab brigade se nalazio u Bjeljevini, a u toku borbe i na Vlaškom vrhu. Previjalište je bilo u Ponorima. Nasuprot 3. brigadi, s druge strane ceste nalazila se 8. divizija na položajima Kompoljski vrh (k. 653) - Metla (k. 721) - Lončara (k. 722) - k. 559 - Marasovac (tt. 630). Ovim su italijanske snage u Otočcu, sa komandantom divizije »Re« na čelu, kao i ustaško-domobranske i četničke jedinice bile veoma ugrožene.

Koliko je komandant italijanskog 5. armijskog korpusa, general Glorija, situaciju cenio ozbiljnom i bio zabrinut za sudbinu trupa generala Rafaela Peligrea u Otočcu govori činjenica da je on, da bi omogućio njihovo izvlačenje, u rejonu Žute Lokve brzo grupisao nekoliko bataljona pod komandom generala De Bonisa, pomoćnika komandanta divizije »Re«, sa ciljem da krene u susret trupama iz Otočca istovremeno kada počnu da se izvlače. Saglasno tome, ustaški vojni poverenik kod italijanske 2. armije tražio je od zapovedništva ZAPOLI-a u Gospiću da i ono sa svoje 4 bojne iz rejona Perušića krene prema Otočcu istovremeno sa trupama generala De Bonisa. Do ovoga sadejstva i nastupanja ustaških bojni iz Perušića nije došlo, ponajviše jer je 2. lička brigada napadom na Široku Kulu osujetila ustaške namere. Jačina tadašnjih italijanskih snaga u Otočcu ne može se pouzdano utvrditi. Podatak ustaškog vojnog poverenika kod Komande 2. armije da će Italijani iz Otočca dejstvovati sa 7 bataljona, a iz Žute Lokve sa pet, izaziva ozbiljnu sumnju ako se zna da je italijanska divizija po formaciji imala samo 8 bataljona pešadije.

Italijani su tokom 8. aprila izviđali bližu okolinu grada i poseli za odbranu sva važna i pogodna uzvišenja. Sutradan, 9. aprila, general Peligra upućuje tri kolone da odbace partizanske snage od ceste, da je obezbede i omoguće nesmetano izvlačenje iz Otočca. Desna kolona je napala 15. brigadu pravcem: Metla (k. 721) - Ostrovnica (tt. 750) - Lončara (tt. 722) i posle teške borbe dospela je do k. 559; srednja kolona je zauzela Kompoljski vrh (k. 653), dok je leva kolona napadala 3. ličku brigadu i uz snažnu artiljerijsku i minobacačku podršku oko 15 časova zauzela Švički vrh (k. 630), odbacivši njen 4. bataljon na Svrakin vrh (tt. 620). Zatim je ova kolona produžila napad i sa Rudina i Vlaškog vrha (k. 589) odbacila 2. bataljon 3. brigade. Tako su italijanske kolone tokom dana ovladale i Kompoljem. Istovremeno u susret ovim snagama nastupala je i grupa generala De Bonisa iz Žute Lokve. Ona je zauzela Rapajin Do i Vrziće i do noći se spojila sa snagama u Kompolju. Cesta Otočac - Žuta Lokva - Senj bila je otvorena i obezbeđena i evakuacija materijala i pozadinskih jedinica i ustanova mogla je da počne. Narednog dana, 10. aprila, oko 13 časova cestom se kretala velika mešovita transportna kolona prema Žutoj Lokvi. Štab 8. divizije odmah je pro-

cenio da neprijatelj napušta Otočac i naredio opšti napad. Prva je krenula 15. brigada i već oko 14 časova zauzela k. 562 i Majorovu glavicu.

Pošto je prethodnog dana odbačana sa pomenutih položaja, 3. brigada se prikupila u rejonu Švrakina vrha i zapadno od Vlašskog vrha i tu prenoćila pripremajući se za napad. Oko 15 časova 10. aprila ona je energično napala neprijateljeve osiguravajuće delove. Jedna četa 4. bataljona je gotovo bez otpora zauzela Švički vrh, dok je 2. bataljon u napadu na Vlaški vrh vodio tešku i dugu borbu. Neprijatelj se ovde snažno i uporno branio i tek uz podršku minobacača 81 mm njegov je otpor slomljen a zatim je nateran u Kmpolje. Bez mnogo oklevanja brigada je prešla u napad i već u prvi sumrak 1. bataljon je izbio na cestu u visini Crkvine (k. 473), a 4. bataljon u rejonu crkve u Kmpolju (k. 426) gde se spojio sa delovima 15. brigade. Time je komunikacija bila ispresecana ali neprijatelj nije bio savladan. On se snažno i uporno branio i uspeo da održi. Brigada je zaplenila dva brdska topa 75 mm i zarobila 8 italijanskih vojnika. Nakon toga u dejstvo duž ceste stupile su jače italijanske snage, pa se brigada povukla preko Crkvine i prema Vlaškom vrhu, ostavljajući slabije delove prema neprijatelju.

Narednog dana nije bilo značajnijih borbi. Oko 5 časova 12. aprila neprijatelj je definitivno pokrenuo sve snage iz Otočca i počeo da napušta grad. Da bi obezbedio izvlačenje on je jakim snagama napao i odbacio partizanske jedinice sa visova desno i levo od ceste. Pri tom je i 3. brigadu odbacio sa Rudina i Vlašskog vrha i ovladao ovim položajima. Ona se, međutim, ubrzo sredila i ponovo krenula u napad. Isto su učinile i 4. i 15. kordunaška brigada sa suprotne strane ceste. Treći bataljon 3. brigade je sa dve čete (treća je čuvala zarobljenike i ratni plen) napadao preko Rudina na neprijateljeve zaštitne delove. Goneći ih upao je u južni deo Kmpolja gde se susreo sa delovima 15. brigade, pa su zajedno nastavili gonjenje neprijatelja. Prvi i delovi 2. bataljona napadali su neprijatelja u povlačenju od sela Srpsko Polje i zauzeli Veliku puntu (k. 591) i Crkvinu (k. 473), ozbiljno ugroživši levi bok neprijateljeve kolone kroz Kmpolje. Pošto im je glavnina već bila odmakla, Italijani su poslednjim delovima napustili Kmpolje oko 16 časova i povukli se prema Žutoj Lokvi. Još dok su se vodile oštre borbe oko Kmpolja, 5. kordunaška brigada je upala u Otočac pošto su ga poslednji delovi divizije »Re« napustili. Njen 4. bataljon sa tenkovskom četom odmah je produžio gonjenje cestom, napadajući začelja kolone. Tenkisti su neustrašivo upadali u kolonu i napadali trupe u povlačenju, trpeći velike gubitke. Jedan tenk je zajedno sa posadom izgoreo, dva su oštećena a posada je izginula. Budući da su Italijani 11. aprila u 18 časova evakuisali i Brinje, to je cela Gacka dolina, uključujući i srez Brinje, 12. aprila postala slobodna. Sa divizijom »Re« iz Otočca u Senj povuklo se i oko 500 do 600 ustaša, domobrana, oružnika i oko 1500-2000 četnika.²¹²

²¹² Milan Bukvić, *Otočac i Brinje u NOB 1941-1945*, Karlovac 1976, str. 313-323. Posle povlačenja sa Italijanima iz Otočca, glavnina četnika se smestila u Selcu. Tu je bila i Komanda ličke četničke oblasti, na čeu sa Bjelajcem i Četnička komanda Selce, na čelu sa Dabovićem. Krajem aprila u Selce je stiglo oko 150 četnika iz Metka. Bjelajac je izveštavao da pod njegovom komandom ima ukupno 2640 četnika raspoređenih u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Odatle su, počevši od maja, upućivane grupe različite jačine u slobodnu teritoriju da djestvuju po sistemu gerile (Fikreta Jelić-Bulić, *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945*).

Komandant italijanskog 5. armijskog korpusa je 13. aprila izvestio da su njegove trupe u borbama oko Otočca, od 8. do 12. aprila, pretrpele gubitke od 55 poginulih, od kojih 5 oficira, 65 ranjenih od kojih 7 oficira i 85 nestalih, od kojih 2 oficira.

Treća brigada je imala 2 poginula i 15 ranjenih boraca a zarobila je 72 neprijateljska vojnika (Italijana, ustaša, domobrana i četnika). Brigada je zaplenila: 115 pušaka, 2 puškomitraljeza, 4 laka minobacača sa 555 mina, 2 brdska topa 75 mm sa 214 granata, 50 mina za minobacač 81 mm, oko 75.000 raznih metaka, 22 mazge sa opremom, 170 upaljača za minobacačke mine, 143 ručne bombe, 1 automat i pištolj, 487 čebadi, 193 šatorska krila, nešto rezervnih delova za pojedina oruđa i druge opreme i materijala. Ukupan ratni plen 3. brigade i 8. divizije bio je: 3 mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 7 lakih minobacača sa 867 mina, 828 pušaka, 2 radio-stanice, 2 brdska topa 75 mm sa 232 granate, 101 samar, 2.747 čebadi, 200 šatorska krila, 14 cerada, oko 1000 pari obuće i odeće, 8 konja, 20 mazgi, 4 vola, 46 buradi marmelade, 1 automat, 600 ručnih bombi, 1.471 mina za minobacač 81 mm, preko milion metaka, velika količina ostalog materijala i opreme. Zarobljena je i kompletna bleh-muzika. Osim toga u Otočcu je zatečeno nekoliko skladišta životnih namirnica.²¹³

Naredna dva dana brigada je ostala u rejonu Otočca u prikupljanju materijala i čišćenju terena, a potom je 15. aprila prebačena na odmor u Ličko Lešće, kada je izašla iz sastava 8. divizije. Radi obezbeđenja od Perušića brigada je u rejon Studence uputila svoj 4. bataljon kojem je pridata tamošnja Kosinjska četa, a glavnina se naredna dva dana odmarala u ličkom Lešću. Iz ratnog plena hrana je bila znatno poboljšana, odeća i obuća takođe, a i municije je bilo u izobilju. Tih dana u brigadi je oživeo partijsko-politički i kulturno-prosvetni rad. Brigada je iz Ličkog Lešća krenula 18. aprila prema Širokoj Kuli, na koju je napadala 2. brigada.

Odnos vojnih snaga u Lici početkom aprila 1943. i .napadi na Široku Kulu

Oslobođenjem Gacke doline, odnosno srezova Otočac i Brinje, Štab 1. korpusa Hrvatske dobio je mogućnost da glavninu svojih snaga usmeri na osvajanje ustaških uporišta oko Gospića. Budući da je Gospiću u formiranju i razvoju ustaškog pokreta pripadala jedna od glavnih uloga, računalo se da bi njegovo osvajanje bio nenadoknativ gubitak za ustaški pokret, ne samo u Lici. Isto tako zauzimanje Gospića u tadašnjim uslovima bio bi ogroman vojni i politički uspeh narodnooslobodilačke borbe u celoj Hrvatskoj. Time bi cela Lika bila oslobođena a jake snage iz nje mogle bi celishodno i efikasno da se upotrebe na drugim područjima za širenje i učvršćivanje NOB-e. Uvodne borbe za uporišta na prilazima Gospiću počele su još za vreme borbi oko Otočca napadom 2. ličke brigade na Široku Kulu 7. aprila 1943. godine.

²¹³-Zb. V-14, d. 17, 28, 37, 46, 53, 61, 65, 66, 115, 135, 140, 149, 151.

U području Gospića nalazile su se glavne snage ustaškog Operativnog područja Lika. One su 1. aprila bile ovako raspoređene: 9. ustaška bojna je sa dve satnije obezbeđivala prugu od železničke stanice Studenci do stanice Bilaj-Ribnik, a dve satnije je imala u Gospiću - jednu kao posadu bunkera a jednu kao posadu na železničkoj stanici; 34. ustaška bojna i 2. lovačka bojna i brzopokretni sat (tenkovskla četa) bile su trenutno rezerva u Gospiću; prostor Bilaj-Ribnik-Medak držale su 1. bojna 12. pješačke pukovnije i 31. ustaška bojna, koja je posle nekoliko dana prebačena u Perušić. U Lovincu je i dalje bila 32. ustaška bojna, a put Gospić - Karlobag, od Ličkog Novog do Baških Oštarija, osiguravala je još uvek 1. lička stražarska železnička bojna (ubrzo je rasformirana). Bilo je to ukupno sedam kompletnih bojni (bataljona), uz 33. ustašku pripremnu bojnu od dve satnije i nepotpunu 6. ustašku pripremnu bojnu od oko 300 novaka-regruta.²¹⁴

Prema izveštaju novog zapovednika²¹⁵ ZAPOLI-a od 10. aprila 1943, opšte stanje i naoružanje njegovih snaga izgledalo je ovako: »U Otočcu: 2 pohodne i 1 doknadna satnija 12. p.p. Povez (komora) i stožerni djeleci II lovačke bojne. U Senju: 17. ustaška pripremna bojna.

U Gospiću i okolini: IV. djelatni stajaći zdruk (brigada) sa 4 slabije bojne, I. bojna 12. pp (novo popunjena od raspoređene I. ličke stražarske bojne), Oklopni sat P.T.Z. (poglavnikov tjelesni zdruk), 6. pripremna bojna (svega oko 300 novaka), 33. pripremna bojna (spremna za povratak u Srijem).

Ukupno brojno stanje oko 6.000 boraca.

Naoružanje: U glavnome puške, 21 strojica, 124 strojo-puške (puškomitraljeza), teških bacača 1, malih bacača 8, topa 37 mm Pito 2, protivkolskih topa 3,7 mm 2, gorskih topa 6,5 cm 1, gorskih topova 7,5 cm 2, tenkova malih ispravnih 5«. Ako se od navedenog broja odbiju snage odbačene iz Otočca u Senj i ona bojna u Senju, na koje u skoroj odbрани Gospića nije mogao računati, onda su snage oko Gospića brojale nešto manje od 5.000 ljudi, a i to je bilo gotovo dvostruko više od brojnog stanja 6. divizije.

»Od svih postrojbi jedinica - piše dalje Gustović - najbolje izvježbana i upotrebljiva bila je II. lovačka bojna. Ali i ta je usled premornosti, pošto je uvijek kao najbolja bojna iskorišćena bez odmora u raznim pothvatima i pošto je često mijenjala zapovjednika, mnogo izgubila od svoje prvobitne vrijednosti.

Ostale postrojbe bile su u svakom pogledu slabe. Ustaške jedinice imale su sjajan materijal momčadi, ali tako reći bez nižih starješina, a na bojnu svega 3-4 častnika (oficira), slabo, skoro nikako izvježbanih i vrlo slabo opće i borbene stege (discipline). Mnogi častnici neposlušni i samovoljni.

²¹⁴ AVII NDH, k. 22, br. reg. 1/1-20; k. 19, br. reg. 3/1-28; k. 20, br. reg. 14/1-13, 14/1, k. 21, br. reg. 3/1-20, 3/1-30, 11/1-30, 15/1-20; k. 22, br. reg. 2/1-4, 2/1-6, 5/1-48, 5/1-51, 5/1-52; k. 79, br. reg. 58/1; k. 102, br. reg. 15/10, 1.103, br. reg. 31/1; k. 113, br. reg. 11/16; k. 114, br. reg. 23/24, Zb. V-15, d. 33.

²¹⁵ Dotadašnji zapovednik ZAPOLI-a, ustaški pukovnik Vjekoslav Servaci, posle mnogo odupiranja morao je 5. aprila predati dužnost novom zapovedniku, pukovniku Arturu Gustoviću.

Ove jedinice nisu bile upotrebljive za izvjesne taktičke radnje. Borba u napadu za izvođenje vatrene nadmoćnosti, ako je neprijatelj bio samo malo otporniji, nije imala uspjeha. Borba predstraže n.pr po dubini bila je neizvodljiva, tako isto borba u povlačenju. Noćne borbe posve isključene u napadu. Ako se negdje nije uspjelo nastalo je bježanje. Pored neizvježbanosti i niskog stanja vojničke vrline krivo ovome stanju bilo je i nemanje teškog naoružanja. Teško je bilo izneti jedinice na dominirajuće položaje... vrlo rado su ušli u žicu, osjetivši se tamo vjerojatno sigurnijim, a to im je pri napadu jačih snaga bila mišolovka i propast. Jedinice nisu bile korisne u napadu na neprijatelja na bokove i krila, jer su same bile vrlo osjetljive na to. Osim toga nisu podnosile topničku i bacačku vatru. Panika je inače vrlo lahko i često nastupala.²¹⁶⁾

Okosnicu i glavnu snagu ZAPOLI-a u rejonu Gospića činio je ustaški 4. djelatni stajaći zdruk sa svoje četiri ustaške bojne (9, 31, 32. i 34), zatim gorska bitnica (brdska baterija) i stožerna satnija (štabna četa). Prema izveštaju od 15. aprila 1943, u zdruhu je bilo: 30 častnika, 276 dočastnika, 2.396 vojničara - ukupno 2.778 ljudi.²¹⁷⁾

Radilo se, dakle, o krupnoj i veoma jakoj ustaškoj jedinici, čije je brojno stanje premašivalo brojno stanje 6. divizije. Da bi se realno sagledala situacija uoči žestokih višednevnih okršaja oko Gospića i za Gospić, valja pogledati brojno stanje i naoružanje 6. divizije tih dana. U izveštaju od 10. aprila 1943. njeno brojno stanje i naoružanje dato je ovako:

- Štab divizije: po spisku 11, na licu 11 muških, 5 pušaka i 10 revolvera;

- 1. brigada: po spisku 1087 muških, 119 ženskih, u rashodu 423 i 32 ženskih boraca, na licu 664 muška i 87 ženskih, pušaka 628, mitraljeza 9, puškomitraljeza 32, lakih minobacača 3;

- 2. brigada: po spisku 1399 muških i 115 ženskih boraca, u rashodu 540 muških i 35 ženskih, na licu 859 muških i 80 ženskih pušaka; 771, mitraljeza 11, puškomitraljeza 48, lakih minobacača 5;

- 3. brigada: po spisku 1344 muška i 57 ženskih, u rashodu 425 muških i 8 ženskih, na licu 892 muška i 49 ženskih, pušaka 758, mitraljeza 11, puškomitraljeza 55, lakih bacača 10;

- Prateća četa: po spisku 71 muških i 8 ženskih boraca, u rashodu 19 muških i 2 ženska, na licu 57 muških i 6 ženskih, pušaka 55, 1 protivtenkovski top 2 minobacača 81 mm;

- Inžinjerijska četa: po spisku 46 muških boraca, od toga 7 u rashodu i na licu 39 na 22 puške.

Ukupno je divizija imala: po spisku 3.958 muških i 299 ženskih boraca, u rashodu 1441 muški i 77 ženskih, na licu 2.517 muških i 222 ženska borca, pušaka 2.218 mitraljeza 31. mitraljetki 8, puškomitraljeza 133, protivtenkovskih topova 1, lakih minobacača 18 i 2 minobacača 81 mm.²¹⁸⁾

216) AVII, NDH, k. 55, br. reg. 15/2.

217) AVII, NDH, k. 8b, br. reg. 22/2-3.

218) AVII, k. 419a, br. reg. 13/11.

U brojnom stanju divizije pada u oči veliki rashod boraca, koji je navedenog dana iznosio preko trećine njenog brojnog stanja, što je moralo da utiče na njenu borbenu sposobnost i udarnu moć. Ovako ogroman rashod bio je posledica dvaju faktora: ranjavanja u proteklim teškim bojama tokom zime i pojave tifusa u jedinicama. U izveštaju od 23. maja 1943. u vojnoj pokretnoj bolnici u Lici bilo je 855 ranjenika, bolesnika i rekonvalescenata.²¹⁹⁾

Dok se 1. brigada tukla sa četnicima u južnoj Lici, a 3. brigada čistila Gacku dolinu od neprijatelja, dotle je 2. brigada posle borbi na sektoru Lovinac - Medak bila usmerena prema neprijatelju na prostoru Gospić - Lički Osik, - Široka Kula. Noću 1. aprila njen 1. bataljon je bezuspešno napadao posadu kod Budačkog mosta, rušio železničku prugu između železničkih stanica Gospić i Lički Osik i manjim delovima demonstrirao napad na Lički Osik. Iste noći 3. bataljon je rušio prugu između Metka i Lovinca i demonstrirao napad na Lovinac. Noću 3/4. aprila jedna četa 1. bataljona postavila je zasedu na prostoru Gospić - Bružane u koju je uletela ustaško-domobranska patrola od 24 vojnika. U prepadu ih je 12 zarobljeno, 2 su ubijena, 3 ranjena, a ostali su se razbežali i četa se vratila bez vlastitih gubitaka. U međuvremenu pristigao je i 4. bataljon bez jedne čete pa su otpočele pripreme za napad na ustašku posadu u Širokoj Kuli.²²⁰⁾

Ujutro, 7. aprila 2. brigada je bez 2. bataljona i jedne čete 4. bataljona (nalazila su se kod Lovinca) bila prikupljena u rejonu Barlete - Ostrovica, odakle je uveče krenula u napad na ustaški garnizon u Širokoj Kuli. Mesto je bilo dobro utvrđeno, opasano zidom i neprekidnom višerednom mrežom bodljikave žice. Zidane zgrade u selu bile su pripremljene za odbranu. Selo je branila satnija 9. ustaške bojne. Štab 2. lička brigade raspolagao je sa tri pešadijska bataljona (manje jedna četa) i jednim mitraljeskim bataljonom, vodom malih minobacača, protutenkovskim topom 37 mm i protivtenkovskim mitraljezom 15 mm, ukupno jedva nešto preko 600 boraca.

Razbijanje posade i osvajanje sela povereno je 3. bataljonu, ojačanom sa vodom malih minobacača i odeljenjima minera, s tim da mesto napadne sa dva pravca: duž puta sa severoistočne strane i od k. 627 sa severozapadne strane. Obezbeđenje napada povereno je 1. bataljonu, koji je dobio zadatak da sa jednom četom zatvori pravac od Ličkog Osika, a sa dve čete pravac od Perušića na položajima Marina glava (k. 775) - Ravni vrh (tt. 748) - južne padine Lisine (k. 748). Jugoistočno od mesta, ispod padina k. 570 (Preka Strana), 4. bataljon (bez čete) obrazovao je brigadnu rezervu. Odeljenje minera trebalo je da postavi mine na putu Široka Kula - Lički Osik i da poruši Vukov most. Brigadno previjalište i protivtenkovski top sa Štabom brigade smešteni su na cesti, istočno od mesta kod zaseoka Bukovac.

Noć u 7/8. aprila počeo je napad privlačenjem bombaških odeljenja, koja su nastupala ispred čete. Neprijatelj ih je spremno dočekao i zasuo gustom vatrom i bombama. Nemajući nikakvog zaklona bili su prisiljeni da se puzanjem povlače nazad; jedan borac i jedna devojkica os-

²¹⁹⁾ Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR, knjiga 2, dok. 13.

²²⁰⁾ Zb. V-14, d. 11, AVII, k. 419a, br. reg. 38/2-7.

tali su na žici. Ponovo je pokušao prodor u mesto ali bez uspeha, pa se bataljon pred zoru povukao na oko 500 metara od neprijatelja.

Ujutro oko 11 časova neprijatelj je krenuo sa dva pravca u pomoć ugroženom garnizonu. Oko 70 ustaša iz Ličkog Osika nastupalo je poljem u zahvatu ceste prema Širokoj Kuli. Pošto četa 1. bataljona nije posela položaje bliže putu, kako je bilo predviđeno, već se više držala Čukovca tako da vatrom sa dalekog odstojanja nije mogla da zaustavi ustaše, one su ušle u mesto. Od Perušića preko Marine glave i Lisine napadala je 31. ustaška bojna, koja je odbacila dve čete 1. bataljona i spojila se sa posadom u Širokoj Kuli. Situaciju nije mogla spasiti ni intervencija 4. bataljona iz rezerve, pošto je dockan stigao da bi podupro odbranu 1. bataljona, koji je već bio odbačen. Potom je štab brigade uputio 4. bataljon da napadne i izbaci neprijatelja sa Marine glave i Ravnog vrha, ali kada je on tamo stigao neprijatelj je već bio napustio pomenute položaje. Istovremeno 1. bataljonu je naređeno da posedne položaje zapadno od mesta, u rejonu Klenovca i bliže cesti, pa da sa njih sprečava evakuaciju neprijatelja iz Široke Kule. Međutim, čim je neprijatelj prodro u mesto, odmah je preduzeo evakuaciju materijala i stanovništva u Lički Osik, da bi do noći, pošto je pojačao garnizon, povukao i glavninu snaga kojima je intervenisao.

Uveče, 8. aprila, nešto posle 20 časova, obnovljen je napad na Široku Kulu uz podršku jedne haubice koja je u međuvremenu pristigla. Ovoga puta je sa južne strane napadao 1. bataljon, bez jedne čete koja je bila na osiguranju, a sa severne strane 4. bataljon, takođe bez jedne čete. Mada je napad obnovljen nešto jačim snagama, uspeha nije bilo. Jedino su bombaška odeljenja 4. bataljona prosekli žicu i probili se do popovog stana, ali ih je neprijatelj vatrom sa bliskog odstojanja i bombama odbacio nazad. Time je borba okončana, a obnavljanje napada odloženo za kasnije. U tom napadu 2. brigada je imala izbačenih iz stroja: 17 ranjenih i 5 poginulih boraca; među njima je junački pao komandant 1. bataljona Milan Šever, uzoran starešina i borac. Neprijatelj je imao 5 mrtvih i 2 ranjena.²²¹

Cim je prekinula dejstva oko Široke Kule 2. brigada se prikupila u selima Barlete i Vrebac, dok se njen 2. bataljon još uvek nalazio u rejonu Ričice - Gračac sa jednom četom prema Lovincu.²²² I dok se brigada sređivala i pripremala za naredna dejstva, ovaj bataljon je samoinicijativno izveo značajnu akciju u Primorju. Dobivši pouzdana obaveštenja da se u Maslenici nalazi finansijska stanica, a u Starom Gradu oružnička postaja, Štab bataljona je odlučio da ih brzo i iznenadnom akcijom likvidira. Pošto je jednu četvu ostavio prema Lovincu, Štab bataljona je sa dve čete rano ujutru 14. aprila krenuo preko Velebita u nameri da akciju izvede 15. uveče. Međutim, tokom marša preko Velebita iz stroja mu je pobegao jedan doskorašnji domobran, rodom

²²¹> Zb. V-14, d. 55, 139, 140; k. 22. br. reg. 11/1-14, 13/1-20; k. 86, br. reg. 7/15-1

²²²> Zb. V-14, d. 66, 109; AVII, k. 19a, br. reg. 43/1-7, 13/1-11; k. 421 br. reg. 36/1-3- k. 421b, br. reg. 21/4; k. 421c, br. reg. 29/7. Mada neuspeo ovaj napad na Široku Kulu je veoma ozbiljno poremetio planove neprijatelja. Naime, radi deblokiranja Otočca za 10. april je bio planiran napad četiri boje iz rejona Perušića prema Otočcu, do kojeg nije došlo zbog pomenutog napada.; (Zb. V-14, d. 129, k. 22, br. reb. 10/1-7 10/1-19.

iz toga kraja, pa je zapretila opasnost da kompromituje akciju. Stoga je odlučeno da se akcija izvede istog dana uveče, čim jedinice stignu do objekta. Jedna četa je upućena na Maslenicu, a druga na Stari Grad. Obe posade su, na poziv za predaju, odmah položile oružje. Jedino je jedan ustaški nastrojani lugar ranjen u begu umakao u noć. U Malsenici je zarobljeno 11 financa, a u Starom Gradu 9 oružnika. Zaplenjene su 24 puške, 6.200 metaka, 3 pištolja i nešto drugog materijala. U Maslenici je zaplenjen jedan brod sa tovarom od vagona krompira, koji je podeljen siromašnim meštanima. Zbog primernog držanja i korektnog postupka boraca meštani su ovu akciju oduševljeno pozdravili. Akcija je snažno odjeknula u Primorju i severnoj Dalmaciji, što je bilo od velikog političkog značaja. Sutradan, 15. aprila bataljon se povratio nazad i ušao u Lovinac koji je toga dana napustila 32. ustaška bojna i povukla se u Gospić.

Istoga dana Štab 2. brigade nalazio se sa jednim bataljonom u rejonu Vrepca, a dva su bila u pokretu ka komunikaciji Gospić - Karlobag radi postavljanja zaseda i rušenja ceste. U toku 16. aprila 3. bataljon je sa dve čete postavio zasede prema Brušanima i Baškim Oštarijama na rastojanju od dva kilometra, a u međuprostoru cestu je rušila pridata mu omladinska radna četa. Ujutro narednog dana neprijatelj je naišao od Brušana u kamionima, a od Oštarije peške. Kamioni su prvi uleteli u zasedu. Ubijena su dva a ranjen je jedan neprijateljski vojnik, zaplenjene su 4 puške sa nešto municije i druge opreme. Bataljon se povukao bez gubitka pre nego što je stigla 2. lovačka bojna koja je iz Brušana upućena u intervenciju.²²³⁾

Tokom 18. i 19. aprila, zajedno sa 3. ličkom brigadom, koja je u međuvremenu stigla iz Gacke doline, 2. brigada se prikupila u rejonu Vrebač - Barlete - Ostroviča, gde se pripremala za novi napad na ustaše u Širokoj Kuli. Tokom 18. aprila Štab 6. divizije izvršio je sa štabovima brigada komandantsko izviđanje, izdao im borbenu zapovest i sa njima razradio plan napada i sadejstva. Narednog dana isto su uradili štabovi brigada sa štabovima bataljona. Početak napada utvrđen je za 21,30 časova 19. aprila.

Posadu u Širokoj Kuli, činila je jedna ojačana satnija 32. ustaške bojne, dok je glavnina ove bojne bila u rejonu Ličkog Osika. U rejonu Perušića, nedaleko od ovih snaga, nalazila se 31. ustaška bojna. U ovom nevelikom prostoru, bile su to jake međusobno povezane neprijateljske snage. Štab divizije je mudro ocenio situaciju i celishodno postupio kada je za ovaj napad angažovao dve kompletne brigade. Organizacija i utvrđenost uporišta bila je manje-više kao i pri prvom napadu.

Druga brigada sa svojih 1032 borca, ojačana sa dva topa 75 mm i jednom haubicom 100 mm, protivtenkovskim topom 37 mm, protutenkovskim mitraljezom 15 mm, jednim minobacačem 81 mm i dva tenka od 3,5 tone, dobila je zadatak da napadne i zauzme selo dok je 3. bri-

223) Zb. v-14, d. 66, 109; k. 22a, br. reg. 1/1-29, 3/1-14; k. 53, br. reg. 15/2-1. Da bi obezbedili put Gospić - Karlobag kao jedinu vezu sa Italijanima i svojom pozadinom, povučena je u međuvremenu nepouzdana 1. lička stražarska bojna iz Brušana a odbrana ove komunikacije poverena je 2. lovačkoj i 34. ustaškoj bojni.

gada, sa svojih 961 borcem²²⁴, trebalo da napad obezbedi od Perušića na položajima Marina glava (k. 775) i Ravni vrh (k. 748) i od Ličkog Osika na liniji kote 578 do ceste Lički Osik, te da demonstrira napad na Perušić.

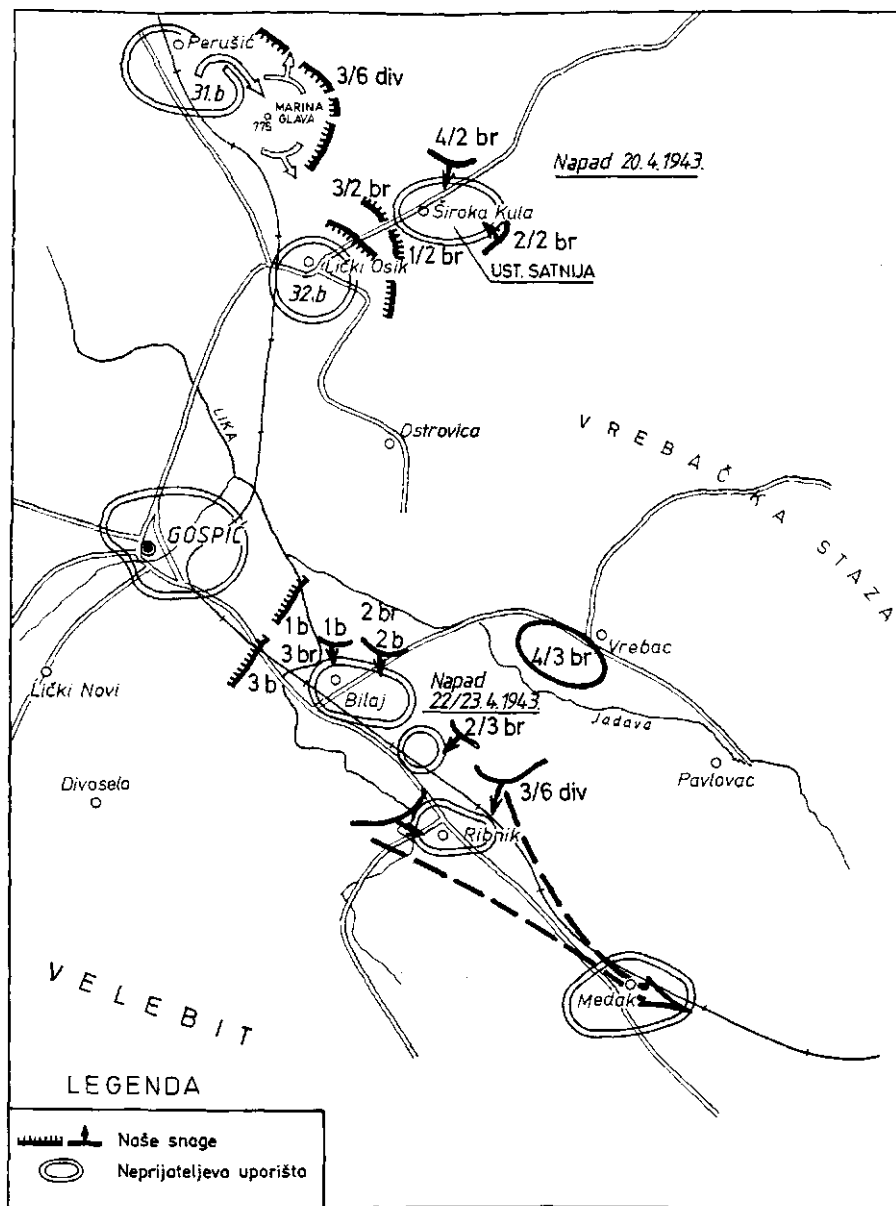
Mada je glavni zadatak 2. brigade bio da razbije ustašku posadu i zauzme Široku Kulu, ona je za izvršenje ovog zadatka angažovala samo jedan - 4. bataljon, podržan sa dva tenka, haubicom i dva topa, dok je 1. bataljon na liniji Vukov most (k. 572) - k. 581 - Zubar (k. 701) obezbeđivao napad od Ličkog Osika. Dve čete 2. bataljona blokirale su Široku Kulu na liniji k. 627 - selo Kelnovac, dok je 3. bataljon zadržan u rezervi. Štab brigade se nalazio na k. 595, a brigadno previjalište u Vukavi. Telefonska veza je postavljena od Štaba brigade sa artiljerijom i 4. bataljonom.

Bataljoni 3. brigade dobili su sledeće zadatke: 1. bataljon, ojačan vodom mitraljeza i odeljenjem lakih minobacača, svega 211 boraca, da delom snaga demonstrira napad na Lički Osik a u slučaju osvajanja Široke Kule da zauzme Gradinu (k. 683) iznad Ličkog Osika a sa glavninom da posedne položaj od sela Klenovca do ceste Lički Osik - Široka Kula (do Vukova mosta); 3. bataljon da posedne Marinu glavu (k. 775) i Ravni vrh (k. 748) i spreči ustašku intervenciju iz Perušića prema Širokoj Kuli i da jednom četom demonstrira napad na Perušić; 4. bataljon ojačan Kosinjskom četom, koji se već od ranije nalazio u rejonu Studenaca, da demonstrira napad na Perušić sa tog pravca; 2. bataljon je zadržan u rezervi u Klenovcu, mitraljezi 5. mitraljeskog bataljona su, kao i obično, podeljeni bataljonima a 4 laka minobacača sa 5 sanduka mina dodeljena su 2. brigadi. Za komandno mesto Štaba brigade određena je k. 627 u Klenovcu.

Napad je počeo sa zakašnjenjem više od jednog časa. Kako su tenkovi uspešno dejstvovali, pregazili žičanu prepreku i prodrli do popova stana, 4. bataljon, nešto usled jake neprijateljske vatre a nešto zbog nesnalaženja Štaba bataljona, nije uspeo da prodre u mesto, pa su se i tenkovi morali povući sa jednim oštećenim tenkom i sa dva lakše ranjena tenkista. U svitanje bataljon se povukao od žice i zadržao u visini pravoslavne crkve (k. 605).

Oko 9 časova 20. aprila iz Ličkog Osika počela je da napada 32. ustaška bojna, nastojeći da se probije i spoji sa posadom u Kuli. U polju su je zaustavili, a potom nazad odbacili 1. bataljon 2. brigade i 1. bataljon 3. brigade. Oko 15 časova, uz pomoć tri tenka, ustaški prodor je ponovljen ali opet bez uspeha. Istovremeno, od Perušića prema Širokoj Kuli u napad je krenula 31. ustaška bojna. Oko 11 časova ona je zbacila delove 3. bataljona 3. brigade i zauzela Marinu glavu. Tokom dana nastavljala je napade, potiskujući jedinice 3. brigade, da bi u noći ovladala Ravnim vrhom i Lisinom i izbila pred Klenovac, gde je protivnapadom razbijena i odbačena nazad.

²²⁴> Brojna stanja brigada stoje u divizijskoj zapovesti (Zb. V-14, d. 81), a u divizijskom izveštaju (Zb. V-14, d. 109) stoji da su obe brigade, bez po jednog bataljona svaka, u ovoj akciji imale ukupno 1250 boraca. Ovu nesaglasnost je teško objasniti, jer se upravo iz divizijskih dokumenata vidi da je 2. brigada tokom 20. aprila bila kompletna oko Široke Kule.

Napad na Široku Kulu, Bilaj, Ribnik i Medak 19. do 23. aprila 1943. (zamisao)

Ne odustajući od namere Štab 6. divizije naredio je 2. brigadi da u 22 časa 20. aprila ponovo krene u napad i zauzme Široku Kulu. Zadatak 3. brigade bio je isti kao i u prethodnom napadu, s tim što je jedan bataljon izdvojen u rezervu istočno od k. 605, kako bi, po potrebi, mogao potpomoći napad 2. brigade. Za odlučujući juriš 2. brigada je pot-

puno pregrupisala snage: za ponovni napad određeni su 1. i 2. bataljona, dok je 4. bataljon koji je napadao prethodne noći povučen u divizijsku rezervu. U međuvremenu dok su se jedinice razvijale za napad, ustaše su neočekivano napuštale mesto i krenule u proboj prema Ličkom Osiku. U polju su se sukobili sa 3. bataljonom 2. brigade koji je brzo potrošio municiju, pa je na juriš krenuo hladnim oružjem. Ustaše su iskoristile noć i kroz međuprostor između ovoga bataljona i bataljona 3. brigade brzo se probili u Lički Osik.

Napori ustaških snaga, pojačanih jednom satnijom 2. lovačke bojne, da tokom narednog dana povrate Široku Kulu, nisu uspjeli mada su imali jaku podršku avijacije, od koje su tražili da »snažno bombarduje Zubar (k. 701) i ruševine sela Čukovac gde se nalaze odmetnička strojnička gnijezda«.

U borbama za Široku Kulu 2. i 3. lička brigada imale su ozbiljne gubitke: ukupno 14 poginulih i 56 ranjenih boraca. Zaplenjeno je: 28 pušaka, 6 puškomitraljeza, 3 mitraljeza, 1 laki mitraljez, 3 mala minobacača i oko 10.500 metaka. Zarobljeni su tri ustaše. Prema sopstvenom priznanju gubici ustaša iznosili su: poginulih 21, ranjenih 72 i 3 nestala vojnika.

Gubitak Široke Kule uznemirio je ustaško komandovanje u Gospiću. Hitale su depeše u Zagreb da se »požuri i sa obećanim pojačanjima«. Tražili su neprekidnu i pojačanu podršku avijacije, ističući da: »razviđanje i bombardiranje talijanskog zrakoplovstva sjajno je olakšalo borbu četa« oko Široke Kule. Pozivajući se na obaveštenja uhoda (špijuna) izveštavali su da je kod Široke Kule »utvrđena prisutnost II i IX odmetničke brigade u jačini 1.500 i 2.000 boraca«, sa »puno automatskog oružja, sve sa puno streljiva« i da, takođe po podacima uhoda, neposredno predstoji napad na Bilaj, Ribnik i Medak. Ni tačna obaveštenja o protivničkim snagama, ni obilata svakodnevna podrška avijacije nisu pomogli ZAPOLI-u da situaciju preokrene u svoju korist i subjive ofanzivu partizanskih snaga koja je hvatala zamaha.

Noću 21/22. aprila, u rejonu Ostrvica - Barlete - Vrebec, prebačena je kompletna 3. brigada i 1. i 2. bataljon 2. brigade radi napada na Bilaj i druga uporišta neprijatelja južno od Gospića. Treći i 4. bataljon 2. brigade pod komandom Dragana Rakića, zamenika komandanta brigade, zadržani su prema Ličkom Osiku i Perušiću.

Jedan bataljon je kontrolisao rejon Široke Kule, a drugi je držao sela Lipovu Glavicu i Konjsko Brdo prema Perušiću. Ovi bataljoni su 24. aprila ušli u Perušić i Lički Osik, pošto su od terenskih radnika obavešteni da su ustaše uveče prethodnog dana napustili ova mesta.²²⁵

Zauzimanje Bilaja, Ribnika i Metka

Posadu Bilaja činila je uglavnom 4. satnija 9. ustaške djelatne bojne, koja je odbranu organizovala u vidu odvojenih otpornih tačaka. Najjača se nalazila na koti 638 (meštani je zovu i Gradina) u sredini sela, a os-

²²⁵> Zb. V-14, d. 81, 85, 86, 90, 92, 93, 101, 109; AVII, k. 22a, br. reg. 5/1 - 16- 6/1-9 6/1-26, 7/1-15, 8/1-2; k. 53, br. reg. 15/2-5; k. 421, br. reg. 19/1-2/1; k. 419 br reg' 22/1-4; k. 421, br. reg. 36/1-3; k. 802, br. reg. 15/4.

tale su bile na Srednjoj glavi (tt. 657), zatim na železničkoj stanici Bilaj na pruži Bilaj - Ribnik i na kolskom i železničkom mostu na reci Lici. Otporne tačke su bile relativno dobro pripremljene za odbranu, a na mostovima i železničkoj stanici opasane i preprekama od bodljikave žice.

Štab 6. divizije naredio je da bataljoni 2. brigade razbiju neprijateljsku posadu u rejonu Bilaja i zauzmu selo, a 3. brigada da sa 1. i 3. bataljonom postavi osiguranje prema Gospiću, 2. bataljonom da blokira železničku stanicu Bilaj i obezbedi napad na Bilaj sa te strane. Njen 4. bataljon je zadržan u divizijskoj rezervi.

Dok su se jedinice sređivale i odmarale, štabovi 2. i 3. brigade izvršili su sve neophodne pripreme za napad na Bilaj. Sa štabovima bataljona izvršili su komandantska izviđanja na kojima su osmotrene otporne tačke neprijateljeve odbrane, proučeni najpodesniji pravci prilaza njima, precizirani su zadaci bataljona i utanačen plan napada i sadejstva. Napad je trebalo da počne jurišem u 21 čas 22. aprila 1943.

Napad je počeo jurišem u određeno vreme. Drugi bataljon 2. brigade postigao je potpuno iznenađenje. Neopaženo je prišao neprijateljskih bunkerima i čim su pale prve bombe kod iznenađenih i prestrašenih ustaša nastala je potpuna pometnja. Odmah su se dali u bekstvo i raspršili u mrak. Najjača tačka neprijateljske odbrane osvojena je bez žrtava. I 1. bataljon je brzo savladao neprijatelja na tt. 657. Oba bataljona su u pokretu pročitila selo i pristupila osvajanju mostova što im je bio naredni zadatak. Kod mostova su naišli na organizovan i jak otpor, ali su ga uz podršku minobacača u snažnom jurišu ubrzo slomili. Posada ovih objekata je delimično zarobljena, a delimično se razbežala. Pošto iz Gospića neprijatelj tokom noći nije intervenisao, 3. bataljon 3. brigade je delom snaga sadejstvovao ovim bataljonima oko zauzimanja mostova. Istovremeno, 2. bataljon 3. brigade, pošto je blokirao železničku stanicu Bilaj prisilio je posadu na predaju. Samo sedam ustaša je iz jednog bunkera, pružalo jači otpor; potom su se dali u beg ali su u tome sprečeni. Ujutru su bataljoni 2. brigade poseli položaje na reci Lici radi obezbeđenja od Gospića, a cela 3. brigada je upućena prema Ribniku i Metku sa zadatkom da ih zauzme. Da bi popravio situaciju i povratio Bilaj, ZAPOLI je ujutro intervenisao 2. lovačkom bojnom iz Gospića. U međuvremenu mostovi na Lici već su bili porušeni, pa je bojna odbačena nazad.²²⁶⁾

Iako je neprijateljska avijacija bila veoma aktivna u dejstvu i izviđanju, 3. brigada je umešno koristila zemljište i danju energično nastupala prema Ribniku, a potom prema Metku, obuhvatajući ih sa istoka i zapada uz slab, mestimičan i neorganizovan otpor. Do mraka je zauzela Medak, gde je »raspršena i djelomično zarobljena 1. bojna 12 pješачke pukovnije (u ZAPOLI-u smatrana jednom od najpouzdanijih jedinica D.O.) koja je trebalo zajedno sa četnicima iz Metka da se probije u Gospić (800 boraca) ali nije izvršila naređenje« - stoji u bojnoj relaciji ZAPOLI-a. Ni četnici nisu pružili nikakav otpor; pobjegli su u Velebit a zatim u Primorje.

izčTzb. V-14, d. 2, 93, 109, 171, 172; k. 22a, br. reg. 8/1-3; k. 796, br. reg. 30/2.

Prema izvještaju ZAPOLI-a u Metku »iz 1. bojne 12. pukovnije zarobljeno, preko 300 momaka, izgubljeno cjelo teško naoružanje (14 stroj-nica, 3 strojopuške, 3 laka bacača i 1 top Pito 37 mm) i 1 krugovalna postoja i napokon cijeli povoz (*komora - D.O.*) Među zarobljenicima ima 2 častnika stanik Podolček (*zapovednik bojne - D.O.*) i poručnik Ne-kić«.²²⁷⁾

Prema izvještaju Štaba 6. divizije neprijatelj je u ovim borbama imao gubitke od 13 poginulih i 9 ranjenih vojnika. Zarobljeno je 167 do-mobrana, 62 ustaše i 50 četnika. Zaplenjeno je 8 mitraljeza, 9 puškomit-raljeza, 1 top »pito« 37 mm, sa 150 granata, 225 pušaka, 55.000 metaka, »mauzer« i 30.000 francuskih metaka i dr. Ako Gustović u zarobljenih »preko 300 momaka« nije računao četnike (a po svemu sudeći nije), onda se jedino u tom podatku javljaju znatne razlike. Dva bataljona 2. brigade i 3. brigada imali su ukupno 1. poginulog i 10 ranjenih boraca.

Ne gubeći inicijativu 2. brigada je po naređenju Štaba divizije sa 1. i 2. bataljonom noću 24/25. aprila sa juga i jugoistoka preduzela nasilno izviđanje prema Gospiću. Cilj je bio da se ustanovi jačina i raspored neprijateljskih snaga na položajima na periferiji grada, po mogućnosti da se zauzme železnička stanica, mlin i most na reci Novčići i stvore povoljni uslovi za napad i osvajanje grada. Nastupanje bataljona počelo je 25. aprila u 1 čas. Neprijatelj je pružio organizovan, snažan i odlučan otpor, pa su se bataljoni posle tročasovne borbe povukli na polazne po-ložaje. Prvi put od početka ratovanja partizanski bataljoni su se našli neposredno na prilazima Gospiću, što je duboko uznemirilo ustaško vodstvo i komandovanje u gradu.²²⁸⁾

Brzi slom ustaške odbrane i potpuni poraz njihovih snaga u rejonu Bilaj - Ribnik - Medak uslovalo je povlačenje 31. i 32. ustaške bojne iz Perušića i Ličkog Osika u Gospiću radi njegove neposredne odbrane i obrazovanja fronta na levoj obali reke Like. Položaje u rejonu Marasi - Rukovine - Došeni posela je 31. ustaška bojna, a mostove na reci Lika, kolski (Budački) i železnički most branila je 33. ustaška priprema bojna imajući na svakom po jednu satniju, dok je 32. ustaška bojna ob-razovala rezervu u Gospiću. Sve je to izazivalo veliko uzbuđenje ustaš-kih vlasti i komandovanja u Gospiću. Situacija je bila alarmantna a op-koľjavanje grada neizbežno. Moral i borbena vrednost trupa preostalih za odbranu su slabili.

Ujutro 23. aprila pukovnik Gustović je izvestio Glavni stožer do-mobranstva da su se u poslednjim borbama ustaške bojne pokazale ne-doraslim za operacije i prekorno je zahtevao: »Šaljite pojačanja i top-ničtvo haubičko žurno, krajnje je vrijeme. Ako ne možete pomoći imajte

²²⁷⁾ Zb. V-14, d. 100, 109, 112, 172, 173; k. 22a, br. reg. 7/1-15, 8/1-2; 8/1-3; k. 53, br. reg. 15/2-5; 422, br. reg. 24/9, 7/12, k. 796, br. reg 30/2. Od ove bojne iz Metka preko Velebita u Karlobag je stiglo 350 vojnika i 140 četnika. Tu je bojna ubrzo popunjena, sređena i povraćena u borbu. Naime, iz Senja gde su se povukle iz Otočca, u Karlobag su prebačene 19. i 20. satnija 12. pukovnije i 1. pohodna satnija osnutka do-knadne bojne 12. pukovnije, koji su uključeni u 1. bojnu, a ove jedinice ukinute. Po-punjena sa 250-400 vojnika iz ovih satnija bojna je, sa oko 600 vojnika, pod komad-nom bojnika Nauma Spišića odmah posela za odbranu Baške Oštarije. Četnici su iz Karlobage produžili u sastav četničke grupacije u rejonu Selca, gde im se nalazila komanda.

²²⁸⁾ Zb. V-14, d. 109, 115; k. 22a, br. reg. 10/1-14, 12/1-16, 12/1-4.

hrabrosti da naredite povlačenje«. I vojni poverenik NDH kod 2. armije, general Rumler, kome je Gustović bio neposredno potčinjen, istog dana u 19,15 časova saopštio je, pored ostalog, Glavnom stožeru i ovo: »Na pomoć Talijana u četama ne treba računati. U pogledu vrijednosti IV ustaškog zdruga (*obuhvatao četiri ustaške djelatne bojne - D.O.*) sam nemoćan, kao i Gospić. Jedini lijek da uputite dobre postrojbe i primjerne častnike. Ja više ničim ne mogu pomoći Gospić. Situacija oko Gospića je vrlo ozbiljna. Ako vi ne možete dati žurnu pomoć bilo u četama, nekom eventualnom akcijom njemačkih brzih jedinica možda iz Bihaća, onda nalazim da bi trebalo izdati nalog za povlačenje snaga zona Gospića prema Karlobagu. Molim izdajte nalog«. Međutim, Gospić je tada za ustaške vrhove suviše značio da bi ovakvi predloži mogli pomoći.

Strahujući od skorog presecanja komunikacije i veze sa Karlobagom, nakon čega bi se Gospić našao u okruženju, ZAPOLI 24. aprila oko podne telegrafiše Glavnom stožeru: »Situacija kod Gospića kritična, predstoji potpuno opkoljenje. Hrane ima samo za 4 dana. Posada moralno nedorasla za uspešnu odbranu - u 18 sati izdat ću nalog za evakuaciju stanovništva, a 25. travnja napuštam sa četama Gospić«. ²²⁹⁾ Međutim, ovakva odluka je naišla na oštar otpor eminentnih mesnih ustaša koji su imali i veliki lični prestiž i ogroman uticaj ne samo u Gospiću, nego i u ustaškim vrhovima u Zagrebu. Stoga, istoga dana u 22,07 časova ZAPOLI saopštava Glavnom stožeru: »Sputan sam u donošenju slobodnih odluka i neodgovaram za posljedice. Molim da mi se precizno saobći donešena odluka na predstavku Frkovića i Samardžije«. ²³⁰⁾ Ubrzo mu je saopšteno da se Gospić ima braniti do kraja i po svaku cenu, bez obzira na žrtve. Pošto je imao valjane podatke o kretanju i prikupljanju partizanskih snaga, čije su mu namere bile jasne, u odbranu jedine komunikacije prema Karlobagu uputio je svoje najbolje jedinice da bi je zadržao i izbegao potpuno okruženje. Istovremeno, preduzete su svestrane i opsežne mere za utvrđivanje i pripremu grada za neposrednu odbranu.

Osvajanje komunikacije Gospić - Karlobag i okruženje Gospića

Gubitkom obližnjih uporišta ustaški garnizon u Gospiću zapao je u veoma nepovoljan opšti i taktički položaj. Uzastopni neuspesi i porazi u proteklim sudarima vidno su se odražavali na moralnu vrednost i borbenu sposobnost posade. Uz to pretrpljeni su značajni gubici u ljudstvu i naoružanju koje se teško nadoknađivalo, mada su municija i naoružanje stalno pristizali avionima. Poluokružen, garnizon je bio izložen neposrednim napadima partizanskih jedinica. Preostala komunikacija

²²⁹⁾ Ovakvu odluku je predlagala i podržala Komanda italijanske 2. armije, pa je već 24. naredila svojoj avijaciji da tokom 25. neprekidno štiti i podržava povlačenje. Podržana je bila i od ustaškog vojnog poverenika kod ove komande, generala Rumlera (k. 158, br. reg. 6/8, 8/8; Zb. V-14, d. 171; Zb. V-14, d. 173).

²³⁰⁾ Radi se o Jurici Frkoviću, zloglasnom velikom županu u Gospiću i ustaškom bojniku, i o Josipu Samardžiji tadašnjem ustaškom stožerniku u Gospiću. Da bi opovrgli odluku o povlačenju, oni su odleteli u Zagreb gde su njihova gledišta i predloži podržani. U vezi sa ovim, pukovnik Gustović je kasnije morao podneti lično izjašnjenje (»Osobno očitovanje«) glavaru Glavnog Stožera (AVII, k. 141, br. reg. 2/35-1, 2).

Gospić - Karlobag preko Velebita bila im je jedini oslonac i kopnena veza sa italijanskim snagama i vlastitom pozadinom, odakle su stalno očekivali pomoć u snagama i sredstvima.

Zapovedništvo operativnog područja Lika imalo je naređenje da Gospić brani po svaku cenu, ali je takvu mogućnost ocenjivao krajnje neizvesnom, pa je računao da će držanje ove komunikacije u kritičnom trenutku omogućiti izvlačenje snaga iz grada. Važnost komunikacije bila je potencirana činjenicom da su ustaše bile pred gubitkom uzletišta severoistočno od Gospića (čim izgube mostove na reci Lika), na kojem se svakodnevno odvijao dotur i evakuacija. Sva nastojanja da se Italijani privole da svojim trupama preuzmu odbranu ove komunikacije, makar do Baških Oštarija, ostala su bez uspeha. Umesto toga Italijani su stalno preporučivali napuštanje Gospića i povlačenje snaga na Baške Oštarije i Karlobag obećavajući svestranu podršku avijacijom i prihvrat svojim snagama na Oštarijama, što se kosilo sa neopozivom odlukom ustaških vrhova u Zagrebu. Prema tome, odbranu i zaštitu ove komunikacije od životne važnosti za Gospić ZAPOLI je morao vršiti sopstvenim snagama. Kako im prikupljanje jakih partizanskih snaga u rejonu Divoselo-Rizvanuša i Smiljan-Trnovac nije bilo nepoznato, ZAPOLI-u je bilo jasno da stoji pred neposrednim, odlučnim i masovnim napadom na Gospić. Stoga je rešio da za odbranu komunikacije odvoji tri najbolje bojne, što je bilo gotovo polovina operativnih trupa, nadajući se da će u slučaju pritiska uspeti da ih povuče u Gospić i upotrebi za odbranu garnizona.

Već 26. aprila za odbranu Brušana pored jedne satnije 9. bojne angažovane su 2. lovačka i 34. ustaška bojna, pod komandom bojnika Tilerera, a na Baške Oštarije iz Karlobaga dovedena je sređena i popunjena 1. bojna 12. domobranske pukovnije jačine oko 600 vojnika, pod komandom bojnika Nauma Špišića. Posednute položaje bojne su imale da brane odsudno, do krajnjih mogućnosti. Severno od Brušana položaje k. 642 - k. 739 - k. 750 i stazu između Oštre (tt. 798) i malog Kozjaka (k. 938) posela je 2. lovačka bojna. Položaje Paljevine (k. 626) - Staro Selo - Paljež (k. 772 - k. 824) - Rizvanuša posela je 34. ustaška bojna bez 4. satnije. Mesto Brušane već je držala jedna satnija 9. ustaške bojne. Pored puta u rejonu Crne grede (Takalice) položaje je držala 4. satnija 34. ustaške bojne jačine oko 130 ustaša. U rejonu Baške Oštarije 1. bojna 12. pješачke pukovnije imala je osim mesta da posedne položaje k. 1052 - Šikiće - bezimeni vis severoistočno od Šikića - Brkljačića - k. 1055 - Rakita (k. 978).

Pošto su Baške Oštarije odranije bile pripremljene za odbranu, utvrđene u opasane žicom, položaje oko mesta trebalo je posesti i naknadno utvrđivati i pripremiti za odbranu, što izgleda nije učinjeno. Naime, komandant italijanske 2. armije, general Roboti, koji je izvršio 27. aprila inspekciju odbrane Baških Oštarija utvrdio je »da se hrvatska posada Baške Oštarije oko 500 ljudi ograničila na držanje samo mesta, a ne i okolnih dominirajućih visova« pa je naložio da se ovi propusti što pre otklone. Ali, za to više nije bilo vremena. Inspekcija odbrane Baških Oštarija ukazuje na veliku zainteresovanost generala Robotija za držanje ovog prevoja preko Velebita, mada nije hteo da ga preuzme i brani svojim snagama. Jedino je dozvolio da se delovi 14. obalske brigade u Kar-

lobagu pojačaju sa još jednim bataljonom i da se na prevoj Vrata (V. Basača tt. 1091 - Ura k. 927) izbaci jedna njihova ojačana četa.

Položaj ustaških snaga u rejonu Gospića znatno je pogoršan 27. aprila kada je 15. kordunaška brigada zauzela mostove (železnički i kolski - Budački) na reci Lika.²³¹⁾ Upravo ovaj uspeh kordunaških jedinica umnogome će pospešiti i olakšati dejstva jedinica 6. divizije na komunikaciji.²³²⁾

Nasuprot neprijatelju glavne snage 6. divizije grupisale su se u Divoselu tokom 26. i 27. aprila. Po zauzimanju Metka 3. brigada se u nje-mu zadržala naredna dva dana, da bi se 26. aprila prebacila u Divoselo. I 1. brigada je 27. aprila ujutro domarševala iz rejona Gračac - Zrmanja u Divoselo i razmestila se u zaseoku Mali Kraj. Njeno brojno stanje bilo je jako opalo, što u borbama sa četnicima što odvajanjem Zrmanjčana za formiranje Severnodalmatinskog NOP odreda, pa je u ovaj rejon stigla sa 693 borca u stroju. Druga brigada bila je popola podeljena i raspoređena u dva udaljena rejona: 1. i 2. bataljon u rejonu Divoselo - Jasikovac a 3. i 4. bataljon u rejonu Smiljan - Trnovac sa osiguranjima prema Gospiću.

Razbijanje i zarobljavanje znatnih neprijateljskih snaga u rejonu Bilaj - Medak naveli su Štab 1. korpusa Hrvatske da situacija oceni dovoljno povoljnom da se odluči za napad na Gospić. U času odlučivanja bilo mu je poznato da se u rejonu Perušić - Lički Osik nalaze dve ustaške bojne koje je nameravao da izoluje pre nego se povuku u grad i pojačaju njegovu odbranu. U tom cilju 24. aprila izdata je pripremana zapovest 6. i 8. diviziji za napad na Gospić, precizirajući im pravce napada i zadatke. Blagovremeno je 8. diviziji upućeno aviozo naređenje da se sa 4. i 15. brigadom iz Gacka doline odmah prebaci u rejon Perušića. Dan i čas napada nisu određeni već se kaže da će uslediti drugog dana kad se 6. divizija bude prikupila u Smiljanskom polju.

Pošto je obavešten da su se ustaške snage iz rejona Perušića - Lički Osik povukle prema Gospiću, Štab korpusa je privremeno odustao od ovoga plana; odložen je napad na Gospić, i 25. aprila 6. diviziji je naređeno da na najpogodnijem mestu (možda u Brušanima) preseče komunikaciju Gospić - Karlobag, a 8. diviziji da vrši što jači pritisak na Gospić. Sutradan u svojoj zapovesti Štab je podrobno regulisao zadatke i dejstva obe divizije, naglašavajući da se po zauzimanju komunikacije i mostova na reci Lici pristupi neposrednoj blokadi grada i isterivanju neprijatelja iz njega. Igrom slučaja, istog dana kada je u ZAPOLL-u rešeno da se znatno pojačaju snage za odbranu komunikacije, u Štabu 1. korpusa Hrvatske rešeno je da 6. divizija te snage razbije i komunikaciju osvoji.²³³⁾

ie 15. brigada 8. divizije odbacila 33. ustašku pripremu bojnu i zaposela kolki (Budački) i železnički most na reci Lici. Usled toga, a i zbog pojave 4. kordunaške brieaade iz Smiljanskog polja, 31. ustaška bojna se morala povući bliže gradu. Gubitkom mostova i povlačenjem ovih jedinica izgubljeno je uzetište severoistočno od ada preko koga je ustašama vršen celokupan dotur i evakuacija. Situaciju nije popravljalo ni intenzivno bombardovanje i mitraljiranje od strane avijacije, koja je do-

232) v¹M^a d¹ ft¹ Z^ba¹ V¹ 15. d. 24. k. 22a. br. reg. 10/1-13, 10/1-14, 12-1-4.
233) a. v-14, d¹ i 02, 103, r03, Zb¹ V¹ 15. d. 24, r04, R07, 11, 53, b¹ r¹ r¹ 15/2/33.

Štab 6. divizije bio je relativno tačno obavješten o rasporedu i jačini neprijateljskih snaga, pa je bio u mogućnosti da svoje snage i sredstva racionalno rasporedi i upotrebi. Planom je bila predviđeno da 2. brigada, oko 900 boraca, zauzme Takalice (Crna greda) i Baške Oštarije, a potom sa dva bataljona da se osigura od Karlobaga, jedan bataljon da zadrži u rezervi, a sa jednim da vrši pritisak na Brušane i sadejstvuje 3. brigadi; 3. brigada, oko 750 boraca, da zauzme Bušane i Poldinu glavicu, zatim da poruši mostove i propuste na cesti, a u slučaju potrebe da bude spremna da jednim bataljonom pomogne, 2. brigadi u osvajanju Takalica i Baških Oštarija; 1. brigada, 693 borca, da zauzme Klanac (između Brušana i Ličkog Novog) i k. 642, a zatim da se postavi prema Gospiću i spreči intervenciju neprijatelja sa tog pravca, s tim da jednom četom posedne cestu Trnovac - Jadovno. Napad svih jedinica trebalo je da počne 28. aprila u 3 časa.

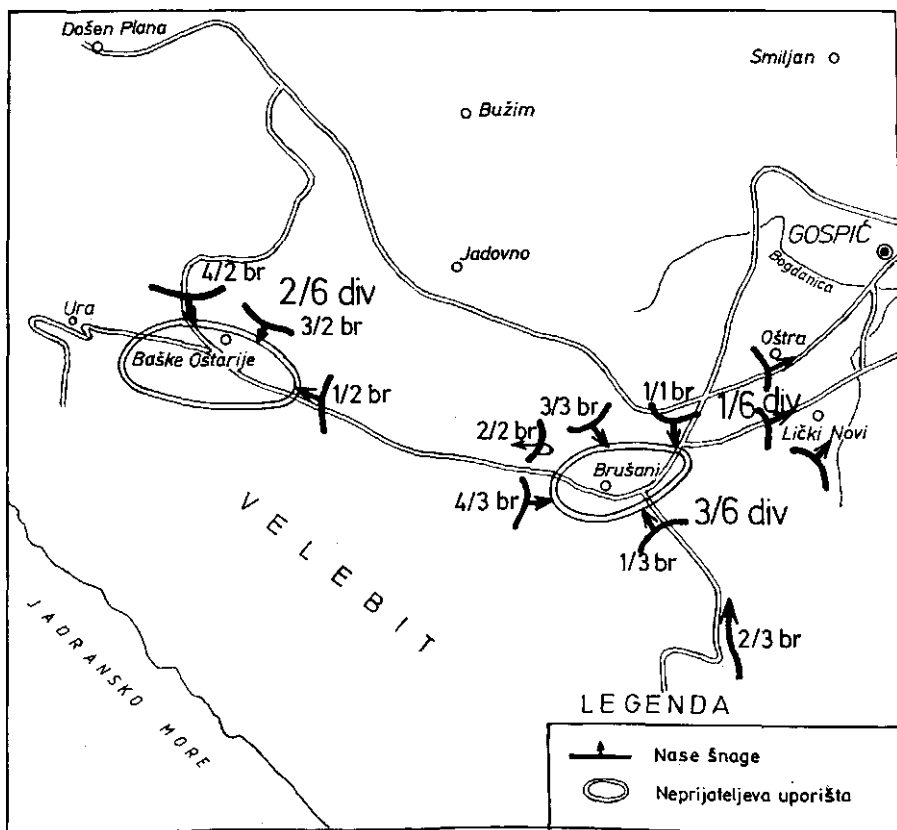
Dok su brigade 6. divizije završavale pripreme ili su već bile u pokretu, u štabu ZAPOLI-a doneta je odluka koja će olakšati i pospešiti izvršenje njihovih nimalo lakih zadataka. Naime, pošto u toku 27. aprila nije uspeo da protivnapadima odbaci 15. kordunašku brigadu i povрати mostove na Lici, a time obezbedi i korišćenje uzletišta, zapovednik Operativnog područja Lika je odlučio da iz Brušana povuče 2. lovačku bojnu radi protivnapada i povratka mostova. U toku noći naredio je da se u 4 časa bojna iz Brušana uputi u Gospić, a da 34. ustaška bojna iz Takalica uputi 4. satniju sa zadatkom da posedne bar najvažnije položaje koje je napustila 2. lovačka bojna. Slučajno će se desiti da dok je 2. lovačka bojna napuštala položaje da bi se prikupila za marš prema Gospiću, usledi odlučan juriš bataljona 3. i 1. ličke brigade.²³⁴ Slično se desilo i sa 4. satnijom 34. ustaške bojne na Takalicama. Uskoro je ZAPOLI uvideo nesmotrenost svoje odluke, ali pomoći više nije bilo, pogotovo što su svi naponi 31. ustaške bojne u toku 28. aprila da povрати mostove propali.

U određeno vreme u napad su krenule 1. i 3. brigada, dok je 2. brigada zbog velike udaljenosti i teškoća noćnog marša po velebitskim vrletima znatno zakasnila. Treća brigada je 2. lovačku bojnu zatekla u pokretu sa napuštenih položaja, koje je bez borbe zauzela. Već u 3.15 časova zauzela je Poldinu glavicu i sve položaje severno od Brušana, a u 6 časova počela je, uz pomoć dva tenka, da napada na dobro utvrđene Brušane, gde je naišla na snažan i organizovan otpor. Tenkovi su smelo dejstvovali i gaženjem ubrzali i olakšali slamanje otpora. Isto tako je 1. bataljon 1. brigade do 3.30 časova zauzeo Paljevinu (k. 626), a ostale snage ove brigade zauzele su k. 642 i razvile se na položajima prema Gospiću. Prema bojnoj relaciji ZAPOLI-a u Brušanima su se našli opkoljeni: 2 sata 2. lovačke bojne, 1 sat 34. i 1 sat 9. ustaške bojne, koje su »poslije jake bacačke vatre oko 15 sati raspršene. Jedan veliki dio probio se kroz odmetnike u pravcu Oštarija«. Za gubitke kaže se da je nestalo oko 200 domobrana - lovaca i 36 ustaša, 5 dočasnika i 1 častnik, dok su 2 časnika i preko 30 vojnika poginuli.²³⁵

²³⁴> Zb. V-14, d. 177, 178, 179, 180, 182; k. 22a, br. reg. 13/1-11 13/1-22, 13/1-24, 14/1-22, 14/1-24, 14/1-34.

²³⁵> Zb. V-14, d. 106, 115, 177, 178, 179, 180, 182; k. 53, br. reg. 15/2-6- k. 313, br. reg. 14/3-3; k. 363; br. reg. 13/6, 14/6, 14/6-2.

Iz rejonu Divosela izlomljenim i vrletnim strminama Velebita 1. i 2. bataljon 2. brigade su se teško i sporo noću probijali prema Takalicama. Ipak je 1. bataljon do 6 časova izbio u Takalice gde je 4. satniju 34. bojne zatekao u pripremi za pokret. Čim je počeo napad, satnija je gotovo bez otpora pobegla u Velebit i prema Baškim Oštarijama. Bataljon je bez zadržavanja u razvijenom poretku krenuo prema Baškim Oštarijama gde se nalazila kompletna 1. bojna 12. pukovnije. Četa koja je nastupala cestom kretala se mnogo brže od ostalih, pa je sama izbila pred neprijateske položaje i žicu. Odmah je otvorila vatru i počela napad i gotovo u jednom naletu upala u napuštene položaje bez ozbiljnijeg otpora. Verovatno su kazivanja ustaša koji su bežali iz Brušana i sa Takalica pokolebala posadu u Bačkim Oštarijama i ona se, čim je primetila nastupanje partizana počela da povlači prema Uri, odnosno prevoju Vrata, ne pružajući gotovo nikakav otpor. Tu su je zaustavili i prihvatili italijanski delovi koji su već bili zaposeli ove položaje. U Bačkim Oštarijama četa se zadržala u prikupljanju plena i sačekivanju ostalih snaga, pa je izostalo bilo kakvo gonjenje, tako da se neprijatelj uredno i organizovano povukao.

Napad 6. divizije na Lički Novi, Brušane i Baške Oštarije. Početni raspored od 28. do 30. aprila 1943.

Budući da nisu bile ni tučene ni rastrojene, ove snage su se brzo sredile i, uz podršku dva italijanska tenka, dva sopstvena brdska topa i minobacača, prešla u energičan protivnapad. Kako se 1. bataljon više bavio pretresanjem položaja i prikupljanjem plena, zatečen je nespreman za borbu i brzo odbačen nazad. Neprijatelj je povratio izgubljene položaje i pripremao se za njihovu odbranu. U vreme dok je 1. bataljon osvajao i gubio Baške Oštarije 2. bataljon je sadejstvovao 3. brigadi u osvajanju Brušana, a 3. i 4. bataljon bili su na putu iz rejonu Jadovno - Trnovac. Pošto je 3. brigada 28. aprila popodne uz pomoć tri tenka oko 15 časova zauzela Brušane, odmah je pala odluka da se 2. brigada što pre prikupi oko Baških Oštarija, da ih napadne i zauzme. Od Brušana 2. bataljon je odmah upućen prema Oštarijama, a i druga dva bataljona su iz Trnovca preko Jadovnog, tamo uskoro pristigla.

Oko ponoći 28/29. aprila cela 2. brigada je bila prikupljena oko Oštarija. Bataljoni su u potpunoj tišini neopaženi poseli polazne položaje za napad. Napad je trebalo da počne po svanuću, kada prve minobacačke mine padnu po neprijateljskom položaju. Čim je prasak prve mine označio juriš, u neprijateljevim redovima odjednom je nastala pometnja, vika i jurnjava po položajima. Organizovanog otpora nije ni bilo. Pojedinci i grupice bežali su kud su stigli, pa i kroz partizanski streljački stroj. Glavnina ustaša se ipak izvukla severnom stranom gde obruč nije bio potpuno zatvoren. U toku dana prikupili su se oko Ure (k. 927), odnosno Vrata, pod zaštitom italijanske posade jačine čete. Italijani su pokušali da organizuju protivnapad uz pomoć dva tenka, ali čim se oglasio protivetenkovski mitraljez, tenkovi su se povratili nazad i od protivnapada nije bilo ništa. Nastupanje 2. brigade prema Uri zaustavljeno je na liniji zapadno od sela Prpići - k. 900 - poslednje kuće Baških Oštarija oko puta, gde su se bataljoni zadržali.

U borbama za Baške Oštarije, uključujući i borbu za Vrata (noću 29/30. aprila) 1. bojna 12. pukovnije pretrpela je gubitak od 5 ranjenih i 36 nestalih, od kojih dva oficira. Ovi podaci su nepouzdana zbog toga što je po službenim podacima ZAPOLI-a u ovim borbama 1. bojna imala 200-300 vojnika izbačenih iz stroja. Ovaj podatak potkrepljuje i činjenica da se od ove bojne posle pomenutih borbi u Karlobagu prikupilo svega 275 ljudi (9 oficira, 18 podoficira, 348 domobrana). Prema izveštaju Štab 6. divizije u borbama za Brušane i Baške Oštarije (bez borbi za prevoj Vrata - Ura) zarobljeno je 209 vojnika, od toga 7 oficira (među kojima bojnič Tiler, zapovednik garnizona u Brušanima), zatim su 174 poginula i 116 ranjeno. Zaplenjeno je 8 mitraljeza, 23 puškomitraljeza, 1 minobacač 81 mm sa 3 mine, 3 mala minobacača, 274 puške, 291.000 metaka i mnogo druge opreme. Oštećen je jedan tenk na Oštarijama. Gubici 6. divizije (podaci po brigadama nisu evidentirani) iznosili su 14 mrtvih, 40 ranjenih i 2 nestala.²³⁶

Nastojeći da iskoristi povoljnu situaciju i dokraja potuče demoralisanog neprijatelja, štab divizije naredio je 2. brigadi, bez 1. bataljona, da naredne noći (29/30. aprila) razbije neprijatelja i odbaci ga sa ovih

²³⁶ Zb. V-14, d. 106, 115, 184, 186; Zb. V-15, d. 110, 112, 119; k. 22a br reg 15-1-28 15/1-30, 15/1-32, 15/1-34, 15/1-10; k. 33, br. reg. 15/2-6; k. 313, br. reg. 18/5-5; k. 414c, br. reg. 33/6, film 3/263, 264, 270; k. 23, br. reg. 2/1-11.

položaja prema Karlobagu. Treći bataljon je frontalno napadao Uru i položaj jugoistočno od nje, a 4. bataljon V. Basaču, dok je 2. bataljon upućen u obilazak tih položaja pravcem Prpići - Ivanova draga prema k. 866. Kada su 3. i 4. bataljon uz podršku jednog srednjeg i dva mala minobacača prešli u juriš, dočekao ih je snažan otpor Italijana, ustaša i domobrana. U oštrom i beskompromisnom sukobu došlo je do bliske borbe oko pojedinih stena uz obostranu upotrebu ručnih bombi. Neprijatelj se držao čvrsto i branio uporno. Ali kada je osetio dejstvo 2. bataljona iz pozadine, pokolebao se i povukao prema selu Sušanji. Osvajanjem ovih položaja 2. lička brigada okončala je borbe kod Baških Oštarija, značajnog prevoja preko Velebita. Već sutradan ove položaje su preuzeli bataljoni 1. ličke brigade, a ona je pohitala u rejon Smiljana radi napada na Gospić. U borbi za Uru i Vrata 2. brigada je imala 1 poginulog i 4 ranjenih boraca, a zaplenila je od domobranske bojne dva brdska topa bez zatvarača i 317 granata, 1 mitraljez »breda«, 2 puškomitraljeza, 6 pušaka i 60.000 metaka. Italijani su prema vlastitom priznanju pretrpeli gubitke od 20 mrtvih i nestalih i 24 ranjena vojnika.²³⁷

Dok je 2. brigada osvajala Uru i Vrata, 1. lička brigada je odbacila 32. ustašku bojnu i zauzela Lički Novi i Oštru (tt. 798). Svi pokušaji ove bojne da tokom dana protivnapadom povrati Oštru bili su bezuspešni, pa se predveče povukla u Kanižu i posela položaje u rejonu mosta uz gubitke od 12 poginulih, 15 ranjenih i 1 nestalog.

Za samo dva dana u rejonu Brušane - Baške Oštrije potučene su i rastrojene tri brojno najjače bojne ZAPOLI-a i potisnute preko Velebita u rejonu Karlobaga, pa praktično nisu mogle da učestvuju u odbрани Gospića. Međutim, čim je počeo napad na Brušane, u ZAPOLI-u i među ustaškim vlastodržcima u Gospiću nastalo je veliko uznemirenje. Od Glavnog stožera domobranstva traženo je da se najažurnije bombarduju partizanski položaji oko Brušana, zatim selo Rirvanaša, Brkljačići i Trnovac kao i prostor oko Smiljanovog polja. U uzbuđenju i strahu gubila se svaka mera u postavljanju zahteva i ciljeva koje bi teško realizovala i znatno brojnija avijacija od one sa kojom je raspolagala NDH. U 16,30 časova 28. aprila ZAPOLI je telegrafirao: »Ono što sam predvideo usledilo je. Odsječeni smo između Brušana i Oštrije. Stanje kod Brušana teško (*nije znao da je tada već bilo palo - D.O.*). Ne možemo se više evakuirati ni probiti. Zalihe streljiva i hrane vrlo malene. Stalno smo u teškoj borbi oko Gospića. Molim tražite od Superzloda (*komandanta italijanske 2. armije - D.O.*) da svojim snagama pojača Oštrije, jer je tamošnja posada preslaba da izdrži pritisak jakih odmetničkih snaga koje su krenule prema Oštarijama. Ovo je zatraženo i preko Talijanskog častnika za vezu«. Nešto kasnije u 21. 25 časova, iz Gospića je sa uzbuđenjem javljeno: »2. lovačka i 34. ustaška bojna u Brušanima raspršene i djelomično zarobljene. Manji dijelovi probili se prema Oštarijama. Ako nam uobće mislite pomoći onda požurite. Moral četa slab«.

237) zb. V-14, d. 11, 115; Zb. V-15, d. 112, 116; k. 22a, br. reg. 13/1-22; k. 23, br. reg. 2/1-11 2/1-25; k. 55, reg. 15/2; k. 424 c, br. reg. 33/6; Danić Damjanović, *Posle trinaest sati marša, Šesta proleterska divizija*, Epoha 1964, str. 156-158, *Hronoleija VII* str. 459-
Vojni glasnik, br. 6/1950, str. 22-25.

Narednog dana insistiranja na upućivanju pomoći Gospiću od Karlobaga pa i od Bihaća nisu prestajali. Ustaški pukovnik Tomislav Sertić depešom se 30. aprila obratio poglavniku NDH. »Talijani smatraju da bi se posada Gospića trebala evakuisati. U interesu državnom, narodnom i najviše u interesu ustaškog pokreta ovo se ni pod cieniu najvećih žrtava nesmiije dogoditi. Stoga ponovo molim da se naše snage iz Oštarija upute u smislu jučerašnje molbe - u Gospiću«. U vezi s ovom depešom Sertić je obavješten da je ona uručena poglavniku i da on »pozdravlja hrabru posadu, od koje očekuje da će i dalje istrajati na odbrani svetog hrvatskog tla. Čini sve da se pomogne i olakša vaš položaj«. U 11.40 časova, istoga dana od ustaškog vojnog poverenika iz Sušaka ZAPOLI je primio obavještenje u kojem, pored ostalog, javlja da će »Talijani uputiti u Karlobag jednu bojnu i danas jednu satniju. Namjera saveznika je uglavnom odbrana prevoja Vrata (*Ura k. 927 - D.O.*) Ne pokazuju ni malo volje za pružanje pomoći Gospiću već predviđaju evakuaciju Gospića tako da se posada sama probije putem prema Baškim Oštarijama«. Dakle, saveznika se nije ticao težak položaj ustaša u Gospiću.

Uznemireni ustaški pukovnik Sertić, pored obraćanja Glavnom stožeru domobranstva, u 17.30 časova ponovo se obratio poglavniku: »Zbog toga što nas zrakoplovstvo već dva i pol dana nije pomoglo izgubili smo dvije bojne (*mislim na 2. lovačku i 34. ustašku, jer za sudbinu 1. bojne 12. pukovnije još nije znao - Đ. O.*). Neprijatelj je zauzeo najbližu okolicu Gospića i svuda se nalazi pred žicom. Bombardira nas usredotečenom vatrom bacača i topova. Molim najenergičnije bombardirajte cjelokupnim hrvatskim i njemačkim zrakoplovstvom i danju i noću jer nam samo tako možete pomoći«. Odmah zatim, u 18 časova, iz ZAPOLI-a u Glavni stožer upućen je alarmantan telegram: »Odbačeni smo u najužu odbranu. Moral podređenih opao. Grad pun izbjeglica. Dužnost vaša da nas pomognete, jer smo vašom krivicom dospjeli u ovaj položaj«. Neka uteha stigla je istog dana od italijanske Vojne misije u Zagrebu da će njihovo vazduhoplovstvo pružiti svu pomoć Gospiću i da će svojim trupama učestvovati u odbrani prevoja Vrata, očigledno ne znajući da je ta odbrana već bila slomljena. U ovakvom tonu i sadržaju depeširanje je nastavljeno i sledećih dana.²³⁸⁾

Napad na Gospić

U silovitom naletu 6. lička divizija za svega dva dana (28. do 30. aprila) potpuno je ovladala komunikacijom Gospić - Karlobag i gospićki ustaški garnizon odsekla od Karlobaga. Ostaci tri potučene i raspršene ustaško-domobranske bojne, ukupno oko 1.300 vojnika, prikupili su se u Karlobagu a zatim prebačeni na ostrvo Pag radi reorganizacije i po-

²³⁸⁾ Zb. V-14, d. 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186; Zb. V-15, d. 110, 112, 116, 118, 119; AVII, k. 22a, br. reg. 12/1-43, 13/1-2, 13/1-11, 13/1-22, 13/1-24, 14/1-22, 14/1-34, 15/1-8, 15/1-7, 15/1-9, 15/1-12, 15/1-23, 15/1-28, 15/1-30, 15/1-32, 15/1-33, 15/1-34, 15/1-35, 15/1-36, 15/1-40; k. 313, br. reg. 14/33, 18/5-3, 19/6, 21/5; k. 363, br. reg. 11/6, 1 13/6, 14/6, 14/6-2, 19/6, 25/6.

pune.²³⁹¹ Time su operativne jedinice za odbranu Gospića pod komandom ZAPOLI-a gotovo prepolovljene. Nakon što je 1. lička brigada u toku 30. aprila odbacivanjem 32. ustaške bojne zauzela Lički Novi i Oštiri (tt. 798), a 3. lička brigada je već bila blokirala Kanižu, posela Žabicu, Jasikovac i zaselak Obradovići, brigade 8. kordunaške divizije posele su mostove na reci Lici i zatvorile pravac prema Pazarištima i Smiljanu, Gospić se našao u čvrstom taktičkom okruženju. Time su stvoreni uslovi da se snažnim udarom pokuša osvojiti grad, u to vreme od velikog političkog i vojnog značaja za obe sukobljene strane. Naime, osim Gospića cela Lika je tada bila slobodna, pa se slobodna teritorija dalje širila u severnu Dalmaciju, Bosansku krajinu, Kordun, Baniju i Gorski kotar.

Ocenivši situaciju povoljnom za napad, Štab 1. korpusa Hrvatske nije oklevao već je 30. aprila divizijama uputio zapovest.

Politički razlozi da se ide na osvajanje grada, prema borbenoj zapovesti Štaba 6. divizije, bili su u tome što je Gospić »najveći i u svetској javnosti poznati grad u Lici, a tu je i začet ustaški pokret u Hrvatskoј i po svojim tradicijama je najznačajnije mjesto za Pavelićevu ustašku Hrvatsku. Gospić je odgojio najveći broj ustaških bandita. Tu je poklato i uništeno najviše srpskih rodoljuba i naroda u Lici«. Trebalo je likvidirati ovo »poslednje neprijateljsko uporište u Lici, ekspozitura Jadovnog, Slana, otoka Paga i drugih stratišta nevinog ljudstva«. U vojničkom pogledu, padom ovog jakog ustaškog garnizona oslobodile bi se snage koje se »mogu i moraju prebacivati na ostale sektore Hrvatske, da oslobađaju još neoslobođene krajeve, da vežu neprijatelja za druge sektore, da ga tuku na njegovim najosetljivijim mjestima i da ga tuku u samo srce«. ²⁴⁰

I za ustaške vojno-političke vrhove, bilo je važno po svaku cenu: »očuvati Gospić sa nacionalnog i političkog gledišta«. Ovo stoga što je »grad pun bogatstva. Privatne kuće dobro namirene hranom i drugim potrebama. Skoro sve pismohrane napuštenih mjesta u Lici bile su donešene u Gospić. U gradu je bilo još dosta staroboraca-ustaša. Upadom u Gospić partizani bi postigli nevjerovatan morali i tvarni uspjeh, koji se ničim nikada ne bi mogao izjednačiti sa naše strane. Bilo je dakle jasno da ovu koljevku ustaštva i ustaškog pokreta nesmiјemo napustiti ni pod cijenu najvećih žrtava«. Kada su 23. aprila ustaški garnizoni u Perušiću, Ličkom Osiku, Metku, Ribniku i Bilaju, pali, »žurno i grozničavo je tada počelo uređenje Gospića za odlučnu predstojeću borbu. Sve je dignuto na noge. Muško i žensko. Po mojim uputama pojačana je posada milicionerima do onog broja koliko je bilo oružja u pričuvi (okruglo 600). Ustaška mladež i časna radna služba dobila je zadatak utvrđivanje i opskrbljivanje položaja i posade. Popunjeno je oružništvo i redarstvo. Podignuto je više pojasa utvrda (barikada) u samom gradu. Uređena je skrb za izbjeglice. Poduzete su najstrože redarstvene mjere radi suzbijanja uhodarstva. A najzad proglasio sam izuzetno stanje« - stoji u bojnoj relaciji ZAPOLI-a.

²³⁹> Kad su se razbijene bojne 30. aprila prikupile u Karlobagu, po naređenju komandanta italijanskog 5. armijskog korpusa pošto se »ne mogu korisno upotrebiti evakuisane su na Pag da bi se olakšala mogućnost odbrane Karlobaga« (Zb. V-15 d 110 112 119, 129) i k. 22a, br. reg. 15/1-28.)

240) Zb. V-15, d. 1; v-14, d. 102, 114; k. 796, br. reb. 7/1-1.

U pogledu utvrđivanja i celokupne fortifikacijske organizacije odbrane grada preduzete su zaista svestrane opsežne mere. Postojeći (21) veliki betonski bunkerji ojačani su izgradnjom rovova sa leđnom zaštitom. Međuprostori bunkera utvrđeni su neprekidnim rovovima i manjim bunkerima i posednuti novim posadama. U gradu su podignuta dva pojasa barikada, a u njihovoj blizini utvrđene su kuće. U centru grada na trgu pred crkvom izgrađena je poslednja odbrambena tačka. Sve zgrade u kojima su se nalazile vojne komande, vojni uredi, radionice, skladište, previjališta i kuhinje posebno su utvrđene. Snage sa kojima je raspolagao ZAPOLI u odbrani grada bile su u ovom rasporedu:

»Sjeverni sektor: - 1 sat IX. bojne u kasarni, Stožerni sat ZAPOLI, Odbrambena bojna (milicija 350 momaka), Protukolski vod 12. p.p., Polubitnica IV. stajaćeg zdruga (2. gorska topa 7,5) 33. polubojna (*imala dve satnije - Đ. O.*); Južni sektor: - 2. oružanička pukovnija (200 oružnika), Odbrambena bojna (milicija 250 momaka); I. pojas barikada: - Novčani sat IX. bojne; II. pojas barikada: - Naoružani građani, domobrani i ustaše pomoćne službe. Sredina grada (reduit) - 105 redara. Pričuva: 31. bojna sjeveroistočni rub grada u postavu i 32. bojna jugozapadni rub grada u postavu, 1 sat IX. bojne u postavu na željezničkoj stanici (izvan odbrambenog pojasa grada Gospića), Oklopni sat sa 7 tenkova u sredini grada.«²⁴ⁿ

Usled pomanjkanja podataka brojna jačina celokupnih snaga branioca ne može se tačno utvrditi. Ali, ako se uzme prosečna popunjenost bojni (500-600 ljudi), pa tome dodaju ostale pomenute jedinice, kao i ne pomenuti delovi raznih jedinica koji su se tokom ranijih dejstava povlačili u grad, zatim milicija, oružnici, policija, brojni naoružani građani, onda izgleda realan podatak iz borbene zapovesti 6. divizije da se radi o 2.500 do 3.000 ljudi. Odnos snaga branioca i napadača kretao se oko 1:1 a po nekim podacima bio je i mnogo povoljniji u korist branioca.^{242,}

Podaci s kojima je raspolagao Štab 6. divizije (pa prema tome i ostali štabovi) bili su u mnogo čemu manjkavi. Najtačniji su podaci o brojnosti i naoružanju posade, dok su podaci o fortifikacijskoj razvije-

241) aVII, k. 53, br. reg. 15/2-8. U navedenom sastavu izostavljen je stožerni sat 4. ustaškog zdruga mada je bio na licu. Ne pominje se takođe ni 6. ustaška pripremna bojna (sredinom aprila imala dve satnije, oko 300 ustaša), mada su ustaše koje su prebegle 10. maja izjavile da su iz 4. sata ove bojne koja je toga dana držala položaje između kašniznog mosta i kasarne (Zb. V-15, d. 33). Valja uočiti da je za odbranu Gospića, pored redovnih bojni, mobilizacijom stvorena nova formacija - odbrambena bojna od 600 ljudi, koja je zbog svoje pouzdanosti (činili su je uglavnom okoreli ustaški privrženici) stavljena u prvu liniju odbrane, kao najpouzdanija snaga.

U depeši od 8. maja ZAPOLI stanje u Gospiću ovako prikazuje: »Snage odbrane Gospića: 1 sat 9. bojne, 1 sat 2 polubojne (ova se prvi put pojavljuje, možda se radi o 6. pripremljenoj bojni, pošto druge osim 2. lovačke sa sličnim nazivom dosad nije bilo - Đ.O), 33. pripremljena bojna, stožerni sat ZAPOLI sa (ni odve nema dožernog sata 4. zdruga), i sat okružnika, 1 sat dobrovoljaca, 5 gorskih topova, 3 bojna kola, 2 protuoklopna topa i top Pito. Sve u užem odbrambenom pojasu. Zatim 31. i 32. bojna sa 2 bacača van pojasa za manevar. Ukupno 1.400 boraca«. Ovoliko minimiziranje snage verovatno je imalo za cilj da se prikaže »stanje što crniji« kako bi se »što jači dojam postigao u Zagrebu u pogledu težine stanja« - pravdao se kasnije pukovnik Gustović. Već pomenute prebegle ustaše su izjavile da u Gospiću ima »što čega 5.000 vojnika« (Zb. V-15, d.33). Drugi prebegli ustaša izjavio je da u gradu ima oko 2.000 stćpih ustaša, oko 200 novomobilisanih ustaša, 400 domobrana i 100 žandara, policajaca i naoružanih meštaja iz okolnih sela, da glavnu reč u odbrani grada imaju ustaški bojnici Jurica Frković, Delko Bogdanić i Venmture Baljak.

nosti i organizaciji odbrane, o moralnom stanju neprijatelja i svemu ostalom netačni. Evo šta je o stanju i organizaciji neprijateljske odbrane u Gospiću, Štab 6. divizije saopštio svojim jedinicama u borbenoj zapovesti za napad od 1. maja 1943.: »Neprijatelj je samo mjesto u širokom krugu ogradio bodljikavom žicom i utvrdio sa 12 bunkera (*bilo ih je 21 veliki sa mnoštvom manjih - D.O.*), od kojih se veći dio nalazi na ulazima. Loša strana neprijateljskog utvrđenja je u tome, što taj neprijatelj nema osim ovog kruga dubinskih (prihvatnih) utvrđenja (*imao je tri posednuta pojasa - D.O.*), te na taj način u slučaju našeg brzog prodora ne može organizovano prihvatiti (pothraniti) borbu. Osim toga neprijateljski sistem odbrane po svome opsegu iziskiva veliku posadu i na taj način neprijatelj ne može imati jačih rezervi (*imao je dve ustaške bojne u rezervi - D.O.*). I pored iznetih nedostataka pretpostavlja se da će neprijatelj pokušati dati žestok otpor u koliko mu naše snage omoguće jedinstvenu komandu i plansku odbranu, do čega prema našem predviđenom planu ne smije i ne može doći«. U čemu je sve Štab divizije bio u zabludi jasno je iz iznetih podataka.

Osim toga, oslanjajući se na podatke da: »u Gospiću se nalazi neprijateljska posada satjerana iz svih zauzetih mjesta u manjim djelovima, tj. izmješana je ustaše, prisilno mobilisane ustaše, domobrani i nešto žandara«, računalo se ne samo sa oslabljenom disciplinom i organizacijom nego i sa ozbiljno poljuljanim borbenim moralom neprijatelja. Olako se previdala činjenica (koja je inače morala biti poznata) da se u gradu nalaze sve ličke okorele ustaše koje su iz svojih mesta uspele izbeći, među njima i oni najistaknutiji koji su pripadali samom vrhu ustaškog pokreta.

Pored svih ostalih oštirih mera, ustaše su pribegle i sledećem: »Posadama svih utvrda naređeno je da povlačenja nema. Svak ima da ostane na svom postavu ma šta se dogodilo. Povlačenje nije bilo moguće već iz razloga, što su posade svih utvrda imale strog nalog da na svakog bez opomene pucaju koji se pred njima pojavi u toku neprijateljske navale«. Uporedo s tim »svi zapovjednici od zapovjednika bojne pa na više, kao i od strane ovog zapovjedništva posebno određeni častnici u toku cijele noći obilazili su postave, hrabrilu posade i osobno uticali na tok borbe.«²⁴³

Plan napada Štab 1. korpusa Hrvatske zasnovao je na raspoloživim podacima i na svojim ocenama i pretpostavkama o neprijateljskom dejstvu i držanju u toku borbe. U nastojanju da se iskoriste neprijateljeve slabosti nije se išlo na snažan koncentričan napad na dva ili više pravaca, već se radi prodora u grad pribeglo snažnom udaru iz jednog pravca uz jak pritisak na ostalom frontu, s tim što je pravac preko Kaniže ostao otvoren. Osnovana zamisao plana bila je jasna: Želelo se da se neprijatelj snažnim kružnim napadom ne prisiljava na borbu po svaku cenu, odnosno da ne bude lišen perspektive spašavanja izvlačenjem snaga i napuštanjem grada; u tom cilju mu je ostavljen jedan otvoren pravac. Stoga je ešeloniranim snagama na pravcu glavnog udara trebalo razbiti njegove snage i upasti u grad, dezorganizovati mu odbranu i ko-

2KTnTvAA d. 102, 105, 106, 109, 111, 114; Zb. V-15, d. 1, 24, 25; AVII, k. 53. br. reg. 15/2-8; k. 796, br. reg. 1/1; k. 424, br. reg. 8-3-1/1.

mandovanje, uneti pometnju i kolebanje u posadu, i na taj način prisiliti neprijatelja na izvlačenje snaga iz grada otvorenim pravcem, posle čega bi sledilo gonjenje, rastrojavanje i tučenje njegovih snaga u povlačenju na otvorenom prostoru.

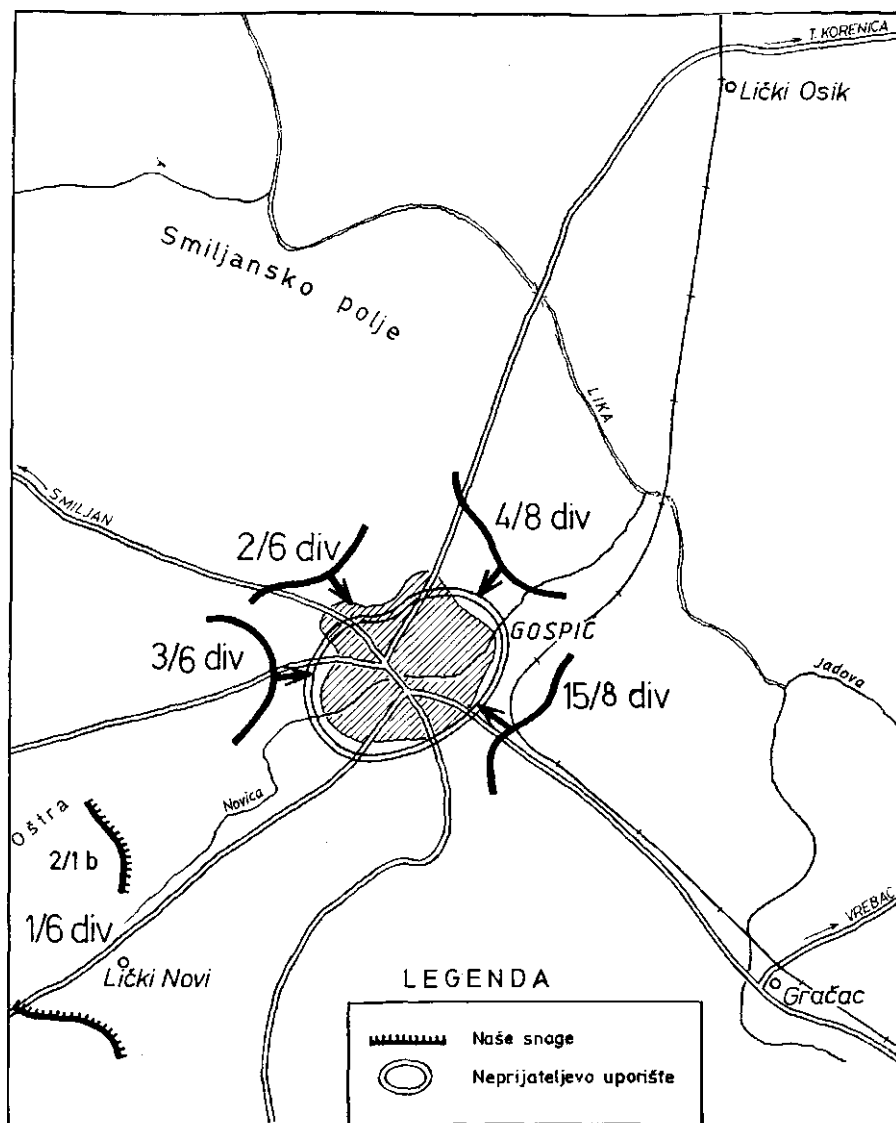
Glavni udar, pravcem Smiljanska ulica (cesta) - centar grada, poveren je 6. diviziji sa dve brigade, svaka postrojena u dva ešelona. Ceo ostali front oko grada pokrivala je 8. kordunaška divizija sa svoje dve nekompletne brigade. U zoni isključno Pazariška ulica (k. 751) do reke Novčića trebalo je da dejstvuje 4. kordunaška brigada bez 3. bataljona, sa zadatkom da zauzme Budačku ulicu, a 15. brigada da blokira železničku stanicu jednom četom, a ostalim snagama da ugrožava neprijateljska utvrđenja sa linije Žabica - Jasikovac - Bilajska ulica.

Dobivši zadatak da u vidu klina prodre u grad, Štab divizije, posle prijema zapovesti, pregrupisao je snage kako bi za izvršenje ovako odgovornog zadatka prikupio i u borbu uveo svoje trenutno najbolje jedinice. U trenutku prijema zadatka (30. aprila) 1. i 3. lička brigada nalazila se neposredno oko grada (od Kaniže, preko Oštre, Žabice, Jasikovca do Obradovića), dok se 2. lička brigada zatekla povrh Velebita na položajima V. Basača (tt. 1091) sedlo Vrata - Ura (k. 927). Ocenjujući da mu je za ovaj težak zadatak pouzdanija znatno jača 2. brigada nego 1. brigada, rešio je da ih zameni. Prvog maja je 1. brigada preuzela položaje na Velebitu, a 2. brigada je usiljenim maršem dovedena u rejon Smiljana. Istovremeno su rokirane snage 8. divizije; 15. brigada sa mostova u rejon Bilaja odakle se razvijala prema zadatku, a 4. brigada bez 3. bataljona pomerena je iz Smiljanskog polja u rejon sela Budak (Budačke ulica). Tako su se ujutro 2. maja sve brigade određene za napad našle u rejonima prikupljanja na svojim pravcima napada.

U tom vremenu Štab 6. divizije je sa Oštre (tt. 798) izvršio komandantsko izvidanje (rekognosciranje) sa potčinjenim starešinama i štabovima. Tom prilikom im je precizirao zadatke, podrobno razradio plan napada i načine dejstava, utanačio sadejstvo, održavanje veze i ostalo.

Prva brigada bez 2. bataljona, na položajima povrh Velebita (V. Basača - Vrata - Ura) dobila je zadatak da spreči neprijateljevo nadiranje od Karlobaga i da poruši put Ura - Baške Oštarije - Brušani. Njen 2. bataljon ojačan sa tri mitraljeza postavljen je u zasedu na liniji Oštra - Lički Novi. Zadatak je bio da se ostane u tajnosti i neprimećeno sačekava neprijatelj kada se ovaj uputi u izvlačenje iz grada prema Karlobagu.

Drugoj brigadi sastava: 4 pešadijski i 1 mitraljeski bataljon, četa za vezu, pionirski vod, vod srednjih minobacača (81 mm) i odeljenje protivkolskog mitraljeza (jedan), postrojenoj u dva ešelona sa po dva bataljona (1. i 2. u prvom, 3. i 4. u drugom ešelonu), naređeno je da energično napada i odlučno prodire pravcem smiljanska Plantaža, preko Logorišta, uključujući desno Smiljansku ulicu, a levo Pazarišku ulicu, prema opštini, zatim dalje glavnom ulicom prema ustaškom stanu (bivši Sokolski dom), a potom da pročisti istočnu i zapadnu stranu ove ulice i da izbije na most na reci Novčići. Ukoliko na sastave glavne i Budačke ulice ne bi istovremeno pristigla 4. kordunaška brigada, trebalo je osigurati levi bok i potpomoći 4. brigadu u prodiranju. Desno, sa 3. bri-

Napad na Gospić. Početni raspored 2. maja 1943.

gadam trebalo je stalno održavati čvrstu i neprekidnu vezu i koordinirati dejstva.

Treća brigada sastava: 4 pešadijska i 1 mitraljeski bataljon, četa za vezu, vod srednjih bacača (81 mm) i odeljenje protivkolskog topa (jedan), postrojena takođe u dva ešelona sa po dva bataljona (1. i 2. u prvom, 3. i 4. u drugom ešelonu), dobila je zadatak da energično prodire uporedo sa 2. brigadom preko malog Egzercirišta, zahvatajući staro i novo Sajmište, pa ulicom Stanići i Došeni do vojne kasarne i Murko-

višeovog paromlina na Novčići. Po dostizanju ovih ciljeva trebalo je da delom snaga zaposedne, utvrdi i pripremi za odbranu hotel »Evropa« i vojnu kasarnu, a glavnim snagama da se obrne prema zapadu i nadire Kanižkom ulicom radi slamanja otpora neprijateljskih odsečenih delova. U prodiranju dobro osigurati otkriveni desni bok.

Artiljerija (3 brdska topa 75 mm, 3 brdska topa 65 mm) plasirana na vatrenim položajima u visini k. 571 na Smiljanskoj cesti, pod neposrednom komandom Štaba divizije, dobila je zadatak da tuče neprijateljske rovove i vatrene tačke (bunkere) severno od kasarne i severoistočno od italijanskih baraka (Logorišta), kao i veliki bunker između ovih objekata, kako bi omogućila prodiranje pešadije i tenkova u grad. U daljem toku napada artiljerija je trebalo da tuče objekte koje pojedine brigade budu tražile na svojim pravcima napada.

Vod tenkova (dva tenka) imao je zadatak da po završetku artiljerijske pripreme napada »rastrga žicu ispred napadnih kolona« 2. i 3. brigade na više mesta, a potom da vatrom podržava pešadiju u prodiranju kroz prolaze do prvih zgrada. U prodiranju kroz grad trebalo je da neposredno sadejstvuju pešadiji u osvajanju pojedinih jakih vatrenih i otpornih tačaka.

Za komandno mesto divizije predviđena je usamljena kuća kod k. 568 na Smiljanskoj cesti, zatim komandno mesto 2. brigade kod usamljene kuće severno od uzletišta, a 3. brigade u istoj visini samo južno od ceste. Sa komandnog mesta divizije trebalo je osim kurirske uspostavit i telefonsku vezu sa komandnim mestima 2. i 3. brigade i komandantom artiljerije. Brigade su takođe imale da uspostave telefonsku vezu sa svojim bataljonima u prvom ešelonu.

Divizijsko sanitetsko previjalište trebalo je da se smesti u usamljenoj kući na južnoj ivici smiljanske Plantaže, a dalja evakuacija ranjenika da se vrši pravcem Budački most - Lički Osik.²⁴⁴ Po razbijanju neprijatelja i osvajanju grada, za održavanje reda i prikupljanja plena bila je predviđena 2. lička brigada. Sve ostale jedinice upotrebile bi se prema situaciji, ali u svakom slučaju odmah po okončanju borbi imale su se povući iz grada.

Zamašno pomeranje, prikupljanje i grupisanje snaga neposredno oko grada nije ostalo nezapaženo. Branilac je bio veoma oprezan, očekivao je napad, pa je budno motrio i pratio zbivanja, a uz to imao je razvijenu i obaveštajnu službu. Tako, na primer, 1. maja u 5.30 časova ZAPOLI je tražio: »Tucite (avijacijom - D.O.) Bogdanić (k. 654), Debelo brdo, Oštru, Ličku Novi... i sve redom okolo. Mi smo na užoj periferiji grada i željezničkoj postaji. Hrvatske trobojke i neprijatelj upotrebljava«. Sutradan u 10.30 časova on javlja o prikupljanju partizana i traži snažno bombardovanje, pa dodaje: »Zrakoplovstvo nas uspešno pomaže. Njegova snažna i neprekidna pomoć od presudne je važnosti. Ustaški pukovnik Sertić je ranjen na uzletištu u času kada je pošao u Zagreb«. Istog dana (2. maja) u 11.30 časova ZAPOLI traži: »Šaljite nam najžurnije zrakoplovom streljivo i to šrapnele za top 65 mm, bombe za bacač 81

²⁴⁴> Zb. V.14, d. 114. Zb. V-15, d. 1, 24, 25; AVII, k. 424. br. reg. 8-3-1/1; k. 796, br. reg.

mm, streljivo za puške, svejtlučarske naboje (osvetljavajuće rakete) i 150 prižižaka (upaljača) za gorski top 65 mm«.

Posle podne u 17.45 časova, neposredno pred napad, on uzbuđeno depešira: »jače neprijateljske snage u prikupljanju oko sela Smiljana sa namjerom napada na Gospić. Izvidite i tucite snažno«, ali to zbog nevremena nije usledilo, da bi potom u 21 čas saopštio: »U 19 sati otpočeo obći napad na Gospić sa sjevera i sjeverozapada. Molim odmah najžurnije intervenišite zrakoplovstvom«. Iako očekivan, snažan napad brigada 6. divizije doveo je ZAPOLI u punu neizvesnost i veliko uzbuđenje. Samo u takvom stanju je mogla da se traži pomoć od avijacije po mračnoj i kišovitoj noći, kako je to ZAPOLI činio.²⁴⁵

Pravcem glavnog udara napad je počeo kako je bilo i predviđeno, 2. maja tačno u 19 časova. Kišovito vreme je uveliko otežavalo privlačenje i umanjivalo snagu i oštrinu napada. Bataljoni prvog ešelona su pre mraka izbili na jurišni položaj a artiljerija na vreme otvorila vatru po rovovima i bunkerima. Ali, dejstvo po neprijateljevim rovovima i betonskim bunkerima bilo je neprecizno pa napad pešadije nije nimalo bio olakšan. Da nevolja bude potpuna, i tenkovske posade su potpuno zatajile u izvršavanju svojih zadataka. Naime, da bi omogućili neometano nastupanje pešadije do jurišnog položaja, tenkovi su držani pozadi, s tim da se na najvažnijem pravcu ubace u napad kada pešadija stupi u borbu u neposrednoj pripremi juriša.

Pošto su izbili na jurišno odstojanje, bataljoni prve linije su stupili u neposrednu borbu sa neprijateljem. Žestokom vatrom štitili su svoja bombaško-jurišna odeljenja upućena radi otvaranja prolaza u žičanim preprekama, nastojeći da neutrališu neprijateljevu vatru iz rovova i bunkera. Otvaranje prolaza u širokoj i gusto ispletеноj žičanoj prepereci, uz to snažno branjenoj gustom i preciznom bliskom vatrom, nikako nije uspevalo. U nizu pokušaja da izvrše zadatak bombaši su pred preprekama padali ali prolaze nisu otvorili pa je juriš bataljona prve linije bio onemogućen.

Sve nade da se bar na pravcu jednog bataljona neprijateljska odbrana prekine i načne polagane su u tenkove. Oni su uvedeni na pravcu 2. bataljona 2. brigade sa preciznim zadatkom da nastupe energično i u naletu pregaze prepreku a zatim da propuste i vatrom štite pešadiju. Međutim, izbjivši u streljački stroj pešadije neposredno pred žicu posade su se zbunile, pokolebale i stale. Puna tri časa tenkovi su se u poretku bataljona manje-više vrteli u mestu. Borci 2. bataljona su zahtevali da se tenkovi uklone i prebace na drugo mesto, a da će oni sami makazama preseći žicu i otvoriti prolaze. Oko ponoći tenkovi su povučeni iz poretka 2. bataljona i prebačeni na pravac 1. bataljona 3. brigade, koji je napadao desno od ceste Smiljan - Gospić.

Drugi bataljon 2. brigade uporno je nastojao da svojim bombaško-višnim odeljenjima preseče žicu i otvori prolaze. Oko 2. časa 3. maja, sa zapadne strane italijanskih baraka na Logorištu, presečen je jedan uzan prolaz kroz koji su odmah ubacivane 1. i 2. četa. Situaciju im nije olakšalo ni to što je Štab divizije naredio da se vatra pojača na ostalim delovima fronta kako bi neprijatelj više pažnje usmerio na njih. Ali, var-245TM0ITkr22a, br. reg. 15/1-45; k. 23, br. reg. 2/1-9, 2/1-10, 2/1-16, 2/1-17, 2/1-25.

ka nije uspjela. Čim su se čete 2. bataljona ubacile kroz žicu naišle su na snažan otpor iz drveno-zemljanih bunkera povezanih neprekidnim rovom. Bombaško odeljenje, sa političkim komesarom 2. čete Petrom Orličem na čelu, privuklo se rovu i zasulo ga ručnim bombama, ali neprijatelj nije popuštao. Osam boraca, među kojima i komesar čete Orlič, pogođeno je pred rovovima i bunkerima, dok su se vodnik 3. voda Petar Čović i još jedan borac uspjeli izvući. Kako su svi napori ostalih bataljona prve linije da upadnu u neprijateljski raspored tokom noći propali, a slabe snage 2. bataljona nisu mogle da se pojačaju, napad je obustavljen i naređeno je povlačenje svih snaga iz neposrednog dodira na rastojanju 400 do 500 metara.

I na pravcu 1. bataljona 3. brigade tenkovi su delovali smušeno i neodlučno, pa nisu ništa postigli. Jedan tenk je oštećen iz topa »pito«, vozač tenka je poginuo a mitraljezac teško ranjen. Bataljon je u tri pokušaja juriša imao najveće gubitke, oko 40 boraca izbačenih iz stroja.

Posle obustavljanja napada, izvlačenja i neposrednog dodira i prekida borbe, po jedan bataljon iz svake brigade ostavljen je na položaju prema neprijatelju (400 do 500 metara). Za ispoljenu hrabrost i odlučnost u napadu Štab 6. divizije javno je pohvalio 2. bataljon 2. brigade koji se »probio kroz žicu do neprijateljskih rovova i bunkera«, a u prethodnim borbama na Takalicama i Baškim Oštarijama ispoljio odlučnost i upornost u borbi.

Iako je 8. diviziji u ovom napadu dodeljena pomoćna uloga - jak pritisak na širokom frontu u cilju vezivanja i blokiranja neprijatelja - ona je napadala energično i odlučno. Na pravcu Budačke ulice 4. kordunaška brigada, podržana neposredno sa dva tenka, zaustavljena je pred žičanom preprekom i svi napori da se ona savlada i prodre unutra ostali su bez uspeha. Ni 15. kordunaška brigada nije imala uspeha. Jedino je njen 2. bataljon u rejonu Jasikovačke ulice, oko ponoći uspeo da izbije na oko 20 metara od žičane prepreke i da je na dva mesta prošeće ali nije mogao prodreti unutra. Pod jakim pritiskom neprijatelja bataljon se povukao u visinu Jasikovca, gde je sačekao naređenje za obustavljanje napada i povlačenje.²⁴⁶

Da bi se objektivnije sagledala obostrana dejstva i napori, a time i uzroci neuspeha u napadu, valja pogledati šta neprijatelj kaže o tome. U već pominjanoj bojnoj relaciji,²⁴⁷ pukovnik Artur Gustović, komandant posade, pored ostalog, kaže: »Okolo 19 sati neprijatelj je prepadom preko šumaraka i malog uzletišta pokušao dočepati se kasarne i bolnice. Jednovremeno je obasipao okolinu i same zgrade bačaćkom i topovskom vatrom. U ovome svome poduhvatu umalo da nije uspio. Uslijed slabe stege i nadzora kod ustaških jedinica koji su raspoređeni na ovome prostoru, veliki dio momčadi i časnici nalazili su se u trenutku

²⁴ « zb. V-15, d. 24, 25, 109.

²⁴⁷ AVII, k. 53, br. reg. 15/2-7. U 12.05 časova 3. maja ZAPOLI je izvestio: »Sa početkom u 19 sati 2.5. do 5 sati 3.5. bjesomučni napadi na Gospić. Bilo je vrlo kritičnih trenutaka. Jačina odmetnika oko 2.000 ljudi tj. do 3. brigade. . . Svi napadi odbijeni. Posada pokazala primernu hrabrost i odlučnost« (Zb. V-15, d. 118) I ustaški bojnik Jurica Frković je javljao » da su partizani noćas izvršili najjači napad na Gospić koji je jedva odbijen« (k. 23. br. reg. 4/1-7). Obracemci se poglavniku on mu javlja da su »Svi dosadašnji napadaji sa uspjehom, ali tesko odbijeni«, (k. 23. br. reg. 4/1-21).

napada u gradu po gostionicama i privatnim kućama, svakako bez dozvole. Bio sam u tom času na Kanižkom mostu gdje sam izdavao zapovjedniku XXXII. bojne upute za slučaj napada na Grad. Vraćajući se uslijedio je napad, te sam baš upao osobno u onu gužvu koja je bila prouzrokovana povratkom ovih momčadi na postave. Koliko god je za osudu laskomnosti starješina i momčadi da se je ovo moglo dogoditi toliko je opet pohvalno da je u trenutku najveće opasnosti svaki jurio bez obzira na neprijateljsku vatru na svoje mjesto i tako je taj prvi neprijateljski napad odbijen.

Do mraka neprijatelj nije više napadao ali bjesnom paljbom iz topova i bacača tukao je sve do čega je stigao. Ova paljba nije imala naročitog učinka jer izgleda nije imao stručno osoblje i nišanske sprave na svim oruđima. Stradali su uglavnom civili.

U toku noći napadač je još 8 puta ponovio svoje navale. Težište napada je bio izbočeni postav kod italijanskih baraka na putu za Pazarište iza kojega je stajala polubitnica. Osim toga je neprijatelj težio osjeći od Gospića XXXI. bojnu na postavu sev. ist. od grada. Protiv ostalih dijelova postava neprijatelj je uglavnome podržavao jaku strojničku i pušчанu vatru. Na smiljanskom putu i u Jasikovačkoj šumi imao je na nadvišavajućim točkama postavljene strojnice, njih oko 7, koji su cielu noć pucali neprekidno preko krovova Gospića. Ovo je bila teroristička vatra i imala je za cilj da proizvede kod posada u postavama dojam kao da napadač već puca iz grada iz kuća, koje je uspio osvojiti, jer je vatra dolazila sa leđa. Ovo je pucanje doista uznemirilo posade, koje sam neprekidno morao umiriti.

Oko 2 sata uspio je II. bataljon III. brigade *{greška, bio iz 2. brigade - D.O.}* prodrti između dva bunkera blizu puta za Pazarište kroz žicu, ali zahvaljujući okolnosti da su dva dana prije utvrđeni svi međuprotori i zaposednuti novim posadama napad je uz teške gubitke za neprijatelja odbijen. Tu je poginuo komandant bataljona među ostalim *(tačno je: komesar čete - D.O.)*

Polubitnica je cielu noć pucala na neprijatelja ispred najviše ugroženih točaka.

Oklopni polusat služio je kao pričuva pa je u toku borbe pritekao u pomoć čas jednoj čas drugoj ugroženoj točki.

Protivoklopni topovi razmješteni su bili na točkama gdje su se pojavili neprijateljski tenkovi (2 topa), a u kasarni je bio 1 top, 'Pito'. U toku borbe uništeni su sva 3 tenka *(uništeno je samo 1 - D.O.)*, koje je neprijatelj imao, od toga je jedan zarobljen i poslije 2 dana usposobljen za našu upotrebu. Jedan od protuoklopnih topova bio je stalno na teretnom samovozu i prenošen čas na jednu čas na drugu točku gdje su se pojavili tenkovi. Top 'Pito' uništio je 1 tenk«.

Kao što se vidi i branilac je zapadao u krize i mnoge teškoće u odbrani grada, mada je imao gotovo sve prednosti na svojoj strani. Ako se ima u vidu da je opšti odnos snaga bio u korist branioca, da je odbrana grada bila duboko ešelonirana, planski i celishodno postavljena, a fortifikacijski potpuno razvijena, onda se mora priznati da nije bilo objektivno povoljnih uslova za uspeh napada i osvajanja grada raspoloživim snagama. Ipak, odluku Štaba 1- korpusa Hrvatske da ide na osva-

janje grada i uništenje ustaškog garnizona treba smatrati opravdanom. U tadašnjoj vojnoj-političkoj situaciji napad na Gospić se prosto nije mogao izbeći. Čvrsto rešen da osvoji Gospić, Štab korpusa je za napad angažovao najbolje i celokupne snage kojima je raspolagao tada u Lici, uz odgovarajuća sredstva koja je imao. Planu napada, grupisanju snaga na pravcu glavnog udara i celokupnoj pripremi, organizaciji i izvođenju napada, objektivno teško je staviti ozbiljnije primedbe. Što je dejstvo artiljerije omašilo, a tenkova potpuno zatajilo bilo je odraz znanja i stručnosti njihovih posada u rukovanju ovim oruđima. Jer, za precizno gađanje ciljeva i besprekorno upravljanje artiljerijskom vatrom trebalo je imati daleko više znanja, sposobnosti i stručnosti, nego što su to imali tadašnji partizanski artiljerci. Taj manjak, se nije mogao nadoknaditi hrabrošću, entuzijazmom i samopožrtvovanjem, čega njima nije manjkalo. Prema tome, neuspeh nije posledica subjektivnih promašaja komandovanja, već stečenih objektivnih okolnosti. S obzirom na donos snaga i rešenost neprijatelja da grad brani do krajnjih mogućnosti ne bi se moglo osnovano tvrditi da bi napad u celosti uspeo, čak i da su artiljerija i tenkovi besprekorno dejstvovali.

Činjenica da je neprijatelj u noći 2/3. maja utrošio 230.00 puščanih metaka jasno pokazuje kakva se moćna vatra sručila na partizanske bataljone da bi osujetila njihove prodore. O žestini napada dosta kazuju i gubici jedinica. Šesta divizija (podataka po brigadama nema) imala je: 22 mrtva, 101 ranjenog i 1 nestalog borca, ukupno 123 borca izbačena iz stroja, a 8. divizija: 29 mrtvih i 91 ranjenog borca, ukupno 120 boraca izbačenih iz stroja. Ukupni gubici u napadu na Gospić iznosili su 51 mrtvog, 192 ranjena i 1 nestalog, ukupno 244 borca izbačena iz stroja. Neprijatelj je priznao da je imao 12 poginulih i 42 ranjena vojnika, od toga dva oficira.

Neuspeh napada na Gospić - valja i na to ukazati - imao je, osim vojnih, značajne političke posledice. Naime, računalo se da će se uklanjanjem ustaškog garnizona u Gospiću među hrvatskim stanovništvom steći povećan politički ugled i uticaj, pa time i njegova značajnija mobilizacija u narodnooslobodilačku borbu, koja je do tada izostajala. Ali od toga nije bilo ništa. I u pogledu prikupljanja hrane, odeće i obuće za partizane apstrakcija je bila potpuna, pa se sve to i dalje moralo crpiti iz popaljenih srpskih sela. O tadašnjem političkom stanju, raspoloženju i opredeljenju stanovništva u hrvatskim selima oko Gospića doznajemo iz izveštaja Štaba 1. korpusa Hrvatske upućenog Glavnom štabu Hrvatske. U detaljnom opisu situacije posebno se ističe da ustaška propaganda u hrvatskim selima ima mnogo uspeha naročito posle neuspelog napada na Gospić, da se podigao borbeni moral ne samo kod izrazitijih ustaša nego i kod njihovih simpatizera. Stanovništvo, konstatuje se u izveštaju, ranije prilično neutralno sada se koleba i više veruje ustašama. »To je došlo«, piše dalje u izveštaju, »do vidnog izražaja i prilikom mobilizacije. Dok mi tamo nismo uspjeli gotovo nikog za mobiliziramo, ustaše su uspjele da mobiliziraju u hrvatskim selima sve ono što još do sada nije bilo mobilizirano. U Trnovcu ustaše su s uspjehom mobilizirale i sve pristalice HSS-a na čelu sa Antunom Brklja-

čićem i drugim HSS-ovskim prvacima toga sela«. ²⁴⁸ Drugi aspekti takvog političkog raspoloženja stanovništva ispoljavao se kroz saradnju u raširenoj špijunaži po selima u korist ustaša. Izveštaj navodi brojne primere uhvaćenih špijuna, ljudi i žena, koji su prikupljali i dostavljali podatke ustašama u Gospić, nosili poštu i održavali vezu između Gospića i Karlobaga preko slobodne teritorije. ²⁴⁹ Ovu činjenicu potvrđuju i izveštaji ZAPOLI-a koji se često, u pogledu rasporeda i jačine jedinica NOVJ, poziva na izveštaje uhoda.

Jednomesečna blokada Gospića

Štab 1. korpusa Hrvatske je objektivno ocenio situaciju pa je odmah, 3. maja, rešio da napad više ne ponavlja, već da se pređe na čvrstu opsadu grada dovoljno jakim snagama. U opsadi grada ostavio je kompletnu 6. diviziju, dok je 8. diviziju uputio na odmor, a potom na nove zadatke. Sutradan, u 10 časova, štab 8. divizije sa 15. brigadom odmaršovao je u rejon Otočca, a 4. brigada privremeno je upućena u rejon Perušić - Klanac. ²⁵⁰

Snage 6. divizije u opsadi Gospića do 11. maja su se nalazile uglavnom u ovakvom rasporedu: prema Karlobagu, na položajima Ledenik - Sušan - Ura - Konjsko kompletna 1. brigada; 2. brigada je jednim bataljonom držala Budački most, deo Budačke ulice ispred žice i Maksimovićevo imanje, a jednom ojačanom četom položaje u Smiljanskom polju, dok je sve ostale snage imala u rejonu Smiljan - Bogdanić - Debelo Brdo na odmoru i u rezervi; 3. brigada je delom snaga držala položaje prema železničkoj stanici, Jasikovcu, Žabici i Kaniškoj ulici ispred mosta gde se oslanjala na 2. brigadu, a glavne snage imala je pozadi na odmoru. Divizija je prema njenom izveštaju od 10. maja imala na licu 2.442 borca (2.263 mušakaraca, 179 žena), a po spisku 4.114 boraca (3.833 muškarca, 281 žena). Pošto su se pokazivali nepraktični, naredbom Štaba divizije 4. maja ukinuti su mitraljeski bataljoni po brigadama, a formirane mitraljeske čete po bataljonima. ²⁵¹

Čim se prešlo na blokadu Gospića, obostrana dejstva poprimila su strogo ograničen karakter. Obično bi se noću sa po dve do četiri čete uz ponekoliko minobacačkih mina demonstrirao napad sa raznih pravaca u cilju uznemiravanja neprijatelja. U početku, naročito prve dve noći, neprijatelj je na ova dejstva snažno reagovao masovnom vatrom. Kasnije, shvativši o čemu se radi, njegove reakcije su bile mnogo umerenije.

U toku blokade neprijateljska avijacija (uključujući italijansku i nemačku) pružala je svestranu i snažnu podršku opkoljenom ustaškom garnizonu. Ona je gotovo svakodnevno nadletala jedinice 6. divizije oko grada, zasipala ih tepisima bombi (više manjih bombi u korpama) i mitraljirala nanoseći im gubitke. Osim toga, avijacija je opkoljenom garnizonu svakodnevno doturala municiju i ostale potrebe, bilo da su poje-

248) AVUjTIOV, br. reg. 13/5.

249) AVII, k. 107, br. reg. 37/5.

250) z. b. V-15, d. 5, 24.

251) Zb. V-15, d. 5, 25, 29, 95; k. 796, br. reg. 14-4.

dini avioni sletali na nesigurno malo uzletišta ili su materijal bacali padobranima, ponekad i 30-40 padobrana dnevno. Upravo da bi zaštitili uzletišta od neposredne partizanske minobacačke i mitraljeske vatre, oni su pribegavali češćim ograničenim ispadima.²⁵²¹

U to vreme neprijatelj je privodio kraju pripreme za operaciju »Švarc« (peta neprijateljska ofanziva) protiv glavnine NOVJ u Crnoj Gori, pa su i oko slobodne teritorije Like primećeni izvesni pokreti i grupisanja neprijateljskih trupa što je ukazivalo da i na ovim prostorima neprijatelj može da ima nekakve ofanzivne namere. U vezi s tim Glavni štab Hrvatske je 7. maja izdao direktivu Štabu 1. korpusa Hrvatske za upotrebu i dejstvo njegovih snaga u slučaju neprijateljskog napada, određujući mu koje pravce da zatvori a na koje usmeri dejstva svojih snaga. Pored ostalog, Štabu korpusa je naređeno da oko Gospića ostavi najviše jednu i po brigadu radi sprečavanja »brzog neprijateljskog prodora do Gospića i sjeverno od Gospića«, očigledno odustajući od čvrste opsade gospićkog garnizona. Na osnovu toga, po naređenju Štaba korpusa od 11. maja 1. brigada je sa Baških Oštarija upućena u rejon Otočca. Naime, radilo se o tome da je trebalo pojačati odbranu pravca Senj - Otočac, jer su dobijeni podaci da Italijani grupišu jake snage u rejonu Senj - Krivi Put - Vratnik s namerom da prođu u Otočac, koji je postao sedište svih centralnih ustanova NOB-e u Hrvatskoj. Sutradan su 1. i 3. bataljon 2. brigade, pod komandom političkog komesara brigade Branka Damjanovića i zamenika komandanta brigade Dragana Rakića, upućeni na područje Donjeg Lapca sa zadatkom da zatvore pravce od Bihaća, Kulen-Vakufa i Martin-Broda. Oko Gospića je, prema tome, ostalo samo pola efektivna 6. divizije, pa su ove snage morale ponovo biti pregrupisane, čineći blokadu mnogo labavijom.

Raspored snaga oko Gospića 12. maja u osnovi je izgledao ovako: položaje povrh Velebita prema Karlobagu posela su dva bataljona 3. brigade koji su smenili 1. brigadu; liniju Vujinovića brdo (k. 583) - Jaskovac - Lički Novi (k. 585, 621) - Oštra (tt. 798) držao je 1. bataljon 3. brigade, a njen 2. bataljon nalazio se u rezervi u Rizvanuši; na cesti za Smiljan pa kroz Smiljansko polje, ispred Budačkog mosta do Novčiče položaje su držali 2. i 4. bataljona 2. brigade ojačani brdskom baterijom i protivtenkovskim topom, pod komandom nekompletnog Štaba brigade komandanta Miloša Uzelca, zamenika političkog komesara Sime Mrđe i operativnog oficira Danila Damjanovića. U tom sastavu ove snage su ostale oko Gospića do kraja maja, s tim što su po potrebi pomerane, obično kada su pojedini bataljoni upućivani na izvršenje drugih zadataka. Tako se 12. maja od terenskih radnika saznalo da se padinama Velebita oko Metka kreće oko 400 četnika i ustaša, pa je 3. brigadi naređeno da to odmah izvidi i ispita. Pošto se vest pokazala tačnom, 17. maja upućen je 2. bataljon 3. brigade da pročisti okolinu Metka, gde se zadržao do posle 24. maja.²⁵³¹

Kako su srpska lička ustanička sela koja su činila bazu 6. divizije tokom zime (četvrta ofanziva) poharana i spaljena ponestalo je hrane

²⁵²¹ AV117k723, br. reg. 4/1-3, 4/1-7, 4/1-21, 4/1-21, 4/1-40; k. 53, br. reg. 15/2-9. Zb. V-15, d. 12, 19, 25, 33, 37, 39, 43, 51, 73, 93; k. 10, br. reg. 48/1; k. 422, br. reg. 18/20, 19/1-2.

i za narod i za vojsku. Zbog pegavca i skorbuta sve više boraca je ispadalo iz stroja. S druge strane, u stroj su se svakodnevno vraćali borci koji su preboleli rane ili bolest, što je omogućavalo da se proređeni redovi popunjavaju i održi neokrnjena borbena sposobnost jedinica. Divizija je prema izveštaju od 20. maja imala na licu 2.631 borca, 1. brigada 639 boraca, 2. brigade 964 boraca, a 3. brigada 934 borca. Prva brigada se tada nalazila u rejonu Otočca, gde je uspela da popuni svoje proređene redove novim dobrovoljcima, uglavnom Srbima.

Naredbom Glavnog štaba Hrvatske od 17. maja 1943.²⁵⁴⁾ izmenjeni su dotadašnji službeni nazivi brigada. Naime, 1, 2. i 9. udarne brigade Hrvatske preimenovane su u 1, 2. i 3. udarnu brigadu 6. divizije, koje su u narodu i kod boraca prozване 1, 2. i 3. lička brigada, a divizija - 6. lička divizija.

Na kružnom frontu oko Gospića gotovo svakodnevno su se vodile oštre borbe, mada su bile strogo ograničenog cilja i dometa. Najžešći i najčešći okršaji vođeni su na pravcu Smiljanskog polja gde je neprijatelj nastojao da snage divizije odbaci što dalje od malog uzletišta (Malog ezercirišta) koje se povremeno nalazilo pod vatrom jedinica divizije. U tom cilju neprijatelj je činio ozbiljnije pokušaje naročito između 21. i 24. maja. Položaje oko Gospića 21. maja držao je 1. bataljon 3. brigade (od Vujinovića brda, preko Ličkog Novog i Oštre do reke Bogdanica) i 4. bataljon 2. brigade (jedna četa u zahvatu ceste za Smiljan, jedna ispred Budačkog mosta, jedna u smiljanskoj Plantaži u rezervi), a 2. bataljon 2. brigade nalazio se u rezervi u selu Trnovac. Toga dana ujutro nekoliko stotina ustaša, uz podršku dva tenka i dva topa, krenulo je u napad prema Smiljanu, odbacivši četu 4. bataljona na južnu ivicu Plantaže. Tu je u borbu uvedena i četa 2. bataljona iz rezerve pa je neprijatelj zaustavljen i suzbijen, da bi se predveče povukao u grad. Istovremeno su dve kolone od po jedne satnije napadale delove 1. bataljona 3. brigade u pravcu Kolakovice i Oštre. Pošto su suzbijene pred mrak su se i one povukle u žicu. Čim je otpočela borba 2. bataljon 2. brigade iz rezerve u Trnovcu prebačen je u rejon Bogdanić - Kolakovica. Uveče je sa ovim bataljonom i dve čete 4. bataljona demonstriran napad u pravcu uzletišta.

Sutradan, 22. maja ujutro, neprijatelj je jakim snagama obnovio napad u pravcu Plantaže uz podršku tenkova, artiljerije i minobacača. U energičnom jurišu u više manjih kolona odbacio je snage 2. brigade na ivici Plantaže gde je zadržan, da bi se u sumraku povukao u grad. Pošto je uočeno da ustaše u ispadima upotrebljavaju tenkove tim pravcem, oko smiljanske ceste, to su tokom noći iz 3. brigade donete dve protivtenkovske mine i postavljene pored ceste. Blíže neprijateljskim položajima isturene su manje snage koje su imale prihvatiti borbu i postepeno se povlačiti, dok su jače snage posele položaje ispred Plantaže. Kako se i očekivalo, ujutro sledećeg dana neprijatelj je uz podršku tenkova i artiljerije krenuo u napad istim pravcem kao i prethodnih dana. Pošto su se delovi 2. brigade uz otpor postepeno povlačili, da bi ih sustigli neprijateljski tenkovi su brzo nastupali ispred svoje pešadije. Pri tom je jedan naleteo na minu i ostao prevrnut i oštećen, a drugi se vra-

254) AVHTk^10ö, br. reg. 22/1.

tio nazad. I neprijateljska pešadija je prekinula dalje nastupanje, zadržavši se na dostignutim položajima. U sumrak neprijatelj se povukao u grad, odvlačeći sa sobom i oštećeni tenk. I narednog dana, 24. maja, neprijatelj je ponovio ispad, ali sa manje zamaha i energije. Tom prilikom tenkovi nisu istrčavali ispred pešadije. U ovim borbama bataljoni 2. brigade imali su 4 poginula i 15 ranjenih boraca.²⁵⁵

Tih dana se na Kninskom sektoru situacija naglo pogoršavala usled velike nadmoćnosti četničkih snaga nad tamošnjim snagama NOVJ, koje su činili tri bataljona Ličkog partizanskog odreda i znatno slabiji Dalmatinski partizanski odred. Da bi ojačao sopstvene snage, Glavni štab Hrvatske je rešio da kompletnu 2. ličku brigadu prebaci na šire područje Knina i stavi je pod komandu štaba Kninskog sektora koji je komandovao, tamošnjim jedinicama NOVJ. Po neposrednom naređenju Štaba korpusa, grupa bataljona 2. brigade odmah je 24. maja upućena sa prostora Donjeg Lapca preko Srba u sastav Kninskog sektora, a Štabu brigade je istog dana naređeno da sa ostala dva bataljona takođe krene od Gospića u sastav Kninskog sektora. U međuvremenu su pristigli podaci da se na Kninskom sektoru poboljšava situacija, pa je Štab 1. korpusa, Hrvatske, već 25. maja izmenio svoje naređenje; bataljoni su zadržani oko Gospića, s tim da se povuku sa položaja i stave u rezervu u rejonu Bilaj - Ostrovica - Vrebac, kako bi prema situaciji mogli biti upotrebljeni za dejstvo na prostoru Donjeg Lapca ili upućeni u sastav Kninskog sektora. Kako je naređenje ove bataljone zateklo već na maršu, oni su 26. maja zaustavljeni u Vrepcu, a 27. maja vraćeni u sela Budak i Vukšić.²⁵⁶ Pošto je Štab 6. divizije, po naređenju Štaba korpusa 25. maja prebačen u rejon Otočca za komandovanje snagama oko Gospića formiran je Operativni štab za sektor Gospić sa Stevanom Opseicom i članovima Milošem Uzelcem i Milanom Bastom na čelu.

Kada su sa položaja oko Gospića skinuti bataljoni 2. brigade radi upućivanja prema Kninu, njihove položaje su preuzeli dva bataljona 3. brigade. Na liniji od železničke stanice, preko Vujinovića brda, Ličkog Novog i Oštre do reke Bogdanice razvučen je njen 1. bataljon, a odatle preko Smiljanskog polja, sela Došeni, Budačkog mosta do reke Novčiče razvučen je 2. bataljon. Tako je umesto ionako labave blokade grada dobijen nepouzdan i redak stražarski niz, koji nije mogao jemčiti ni pouzdanije osiguranje a kamoli odbranu od učestalih neprijateljskih ispada. Da bi se ove ozbiljne manjkavosti bar ublažile, moralo se odstupiti od naređenja Štaba korpusa. Oba bataljona 2. brigade delimično su morali biti vraćeni na položaj. U rezervi u selu Vukšiću zadržan je 4. bataljon, a 2. bataljon je delom snaga preuzeo deo fronta od sela Došeni do železničkog mosta od 2. bataljona 3. brigade, koji se grupisao na delu fronta Došeni - Kolakovica.

Ujutro 29. maja snage 6. divizije bile su ovako raspoređene oko Gospića: prema železničkoj stanici jedna četa 3. bataljona Ličkog partizanskog odreda, a glavnina mu je bila na Drenovači; od Vujinovića

²⁵⁵ 779, V-15, d. 37, 39, 43, 51, 58, 65, 73, 78, 83; k. 53, br. reg. 15/2-95 k. 419, br. reg. 23/1-4, 32/1-4, 34/1-4, 40/1-4, 43/1-4, 44/1-1, 45/1-4, 49/1-7; k. 796, br. reg. 34-2; k. 801, br. reg. 19-5, k. 419a, br. reg. 42/9.
²⁵⁶ Zb. V-15, d. 70, 76; k. 846, br. reg. 3/2, k. 419a, br. reg. 43/1-4

brda preko Ličkog Novog do zaključno sa Oštrom 1. bataljon 3. brigade, svega 185 boraca, a od Kolakovice preko Smiljanskog polja do sela Došena 2. bataljon 3. brigade, ojačan minobacačem 81 mm i protivtenkovskim mitraljezom; front od sela Došeni, pa ispred Budačkog mosta, do železničkog mosta pokrivaio je 2. bataljon 2. brigade jednom četom i glavninom u rezervi u Budaku; pozadi u selu Vukšiću 4. bataljon je obrazio rezervu; na položajima povrh Velebita prema Karlobagu (V. Basača, Vrata, Ura) nalazio se 4. bataljon 3. brigade, ojačan jednom četom njenog 3. bataljona koji je levim krilom zatvarao put Konjsko - Baške Oštarije, a desnim put Crni i Ravni Dabar - Baške Oštarije; u rejonu Brušana u rezervi se nalazio 3. bataljon 3. brigade bez jedne čete, koji je ovde sa Baških Oštarija povučen 28. maja; brdska baterija i poljski top 75 mm, nalazili su se u rejonu Mušaluka, a inženjerska četa divizije u selu Budaku. Ove snage i u takvom rasporedu zatekao je ujutro 30. maja neprijateljski napad iz Gospića prema Karlobagu.^{257r}

Čim je Gospić okružen, sa druge strane Velebita - u Karlobagu i na ostrvu Pagu - Opće vojno povereništvo NDH ulagalo je velike napore, kod italijanske 2. armije na Sušaku (po instrukcijama Glavnog stožera, domobranstva) da prikupi i organizuje snage za napad u cilju deblokiranja Gospića i uspostavljanja stabilne kopnene veze sa njim preko Velebita. Odmah je zamoljen komandant italijanske 2. armije da svojim trupama deblokira Gospić, što je ovaj energično odbio, obećavajući izdašnu pomoć avijacije. Pošto su razbijene, ustaško-domobranske bojne (34. ustaška, 2. lovačka i 1. bojna 12. pukovnije), po naređenju komandanta italijanskog 5. armijskog korpusa već 1. maja prebačene na ostrvo Pag kao borbeno neupotrebljive da »ne ometaju organizaciju odbrane Karlobaga«. Italijani su tada u Karlobagu imali 223. teritorijalno-mobilni bataljon i deo 14. obalske brigade. U toku maja, pod neposrednim rukovodstvom Vojnog povjerenika NDH kod italijanske 2. armije generala Rumlera, one su reorganizovane i popunjene ljudstvom i naoružanjem. Osim ovih snaga, poslednjeg dana aprila u Karlobagu je pristigla jaka legionarska satnija iz Rive (Italija) koja je zadržana za odbranu Karlobaga, a oko 7. maja iz Zagreba je pristigla Lička dobrovoljačka polubojna (oko 210 dobrovoljaca ustaša Ličana), osposobljena za gerilsko ratovanje, pod komandom ustaškog bojnika Kuraje. Od svih tih ustaško-domobranskih snaga na Pagu je obrazovan Privremeni paški zdruk pod komandom potpukovnika Julija Reša. Bilo je planirano da se zdruk ukinе čim dođe pod neposrednu komandu ZAPOLI-a.

Mada su na Pagu bile relativno jake snage (do 2.000 ljudi), oni se ipak nisu usuđivali da krenu preko Velebita u deblokadu Gospića bez neposrednog učešća italijanskih kopnenih snaga i moćne podrške njihove artiljerije i avijacije. Upornim zahtevima i molbama generala Rumlera komandant italijanske 2. armije, general Roboti, najzad je udovoljio. On je odobrio da se na pravcu Karlobag - Gospić (ali samo do Baških Oštarija) upotrebi jedan italijanski pešadijski bataljon uz jaku podršku artiljerije i avijacije. Za planiranje i neposredno komandovanje svim snagama u poduhvatu odredio je generala De Bonisa. Planiranje proboja ka Gospiću počelo je još prve polovine maja, a izvršenje je us-

257r Žb7v45, d. 93, 95, 97; Zb. V-16, dok. 23; AVII, k. 802, br. reg. 25/5, 26/5.

ledilo tek krajem meseca. Planom su dejstva snaga iz Primorja i snaga ZAPOLI-a iz Gospića, sinhronizovana po mestu i vremenu. Italijanske i ustaško-domobranske snage, u širem rejonu Karlobaga predviđene za prodor prema Gospiću podeljene su u dve grupe za dejstvo u dve napadne kolone i na dva odvojena konvergentna pravca. Na pravcu selo Lukovo Šugarje - Goli vrh (k. 1451) - Buršane trebalo je da nastupa grupa »Velebit«, pod komandom ustaškog bojnika Kuraje, sastava Lička dobrovoljačka polubojna, satnija 2. lovačke bojne, stožer i deo 34. ustaške bojne, svega oko 600 ljudi, a na pravcu Karlobag - Baške Oštarije - Gospić grupa »Karlobag«, neposredno pod komandom generala De Bonisa, sastava italijanski bataljon, ostatak snaga 2. lovačke i 34. ustaške bojne, Legionarska satnija iz Italije i 1. bojna 12. pukovnije, uz podršku italijanske brodske i zemaljske artiljerije. Planom za deblokadu Gospića bilo je predviđeno da napad kolona »Velebit« krene ranije i kada izbije na padine Velebita i iznad Brušana, da u napad prelaze snage iz Gospića na položaje Lički Novi - Oštra. Kolona »Karlobag« je trebalo da napadne položaje V. Basača - Ura, uz istovremeni napad iz pozadine grupe »Velebit« na partizanske snage u Brušanima i Rizvanuši.

Pošto je tokom dana prevežena sa ostrva Paga u Lukovo Šugarje, kolona »Velebit« je 28. maja u 23 časa krenula uz Velebit i do 10.35. časova 29. maja izbila na liniju Goli vrh (k. 1451) - Kameni klanac (k. 1430). U koloni je tokom noćnog marša po velebitskoj vrleti došlo do pometnje i međusobne borbe u kojoj su tri ustaše poginuli, a 20 ih je nestalo (kasnije su pronađeni u Baškim Oštarijama). Ujutro 30. maja kolona se nalazila na Tomaševom vrhu (k. 1193), odakle je u 7.30 časova uspostavila radio-vezu sa ZAPOLI-em u Gospiću, od koga je primila zadatak za dalja dejstva.

Kolona »Karlobag« je popodne 29. maja izbila na polazne položaje, gde se razvila i u svanuće 30. maja prešla u napad. Usled žestokog otpora ojačanog 4. bataljona 3. brigade, kolona je tek oko 16 časova ovladala položajima V. Basača (tt. 1091) - Vrata - Ura (k. 927) i produžila ka Baškim Oštarijama. Odbačen od daleko nadmoćnijih snaga, 4. bataljon 3. brigade povukao se padinama Velebita pored Brušane i Rizvanuše prema Divoselu. Svoju komoru je blagovremeno uputio u rejon Brušana gde je pala pod udar grupe »Velebit« i bila uništena (izgubljene su jedna kola, 5 konja, 7 kazana, 6 pušaka i dr.).

U skladu sa planom, u 5 časova 30. maja, iz Gospića je prešao u napad ustaški 4. stajaći djelatni zdrug sa svoje tri nekompletne bojne, uz podršku pet tenkova i artiljerije, prema razvučenim snagama 1. i 2. bataljona 3. brigade. U 6 časova 32. ustaška bojna je na juriš zauzela Oštru (tt. 798), a sat kasnije 31. ustaška bojna (bez 1 sata) Debelo brdo (k. 698), i 9. ustaška bojna (bez 2 sata) položaje kod Ličkog Novog (k. 621, k. 565). Ovako jakim, po pravcima grupisanim snagama neprijatelja, slabi delovi dva razvučena bataljona 3. brigade nisu mogla odoleti. Posle snažnog ali kratkog otpora zbačeni su sa pomenutih položaja i prisiljeni na povlačenje. Prvi bataljon se povukao prema Klisi i Divoselu, izvestivši 3. bataljon u Brušanima o situaciji. Drugi bataljon se povukao na Rasovaču (k. 6207), Ljutaču (k. 688) i južne padine Krčmara (tt. 774). Čim je počela borba oko Oštre i Ličkog Novog, 2. bataljon 2. brigade

iz rejna Budačkog mosta intervenisao je delom snaga prema Gospiću ali su one jakom vatrom iz rovova u Budačkoj ulici odbijeni. Ni dejstvo artiljerije nije moglo popraviti situaciju.

Kada je napad 4. ustaškog zdruga bio u punom zamahu, zapovednik ZAPOLI-a je u 7.30 časova preko radio-veze naredio grupi »Velebit«, u rejonu Tomaševog vrha (k. 1193), da odmah delom snaga napadne Rizvanušu, a delom snaga na Paljevinu (k. 626). Istovremeno je naredio 32. ustaškoj bojni, pošto je već zauzela Oštru, da smesta produži nastupanje prema Brušanima i da zauzme Klanac sa k. 642. U Brušanima su se oko 15 časova spojile kolone 32. ustaške bojne i grupe »Velebit«. Mada su se delom snaga pojavila iz neočekivanog pravca (od Lukova Šugarja iz Velebita) a delom snaga od Brušana na Paljevini, grupa »Velebit« je i po sopstvenom priznanju u Rizvanuši i Brušanima naišla na veoma žestok organizovan i odlučan otpor 3. bataljona (bez čete) 3. brigada. Premda se bataljon nalazio u rezervi, uspeo je poseti Poldinu glavnicu i Klanac, tako da je grupa »Velebit« tek oko 16 časova uspeła slomiti njegov otpor, potisnuti ga i zauzeti Rizvanušu, a potom je posela Brušane i kote oko sela, a 32. bojna je vraćena na položaje Oštra. Sutradan, 31. maja oko 16 časova, spojile su se snage iz Brušana sa kolonom »Karlobag« od Baških Oštarija. Tom prilikom neprijatelj je imao 5 poginulih i 21 ranjenog, a 3. brigada 8 mrtvih, 28 ranjenih i 1 nestalog borca. Nakon 36 dana blokada oko Gospića bila je razbijena i put prema Karlobagu otvoren.²⁵⁸⁾

Ovladavši Brušanima i celom komunikacijom Gospić - Karlobag, neprijatelj je razdvojio 3. brigadu na dva nejednaka dela. U rejonu Divoselo - Rizvanuša našla su se tri bataljona (1. 3. i 4.) a u rejonu Smiljana: Ljutača (k. 688) - Krčmar (tt. 774) našao se Štab 3. brigade sa 2. bataljonom. Ovaj neuspeh nije obeshrabrio niti pasivizirao partizanske štabove i jedinice. Narednih dana su ulagani veliki naponi da se ponovo ovlada Brušanima i preseče komunikacija. Već 31. maja oko 23 časa jedan bataljon 3. brigade zbacio je u naletu neprijatelja sa Poldine glavice (k. 626) ali ga je ovaj uz pomoć dva tenka ponovo naterao da se povuče. Noću 1/2. juna jedan bataljon 2. brigade i jedan bataljon 3. brigade napadali su bezuspešno u dva navrata neprijatelja na Debelom brdu (k. 698). Prvog juna Štab 6. divizije povratio se iz Otočca u rejonu Gospića i odmah preuzeo komandovanje jedinicama oko grada, Operativni štab za sektor Gospića je rasformiran. Noću 2/3. juna prebačena su iz Divosela u rejon Smiljana tri bataljona 3. brigade. Čim se prikupila, komandant divizije joj je naredio da sa svim snagama napadne rejon Brušana i ponovo pokuša da preseče komunikaciju.

Štab brigade je 4. juna naredio: 1. bataljon da napadne neprijatelja na k. 739 (Gušte), a potom da nastupa prema k. 589 i centru Brušana sadejstvujući 4. bataljonu u osvajanju k. 624 i Poldine glavice (k. 626); 2. bataljon, bez jedne čete, da zauzme k. 750, a potom da jednom četom napada na Brušane a jednom prema Takalicama radi osiguranja od Baških Oštarija; 3. bataljon, ojačan mitraljeskim četama ostalih bataljo-

iSTŽb-V45, d. 93, 97, 99, 101, 103, 109, 119, 129, 146, 164, 165, 179, 191, 193, 195, 197
199- Zb. V-16, 23; k. 23. br. reg. 4/1-30, 4/1-31, 4/1-36, 4/1-41, 4/1-42; k. 83a, br. reg
43/1-4 45/1-4, 49/1-7, 49/1-9, k. 796, br. reg. 15-6, 23-6, k. 801, br. reg. 19-5.

na, da sa dve čete postavi osiguranje prema Novom Selu i Debelom brdu na liniji k. 526 (na cesti) k. 591 - k. 562, a da jednu četvu zadrži u rezervi na k. 604 koja će kontrolisati pravac prema Jadovnom; 4. bataljon, ojačan četom 2. bataljona i odeljenjima lakih minobacača iz ostalih bataljona, da napadne neprijatelja na k. 642 a po njenom zauzimanju da sadejstvuje 1. bataljonu u napadu na Poldinu glavicu, ostavljajući dve čete u osiguranju na cesti Novo Selo - Brušane. Za komandno mesto Štaba brigade određena je k. 604, a početak napada - 5. juna u 6 časova.

Po zauzimanju Brušana trebalo je da se 4. bataljon postavi u osiguranju prema Takalicama, s tim da 1. bataljon nastoji da osvoji k. 772 i 3. bataljon da ostane na posednutim položajima. U slučaju neuspeha bilo je predviđeno da se bataljoni, svaki svojim pravcem, povuku u rejon Trnovca. Brigada je trebalo da se prikupi do 23.30 časova 4. juna u rejonu između Vaganca i Krčmara i po bataljonima da krene prema objektima napada. U to vreme bataljoni 2. brigade (2. i 4.) držali su front prema Gospiću od Smiljanskog polja preko Došena i Budačkog mosta do železničkog mosta u Sastavcima.

Iz rejona prikupljanja bataljoni 3. brigade jednovremeno su krenuli na izvršenje zadatka, ali napad nisu počeli jednovremeno. Zemljište obraslo gustom šikarom bez staza i puteljaka jako je otežavalo kretanje noću i održavanje veze među bataljonim u pokretu. Zbog toga su oni napadali onako kako su pristizali - bez valjanog međusobnog sadejstva. Prvi i 2. bataljon su usled slabog izviđanja udarili u prazno, neprijatelja na k. 730 (Gušte) i k. 750 nije bilo. Drugi bataljon je jednu četvu uputio preko k. 814 u pravcu Takalica (prema k. 881 ispod Crne grede), gde je na cesti postavila osiguranje u vidu zasede prema Baškim Oštarijama. Jedna četa 2. bataljona i dve čete 1. bataljona spustile su se prema centru Brušana (k. 589) gde ih je neprijatelj dočekao snažnom i dobrom organizovanom vatrom i odbacio nazad. Uzalud su napad ponovile još dva puta centar mesta (k. 589) nisu mogle zauzeti.

Četvrti bataljon je u naletu zbacio neprijatelja sa k. 642 i okolnih čuka. Neprijatelj je pobeo prema Poldinoj glavici (k. 626) i cestom prema Novom Selu gde je bio prihvaćen. Brzo se pribrao i sredio, pa kada je bataljon za njim izbio na cestu i brisani prostor južno od k. 642 bio je dočekan žestokom sasređenom vatrom, frontalnom i bočnom sa Poldine glavice, tako da se morao povući nazad. Između 10 i 11 časova bataljon je ponovo krenuo u napad i nastupanje prema cesti. Oko ceste se oštro sukobio sa neprijateljem u napadu i naterao ga na brzo uzmičanje, delom prema Gospiću a delom prema Poldinoj glavici. Kada je bataljon kretao u gonjenje, oko 11 časova pojavile su se bočno dve satnije ustaša iz pravca Gospića u pratnji tri tenka. Brojno znatno nadmoćnije (ustaška satnija je često bila brojno ravna partizanskom bataljonu, neretko i jača), uz podršku tenkova i efikasnu artiljerijsku i minobacačku vatru, ustaše su prešle u energičan napad i naterale 4. bataljon na brzo povlačenje, čime je i njegova akcija okončana.

Treći bataljon, koji je na k. 591 i k. 562 obezbeđivao napad iz pravca Debelog brda (k. 698) i Oštre (tt. 798), odbacio je jednu satniju ustaša

na svom levom krilu koja je krenula u pomoć Brušanima, dok je njegovo desno krilo popustilo pred naletom dve ustaške satnije u zahvatu ceste Gospić - Brušane (u rejonu k. 562). Delovi bataljona su se povukli prema Briziku a ustaše su produžile i došle u sukob sa 4. bataljonom nateravši ga na povlačenje.

U rejonu Brušana oštre borbe su trajale sve do 15 časova. Tada su se bataljoni 3. brigade povukli u predviđene rejone oko Trnovca, a potom u rejon Smiljan - Bužim. U toku celog dana neprijateljska avijacija je snažno podržavala svoje trupe i efikasno tukla bataljone 3. brigade. Od ukupno 15 poginulih boraca 7 ih poginulo od aviona, a od 42 ranjena borca 5 ih je ranjeno od aviona. Neprijatelj je izvestio da je imao 6 poginulih i 16 ranjenih vojnika. Povlačenjem 3. brigade u rejon Smiljan - Bužim, borba za Brušane i komunikaciju bila je za relativno duže vreme okončana u korist neprijatelja. Ujutro 7. juna jedinice 6. divizije u rejonu Gospića bile su u ovakvom rasporedu: kompletna 3. brigada prikupljena u rejonu Bužim - Smiljan, jedan bataljon 2. brigade (4-ti) držao je jednom četom položaje između Budačkog mosta i Budačke ulice, imajući čete u rezervi a jedan bataljon (2-gi) bio je na odmoru u selu Vukšiću.²⁵⁹

Iako napad na Gospić nije uspeo, protivofanziva 6. i 8. divizije, 6. i 14. primorsko-goranske brigade - započeta posle sloma četvrte neprijateljske ofanzive u Lici - dala je krupne vojno-političke rezultate. Izuzev Gospića, oslobođena je čitava Lika a njena slobodna teritorija povezana sa oslobođenim područjima Bosanske krajine, Korduna i Gorskog kotara. Stvaranjem velike slobodne teritorije stekli su se uslovi za dalju izgradnju i učvršćenje sistema nove narodne revolucionarne vlasti. Stvoreni su uslovi i za omasovljavanje i učvršćenje antifašističkih organizacija - Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske (USAOH), SKOJ-a, Antifašističkog fronta žena (AFŽ) i organizacije pionira. Intenziviran je i politički rad sa narodom, u čemu su značajnu ulogu igrale i jedinice 6. divizije, što je doprinosilo stvaranju i učvršćenju bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata, narušenog ustaškim pokoljima u Lici. Pored političke, u Lici je oživela i privredna i kulturno-prosvetna delatnost. Pristupilo se pod veoma teškim uslovima obnovi popaljenih sela, u prvom redu izgradnji bajti, a obavljena je i proletna setva. Obnovljene su i škole i u njima je počela nastava za osnovce. Preuzete su i mere u pogledu zdravstvenog prosvetavanja naroda kako bi se zaustavila epidemija tifusa koja je počela da hara posle neprijateljske ofanzive. Od velikog značaja za organizaciju pozadine u službi fronta bila je dalja izgradnja i učvršćenje sistema vojnopozadinskih organa - komandi mesta i partizanske straže. U martu su umesto jedne formirane dve komande područja, odnosno komande 1. i 2. ličkog područja kao najviši organi vojne pozadinske vlasti u Lici, na koje se, zajedno sa komandom mesta, uspešno oslanjala 6. divizija i druge partizanske snage u Lici u pogledu snabdevanja, zbrinjavanja ranjenika i drugog. Zahvaljujući značajnim vojnim i političkim uspesima, Lika je u proleće 1943. postala najsnažnije žarište NOB-e u Hrvatskoj.